תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · נביאים

מצודת דוד על ירמיהו

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על ירמיהו

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-ירמיהו/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 6
פרק ג 13
פרק ד 17
פרק ה 22
פרק ו 27
פרק ז 31
פרק ח 35
פרק ט 39
פרק י 43
פרק יא 47
פרק יב 51
פרק יג 54
פרק יד 57
פרק טו 61
פרק טז 64
פרק יז 67
פרק יח 72
פרק יט 75
פרק כ 76
פרק כא 79
פרק כב 80
פרק כג 85
פרק כד 91
פרק כה 93
פרק כו 97
פרק כז 99
פרק כח 102
פרק כט 103
פרק ל 108
פרק לא 111
פרק לב 118
פרק לג 124
פרק לד 128
פרק לה 130
פרק לו 133
פרק לז 136
פרק לח 138
פרק לט 141
פרק מ 143
פרק מא 145
פרק מב 148
פרק מג 150
פרק מד 151
פרק מה 155
פרק מו 155
פרק מז 160
פרק מח 161
פרק מט 167
פרק נ 174
פרק נא 180
פרק נב 190

פרק א

פסוק א

דברי ירמיהו. אלה הם דברי ירמיהו וכו':

אשר בענתות. אשר ישב בענתות שהיא בנחלת בנימין:

פסוק ב

אשר היה וכו'. בימי יאשיהו תחלת דבר ה' בו היה בימי יאשיהו וכו':

פסוק ג

ויהי בימי יהויקים. היה מתנבא גם בימי יהויקים בנו והתמידה נבואתו עד כלות עשתי עשרה שנה לצדקיהו וכו' ולתוספת ביאור אמר עד גלות ירושלים שהיתה בחדש החמישי הוא חדש אב:

פסוק ד

ויהי דבר ה'. וזהו דברי ירמיה שאמר לישראל:

פסוק ה

בטרם. עד לא יצרתיך מבטן אמך הכרתי בך שתהיה הגון ומוכן לנבואה:

הקדשתיך. קדשתי אותך וחזר ופיי לומר בזה קדשתיך במה שנתתיך להיות נביא להתנבאות על העכו"ם כולם:

פסוק ו

ואומר וכו'. אמרתי אהה ה' אוי לי על המניעה והמבטל הנמצא בי אשר לא ידעתי לסדר דברי הנבואה בצחות הלשון כי עדיין אני רך בשנים ולא הורגלתי בזה:

פסוק ז

אל תאמר. ר"ל אל תמאן בדבר בעבור הנערות:

כי על כל. אלא על כל הדברים אשר אשלחך תלך ותדבר את כל אשר אצוך:

פסוק ח

אל תירא. אל תפחד מפני מי אשר אשלחך אליהם פן תכשל בלשונך ויקצפו עליך כי אני עמך להצילך מיד הבאים להרע עמך:

פסוק ט

וישלח. בנבואה נראה לו כאלו המקום הושיט ידו ונגע על פיו כאלו נותן הנבואה אל פיו:

הנה נתתי. בזה שנגעתי ידי בפיך נתתי דברי הנבואה בפיך:

פסוק י
הפקדתיך היום. בזה מניתי אותך לנבאות עליהם חורבן והשקט כפי מה שאצוה לך:

פסוק יא
מה אתה רואה. במראה הנבואה:
מקל שקד. מטה מאילן שגדילים בו שקדים:

פסוק יב
היטבת לראות. ר"ל ראית דבר ראוי לפי הזמן כי שוקד אני על דברי לעשותו ואם כן ראית דבר המרמז רמז על מה שעתיד להיות כי מקל שקד ראית ואני שוקד על דברי והמה אחד בל':

פסוק יג
שנית. ר"ל שאלני פעם שנית:
מה אתה רואה. במראה הנבואה:
סיר נפוח. קדירה מעלה רתיחה:
ופניו. פני הרתיחה מקום שמעלה רתיחה מרובה הוא מעבר הצפון:

פסוק יד
מצפון תפתח הרעה. זה ירמז אשר מבבל העומדת מצפון תפתח הרעה כי עד הנה כאלו היתה הרעה קשורה לבל תבוא ועתה הותר הקשר ותבוא הרעה על יושבי ארץ ישראל והמשילה לסיר לומר כמו הסיר מאספים הנתחים אליה ואח"ז מרתיחין אותה כן כולם יכנסו במצור העיר והאויב ילחם בה וכן נאמר שפות הסיר שפות וכו' אסוף נתחיה אליה וכו' רתח רתחיה (יחזקאל כ"ד:ד'):

פסוק טו
הנני קורא. ר"ל אעיר לבות כל משפחות של ממלכות צפונה והם בבל וכל ארצות ממשלת בבל לבוא על ירושלים:
ונתנו איש כסאו. כל אחד יתן כסאו מול פתחי השערים ועל החומות לצור עליה מסביב:

פסוק טז
ודברתי. אז אדבר עמהם משפט ר"ל אביא עליהם משפט הגמול בעבור רעתם:

פסוק יז
תאזור מתניך. הוא ענין זרוז כי החגור במתניו הוא מזורז:
אל תחת מפניהם. אל תפחד מפניהם מלומר להם את כל דברי:

פן אחתך. כי כשתפחד אשבור אותך לפניהם ויוכלו לך להזיקך לכן אל תפחד ובטח עלי ואז לא יוכלו לך:

פסוק יח

נתתיך היום. נתתי כח בידך להיות חזק כעיר מבצר וכו' להתגבר על כל הארץ וחוזר ומפרש על מלכי יהודה ועל שרי יהודה ועל כהניה ועל כל עם הארץ מיתר העם:

פסוק יט

ונלחמו אליך. כולם ילחמו עמך ולא יוכלו לך כי אני עמך להצילך מידם:

פרק ב

פסוק ב

באזני ירושלים. באזני יושבי ירושלים:

זכרתי לך. זוכר אני לך את החסד אשר עשיתי עמך בימי נעוריך בעת בחרתי אותך לי לעם כי מצאת חן בעיני:

אהבת כלולתיך. האהבה שהיה לי עליך בעת היית ככלה בזמן חופתה וזהו במעמד הר סיני לקבל התורה:

לכתך. ר"ל זכור לפני ההאמנה שהאמנת בי שהלכת אחרי במדבר בארץ שאין בה זרע זרוע ואין מה לאכול:

פסוק ג

קודש ישראל. ולזה הוא קדש לה':

ראשית. הוא המיטב שבכל תבואתו האומות:

כל אוכליו. כל הגוזלים ומכלים את ישראל יהיו אשמים והרעה תבוא אליהם ר"ל אף שישראל יהיו נמסרים ביד האומות בעבור חטאם עכ"ז אהיה נפרע בסוף מן האומות על שהרעו להם:

נאום ה'. זהו מאמר ה':

פסוק ה

מה מצאו וכו'. מה דבר עולה מצאו בי אשר בעבורם רחקו מעלי:

ההבל. זהו עכומ"ז שהוא הבל ואין בו ממש:

ויהבלו. ובעבור זה נעשו גם המה הבל מבלי ממש כי נשפל ממשלתם עדי ארץ:

פסוק ו
ולא אמרו. לא חזרו מדרכם לומר איה ה' ר"ל נשוב לעבוד את ה' אשר העלה אותנו מארץ מצרים:
המוליך וכו'. ר"ל ולא תעינו בדרך ולא חסרנו דבר:
בארץ וכו'. כפל הדבר במ"ש פעמים רבות להפלגת הענין וכדרך המליצה:
לא עבר. בדרך העברה:
ולא ישב. בקביעות מקום:

פסוק ז
ואביא. הלא הבאתי אתכם משם אל ארץ הכרמל ר"ל מקום שדות וכרמים:
ותטמאו. במה שעבדתם בה לעכו"ם:
ונחלתי. ארץ ישראל שהיא נחלתי שמתם להיות מתועב לפני:

פסוק ח
הכהנים. אשר עליהם להורות דרכי ה' כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב':ז'):
לא אמרו איה ה'. לא הזהירו לעם לומר איה ה' למה תעזבו אותנו:
ותופשי התורה. הם הסנהדרין אשר עליהם משפטי התורה:
לא ידעוני. לא רצו לדעת ולהכיר גודל רוממותי:
והרועים. המה מלכי ישראל מרדו בי:
והנביאים. נביאי השקר מתנבאים בשם הבעל:
ואחרי לא יועילו הלכו. הולכים אחר דברים שאין בהם תועלת והם הפסילים שאין בהם ממש:

פסוק ט
לכן עוד אריב אתכם. מלבד מה שהוכחתי את אבותיכם על רשעם הנה עוד אריב אתכם וידעתי שגם את בני בניכם אריב כי האשמה הזאת תלך מהאבות לבנים דור אחר דור וכולם ראוים לתוכחה ומריבה:

פסוק י
איי כתיים. לאיי כתיים:
וראו. משפט מנהגם:
וקדר שלחו. שלחו מלאכים לקדר הם בני ערב אשר הם בפאת המזרח:
והתבוננו מאד. חקרו מאד בתבונה יתירה:
וראו הן היתה כזאת. ראו מעשה העכו"ם ההם וכי באמת היתה ביניהם כתועבה הזאת:

פסוק יא

ההימיר. וכי גוי מהם החליף אלהיו באחר:

והמה. ואף כי גם אלהיהם לא אלהים המה עכ"ז כיון שהחזיקו בהם לא החליפום:

ועמי. אבל עמי החליף כבוד המקום בעכו"ם דבר שאין בו תועלת:

פסוק יב

שומו שמים. ר"ל ראו שיהיה בעולם שממון ושערה וחורבן גדול בעבור התועבה הזאת:

פסוק יג

שתים רעות. ר"ל רעה כפולה ותחשב לשתים:

מקור מים חיים. שאני כמעיין הנובע מים חיים ר"ל משפיע להם טובות בכל עת:

לחצוב. למען לחצוב לעצמם בארות רבות נשברות כותליהם אשר לא יחזיקו את המים אשר נתנו בהם ר"ל עובדים למזלות השמים המקבלים ההשפעה מאת המקום ואף אין בידם להחזיק את ההשפעה ההיא בכל עת וכאומר הנה המחליף דבר בדבר השוה לו הנה לרע יחשב אף כי המחליף דבר בדבר הגרוע ממנו:

פסוק יד

העבד ישראל. וכי ישראל הוא כעבד מקנת כסף או יליד בית בן השפחה כי אלו מפני פחיתותם לא ישגיח האדון עליהם בהשגחה פרטיות ולכן המה נעזבים אל המקרים ואמר וכי ישראל הוא כמותם להיות נעזב אל המקרים ומדוע א"כ היה לבז:

פסוק טו

עליו. על ישראל ישאגו הכפירים לאיים עליו והם גבורי האומות:

נתנו קולם. עליו נתנו קולם וכפל הדבר במ"ש:

וישיתו. ישימו ארצו לשממה ועריו נעשו שממה מבלי איש יושב בהם ועל מלכות אפרים יאמר שגלו כבר מארצם:

פסוק טז

גם בני נוף ותחפנחס. שהם מארץ מצרים אשר אתה בוטח בהם ותשאל מהם עזר גם המה ישברו אותך וחוזר ומפרש את הקדקוד ישברו וכאומר וכי זהו בעבור שנעזבו אל המקרים וכי מהראוי שיהיו נעזבים אל המקרים וכי המה כעבד או כיליד בית:

פסוק יז

הלא זאת תעשה לך. ר"ל לא זהו בעבור שנעזבים אל המקרים אלא זאת היא הדבר העושה את הרעה והיא עזיבתך אשר עזבת את ה' ולא הלכת אחריו בעת שהיה מוליך אותך בדרך הישרה ובעונש בא מה שבא ולא במקרה:

פסוק יח
ועתה. הואיל והכל בהשגחה למה לך ללכת לדרך מצרים ואשור לרווות צמאונך במי ארצם ר"ל לבקש מהם עזרה להיות נושע על ידיהם הלא הכל בהשגחה ומה יועילו לך:

פסוק יט
תיסרך רעתך. הרעות שאתה עושה המה ייסרו אותך במוסר יסורין ר"ל בעבורם תיוסר ביסורין:
ומשובותיך. מה שהלכת בדרכי לבך תוכיחוך במכאוב וכפל הדבר במ"ש:
ודעי וראי. תן לב לדעת ועינים לראות אשר רע ומר דבר העזיבה אשר עזבת את ה' ולא היה פחד ה' אליך כאומר אין היה מהראוי לעזבו אם מפאת העזר הבאה ממנו אם מפאת יראת העונש:

פסוק כ
כי מעולם. הלא מימות עולם הייתי לך לעזרה ושברתי העול אשר הכבידו עליך האומות:
נתקתי. העתקתי מעל צוארך קשרי רצועות עולם:
ותאמרי. ואז אמרת לא אעבור עוד על דבר ה':
כי על כל גבעה. כאומר והנה לא קיימת כי על כל וכו' את זונה הולכת ונוסעת ממקום למקום ר"ל כמו הזונה אין דרכה לשבת במקום אחד וכמ"ש בה בביתה לא ישכנו רגליה וכו' (משלי ז':י"א) כן הלכת אתה מבית עכו"ם זו לבית עכו"ם זו:

פסוק כא
ואנכי נטעתיך שורק. מתחילה נטעתיך מענפי גפן משובח וחוזר ומפרש הכל מזרע אמת הם אברהם יצחק ויעקב וא"כ ראוי היית להיות כמוהם ואיך נהפכת למולי להיות בדים רעים המוסרים מן הגפן אשר כל אחת נכריה וזרה מן הנטיעה ולא תשוה עליה:

פסוק כב
ותרבי לך בורית. תרבי לעצמך בורית לצחצח עצמך ע"י ר"ל אף אם תראה לפני הבריות צדקות ומעש"ט הנה לא תועיל בזה כי עונך שאתה עושה בסתר נראה לפני ככתם כי לא העבירם הנתר והבורית כלומר הצדקה שאתה עושה לפני הבריות לא כפרו על העון שנסתר:

פסוק כג
איך תאמרי. איך תכחשו לומר לא נטמאתי עתה בעכו"ם ומעולם לא הלכתי אחרי הבעלים:

ראי דרכך בגיא. כאומר איך תוכל לומר כן הלא ראי דרכך בגיא מול בית פעור ששם עבדת הבעל ודעי מה שעשית היום הזה ותדע ותשכיל שאותו העון אשר התחלת שם הוא עמד עד היום הזה:

בכרה קלה. והרי אתה כגמלה נקבה בחורה הקלה לרוץ יותר מהזכר אשר נתקשר עמה דרכה ומנהגה עד שכל ימיה תתמיד במנהג ההוא לרדוף ולרוץ בכל עת וכן אתה כאשר התחלת בעבודת בעל פעור נדבקת בעבודת הבעלים עד היום הזה ולא תעזבם:

פסוק כד

פרה. הרי את כפרא הזה הלמוד והרגיל במדבר אשר באות נפשה שאפה רוח ר"ל אין מי מכריחה לרוץ ולרדוף אבל היא בחפצה תרוץ ותרדוף בכל עת ומשכת את האויר אל בית הבליעה כדרך הרצים מהרה:

תאנתה מי ישיבנה. ר"ל בכל פעם תרוץ ותחזור במרוצה למקומה כאלו היה לה צער ואבלות ודאגה מי ישיבנה למקומה ולזה תרוץ מהרה והוא ענין מליצה:

כל מבקשיה. כל המבקשים אותה לתפשה ביד אינם צריכים להתייגעות לרדוף אחריה כי בחדשה שנתמלאה הריונה ימצאו אותה בקלות כי אז היא כבדה ואינה יכולה לרוץ וכן ישראל המה כפרא הזה כי ע"י מעשיהם אשר לא טובים בא עליהם האויב והמה משוטטים למצוא עזר ממצרים למען יוכלו עמוד בארצם אם כן כל הטרוד הזה בא באות נפשם וכן סופם יהיה כסוף הפרא כי האויב הבא עליהם לכבשם לא יהיה לו יגיעה רבה כי בקל יכבשם בחדש המוכן לפורעניות והוא אב שהוקבע בכיה לדורות בזמן המרגלים כמ"ש רז"ל:

פסוק כה

מנעי רגלך מיחף. ר"ל ראה לתקן מעשיך ולא תלכי בגולה יחף וצמאה למים ותאמרי נואש. אמרת אני מתאייש מעבודת המקום ולא אשוב אליו כי אוהב אני את הזרים הם עבודת הבעלים:

ואחריהם אלך. לעבוד אותם:

פסוק כו

כבושת גנב כי ימצא. כמרבית בושת הגנב אשר היא בעת ימצא שהוא גנב אחר שהיה מוחזק לנאמן כן ירבה בושת בית ישראל בעיני העכו"ם על כי היו מוחזקים לעובדי ה' ונמצאו עובדי כוכבים ככל העמים:

המה. המון העם:

וכהניהם. כהני הבעל:

ונביאיהם. נביאי הבעל:

פסוק כז

אומרים. על אשר אומרים לפסל העשוי מעץ אתה אבי ולצלם מאבן יאמרו אתה ילדתנו כאלו הכוכבים בראו העולם ומלואה:

כי פנו אלי עורף. ר"ל אינם שומעים לדברי כאדם המהפך עורף מול רעהו ולא יאבה לשמוע אמריו:

ובעת רעתם. בעת בוא עליהם הרעה יתפללו אלי ויאמרו קומה והושיענו מן הרעה:

פסוק כח

ואיה. ר"ל והנה אשיב לך איה אלהיך אשר עשית לך בפועל ידיך ינסו הם ויקומו אם יכלו להושיע לך בעת בא עליך הרעה:

כי מספר עריך. לפי חשבון מספר עריך עשית צורות של כוכבים אתה יהודה א"כ רבים המה ואף אחד לא ימצא מהם שיוכל להושיעך:

פסוק כט

למה תריבו אלי. למה תתרעמו למולי על שאין אני מציל אתכם מן הרעה הבאה הלא כולכם פשעתם בי איש לא נעדר ומהו הזכות הנמצא לכם:

פסוק ל

לשוא. על חנם הכיתי את בניכם כיון שעכ"ז לא לקחו האבות מוסר ועדיין עומדים במרדם וכל עצם כוונת הכאת הבנים היה למען יוסרו האבות:

אכלה. כי חרבכם הרגה את נביאיכם כי הרגו את ישעיה ואת זכריה:

כאריה משחית. כאריה המשחית בני אדם:

פסוק לא

הדור אתם. אתם בני הדור ראו בהבנת הלב את מצות ה' אשר יש תשלום גמול עליהם:

המדבר. וכי עד הנה הייתי לישראל כמדבר וארץ מאפליה אשר לא ימצא שמה די צורך האדם ר"ל וכי לא היה ספוק בידי לשלם גמול טוב על המצות שעשו:

רדנו. כבר נבדלנו ממך ולא נבוא עוד אליך:

פסוק לב

התשכח. וכי הדרך הוא שתשכח הבתולה להשים עדיה עליה להתקשט בו וכי תשכח הכלה את קשוריה הם חוטי המשי שקושרת שערה בהם להתקשט וכאומר הלא אין דרך האדם לשכוח דבר הנצרך לו ביותר:

ועמי. אבל עמי שכחו אותי ימים הרבה ואין מספר להם עם שזהו עיקר חייהם על האדמה:

פסוק לג

מה תטיבי דרכך. מה תתקני מנהגך בעבודת הבעל לעשות בדמיון גמור אל מעשה העכו"ם לבקש מהם אהבה בעשותך כמעשיהם:

לכן. באמת גם את העכו"ם הרעות למדת אתה את מנהגיך ר"ל אתה הרעות לעשות יותר מכולן ואף להרעות שבהן למדת להרשיע יותר כמוך:

פסוק לד

גם בכנפיך. גם בכנפי בגדיך נמצאו דמי נפשות אביונים נקיים מעון מיתה ועל חנם הרגתם:

לא במחתרת מצאתים. דמי הנפשות האלה לא מצאתים במחתרת ובמקום נסתר כי אם בגלוי:

על כל אלה. הכנפים הנזכרים למעלה, ר"ל לא עשית הדבר בהסתר כי אם בפרסום רב מבלי בוש:

פסוק לה

ותאמרי. ר"ל אם אמנם כל אלה עשית בפרסום איך תאמרי לא כן הוא כי נקי אני מעבירה ואין האמת עם הנביאים שאומרים שחרה בי אף ה' אך שב אפו ממני הואיל ואני מנוקה מעון:

הנני נשפט אותך. לכן הנני מתווכח עמך גם על מה שתכחש לומר לא חטאתי ר"ל מלבד גמול החטא אוסיף עוד עונש על מה שתכחש חטאיך והעונש הזה תחשב לויכוח כי בזה יודיע שפשעו בדבר הזה:

פסוק לו

מה תזלי מאד. למה תרבי ללכת לבקש עזר מן המצרים:

לשנות את דרכך. פעם לאשור פעם למצרים:

גם ממצרים תבושי. על אשר לא תמצא עזר על ידו:

כאשר בושת מאשור. כי אחז מלך יהודה שלח מלאכים למלך אשור לעזור לו והיצר לו עוד כמ"ש ויבוא וכוי מלך אשור ויצר לו ולא חזקו (דה"ב כח):

פסוק לז

גם מאת זה. כמו שיצאת בדאגה וביללה מאת מלך אשור כן תצאי ממלך מצרים בדאגה וידיך יהיו מונחים על ראשך כדרך המקונן:

כי מאס ה' במבטחיך. דבר שנאוי ונמאס בעיני ה' מה שאתה בוטח בעזרת המצרים ולכן לא תהיה לך הצלחה להם למצוא חן בעיניהם להיות לך לעזר מול הקמים עליך:

פרק ג

פסוק א

לאמר. ר"ל מהראוי לאמר לישראל את זאת הנה אם יגרש איש את אשתו ובהיתר הלכה מאתו והיתה לאיש אחר ואף אם לא בא עליה:

הישוב. וכי יוכל בעלה הראשון לשוב עוד אליה לקחתה אחר שמת השני או גרשה הלא בעבור עון כזה תתחייב להארץ ההיא הנעשה בה כזאת ותקבל גמולה משלם:

ואת. אבל אתה ישראל עם כי בעודך תחתי זנית באיסור עם אהובים רבים ר"ל עם כי עבדת עכו"ם חלוקות עכ"ז שוב אלי ואקבלך בתשובה:

פסוק ב

שאי עיניך. הרימי עיניך להביט על ההרים הגבוהים וראי איה המקום אשר לא שכבת שמה עם נואפים ר"ל אשר לא עבדת שמה עכו"ם:

על דרכים וכו'. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה היושבת על הדרכים להיות כמזומנת אל הנואפים ור"ל היית ממציא עצמך לכל מין עכו"ם:

כערבי במדבר. כערבי הזה הרגיל לשבת במדבר במסתור במקום שאין אנשים כן הסתרת עצמך על הדרכים להסתתר שם עם הנואפים ור"ל מאד היית נרדף אחרי עבודת הפסילים:

ותחניפי ארץ וכו'. עם זנותך לעכו"ם ועם יתר רעתך חייבת את הארץ להיות חרבה ושוממה:

פסוק ג

וימנעו. הלא בעונך נמנעו הרביבים ולא היה המלקוש ואם כן היה לך להיות בוש במעשיך:

ומצח. אבל יש לך מצח מגולה כדרך אשה זונה שאינה מכסת מצחה בעבור בושה מה לא כדרך הצנועות שמכסות מצחן אם יקרה להן דבר בושה:

מאנת הכלם. אתה ממאנת להיות נכלם ובוש ממעשיך:

פסוק ד

הלוא מעתה. הלא בעת מנעתי הגשם בעונך קראת לי בפה אבי ואמרת עלי אלוף וכו' ר"ל אתה האדון שלי מעת נעורי מיום שבחרת בי:

פסוק ה
הינטור. ואמרת בתפלה וכי המקום ישמור השנאה לעולם וכי ישמור האיבה לנצח והוא כפל ענין במ״ש:
הנה דברת. הנה הדברים האלה דברת בפיך לבד אבל במעשה עשית הרעות וכל מה שיכולת לעשות מן הרעות עשית ומוסב למעלה לומר איך לא תכלמי אם אין לבך שלם עמי איך תדבר בתפלה כדברים האלה:

פסוק ו
הראית. אם נתת לב לראות אשר עשתה עדת ישראל המורדת הם בני עשרת השבטים:
ותזני שם. עבדת שם לפסילים:

פסוק ז
ואומר. אמרתי לה על ידי הנביאים שוב אלי בתשובה:
ולא שבה. לא רצתה לשוב ותרא. ר״ל ועוד סבבה שאחותה בגודה יהודה ראתה מעשיה ולמדה ממנה:

פסוק ח
וארא. ר״ל ואני רואה וגלוי לפני כי עם היות שעל כל אודות אשר נאפה משובה ישראל בעכו״ם שלחתיה וכו׳ רואה אני שלא יראה ממני בגודה אחותה יהודה ותלך ותזן גם היא בעכו״ם כאחותה ישראל:

פסוק ט
והיה מקול זנותה. בעבור הקלות שיש עמה בדבר הזנות לעכו״ם חבתה את הארץ להיות חרבה ושממה:
ותנאף וכו׳. עשתה עכו״ם מעץ ומאבן:

פסוק י
וגם בכל זאת. עם כל הרעה שראתה שבא על ישראל עכ״ז לא שבה אלי וכו׳ בכל לבה כ״א בשקר מהשפה ולחוץ:

פסוק יא
צדקה נפשי וכו׳. ר״ל עם כי ישראל חטא ראשונה הנה יהודה הכבידה כ״כ בפשעה עד שלמולה נחשבת ישראל לצדקת:

פסוק יב
צפונה. אל מול צפון לאשור מקום שגלה ישראל:
לא אפיל. לא אשכין חמתי בכם:

כי חסיד אני. ר"ל לא כאדם שאינו מוחל לשונאו אף אם יעשו תשובה:
לא אטור. לא אשמור האיבה לעולם כי מיד כשתשובו תלך לה האיבה:

פסוק יג

אך דעי עונך. תהא מכיר בעצמך שהרבית עון כי פשעת בה':
ותפזרו. פזרת רגליך זה מזה לנאוף עם הרבה זרים ור"ל עבדת עכו"ם הרבה:
ובקולי לא שמעתם. ר"ל לא עבדתם אותי אף בשיתוף:

פסוק יד

שובו. אתם בנים מורדים שובו אלי כי אנכי האדון והמושל בכם לכן מהראוי שתשובו אלי:
ולקחתי אתכם. ואז אקח אתכם מהגולה:
אחד מעיר. ר"ל אף אם מעט ישובו אלי אקח אותם ולא ישתקעו שם עם העומדים במרדם:

פסוק טו

רועים כלבי. מלכים צדיקים וכפי רצון לבי לא כמו לשעבר שהמליכו מדעתם מלכים רשעים והם הסיתו אותם לעכו"ם כי לעתיד המשיח ימלוך עליכם:
ורעו. ירעו אתכם בדרך דעה והשכל:

פסוק טז

לא יאמרו עוד ארון ברית ה'. ר"ל לא יאמרו עוד זה לזה נלך לפני הארון להתפלל שמה כי לפי מרבית העם לא יוכלו כולם לבוא שמה כי המקום לא יכילם:
ולא יעלה על לב. לא יעלה מי בלבו ללכת שמה אף יחידי כי מאוד יקשה לבוא שמה מדוחק המון העם:
ולא יזכרו בו. לא יזכור מי בארון ללכת שמה וכפל הדבר במ"ש וכן לא יפקדו:
ולא יעשה עוד. לא יהיה נעשה עוד ארונות אחרות למען יוכלו כולם לבוא לפני אחד מהם וכאשר יאמר למטה שהשראת השכינה יהיה בכל ירושלים ושמה יקובל תפלת המתפללים:

פסוק יז

כסא ה'. ר"ל גם שמה תהיה השראת השכינה:
ונקוו אליה. כל העמים יתקבצו אליה בעבור שם ה' השורה בה וחוזר ומפרש אל ירושלים יתקבצו כי שמה תהיה השראת השכינה:
שרירות לבם הרע. מראית לבם שמראה להם את הרע ומסית אותם לעשותה:

פסוק יח
ילכו. ממקום שגלו:
בית יהודה. אלו שגלו מערי יהודה ע"י סנחריב מלך אשור ולא חזרו בבית השני:
על בית ישראל. עם בני עשרת השבטים:
יחדיו. יהודה וישראל:
מארץ צפון. ממקום שגלו שמה:
על הארץ. אל הארץ:

פסוק יט
ואנכי אמרתי. מתחילה כשלקחתיך לי לעם אמרתי בלבי באיזה ענין אשימך בין הבנים ודומה להם ר"ל להיות דומים למלאכי מעלה הנקראים בני אלהים כמ"ש ויבואו בני האלהים (איוב א':ו'):
ואתן לך. ולזה נתתי לך ארץ חמדה נחלה מפוארה לכל צבאות הגוים כי כולם משתוקקים ומתאוים לה ומפארים אותה על כי הוא מקום השראת השכינה והוא מבוא גדול לירוא את ה' להיות כמלאכי מעלה:
ואומר. אמרתי בענין זה תקראי לי אבי ולא תשובי מאחרי עד עולם:

פסוק כ
אכן. באמת לא כן הוא כי כמו שבגדה אשה מאת ריעה שהוא בעלה והלכה מאתו כן אתם בית ישראל בגדתם בי:

פסוק כא
קול על שפיים נשמע. ר"ל ראוי היה להיות נשמע קול על המקומות הגבוהות להשמיע למרחוק והקול יהיה מבכי תחנוני בית ישראל לבכות על מעלם ולבקש עליהם סליחה כי הרבה רעות עשו העקימו את דרכם מה שבין אדם לחבירו ושכחו את ה' ולא עבדוהו:

פסוק כב
שובו בנים שובבים. אתם בנים מורדים שובו אלי למען ארפא ואסלח על המרידה שמרדתם בי ואמרו הננו באנו אליך בתשובה כי אתה מעולם ה' אלהינו:

פסוק כג
אכן לשקר מגבעות. באמת לשקר קוינו עזר מהעכו"ם העומדים על הגבעות ומהמון הפסילים שעל ההרים:
בה'. בעזר ה' בא תשועת ישראל:

פסוק כד

והבושת. העכו"ם שהיא לבושת ולכלימה לעובדיה עון עבודתה כלה והפסיד את אשר אספו אבותינו ביגיעה ועמל:

מנעורינו. ר"ל הכליון וההפסד שהיה מעת נעורינו היה בעון הזה:

את צאנם. עכשיו מפרש לומר את זה הפסדנו מה שאספו הם את צאנם וכו':

פסוק כה

נשכבה. ר"ל הנה הבושת מסבבת אותנו מסביב כאלו נשכב על מצעות הבושת וכאלו הכלימה מכסה אותנו ממעל והוא ענין מליצה:

כי לה' וכו'. ואין בושת גדול מזה:

מנעורינו. ר"ל מעת שלקח אותנו לעם:

ולא שמענו וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פרק ד

פסוק א

אם תשוב. מוסב למעלה לומר אם אתה ישראל תשוב בוידוי ופיוסים כאלה אז תחזור ותשוב אלי להיות לפני כמאז סגולה מכל:

ואם תסיר. אם תעביר הפסילים מארצי ומירושלים עירי אז לא תנוד ללכת בגולה:

פסוק ב

ונשבעת וכו'. ואם תשבע חי ה' באמת לא כמו שאתם נשבעים עתה לשקר כמ"ש ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (לקמן ה):

במשפט ובצדקה. הענין כפול במ"ש:

והתברכו. אז יתגדל מאד עד שהעמים יתברכו בו לאמר בברכתם ישימך אלהים כישראל:

ובו יתהללו. המהלל עצמו יאמר הנה אני מוצלח כישראל:

פסוק ג

לאיש יהודה. כמו לאנשי יהודה:

נירו לכם ניר. מתחלה חרשו השדה לחתוך שרשי הקוצים ואח"ז זרעו על שדה נקיה ולא תזרעו על הקוצים בעודם מחוברים בארץ כי לא תצלח הזריעה ור"ל מתחילה הסירו הפסילים ואחר זה יקובל תפלתכם לפני ולא כשעדיין לא עזבתם הפסילים:

פסוק ד
המלו לה'. ולתוספות ביאור אמר הסירו אוטם לבבכם לשם ה' להתבונן בדרכיו ולדבקה בו:
איש יהודה. אתם אנשי יהודה ויושבי ירושלים:
פן תצא וכו'. פן תצא חמתי כאש הדולק ובערה בכם ואין מי יכבה אותה ר"ל לא ימצא מי מעביר החמה מפני רוע מעלליכם אשר גברו ואין במי זכות להעביר החמה:

פסוק ה
הגידו. כאלו לשרי העם יאמר הגידו ביהודה וכו':
תקעו שופר. להשמיע ולזרז קראו מלאו. קראו את העם ואספו אותם ואמרו להם האספו וכו' להשגב שם מפני האויב:

פסוק ו
שאו נס. הרימו נס לרמז להתאסף לציון להשגב בה:
מביא. על הארץ ההיא:
מצפון. זה בבל העומדת מצפון לא"י:
ושבר גדול. הרעה ההיא תהיה שבר גדול:

פסוק ז
עלה אריה מסבכו. דרך האריה לשבת בתוך סבכי האילנות ועל נ"נ יאמר:
ומשחית גוים. זהו נ"נ שהשחית כל העכו"ם וכפל הדבר במ"ש:
עריך תצינה. הערים שלך תהיינה שממה מאין מי יושב בהן:

פסוק ח
על זאת. על השמועה הזאת:
ממנו. ישראל:

פסוק ט
יאבד לב המלך. ר"ל יבוא בו מורך לב:
ונשמו. ר"ל לא ידעו מה לעשות:

פסוק י
ואומר. זהו מאמר הנביא שאמר אתה ה' באמת כאלו אתה הסתה את העם הזה לאמר להם שלום יהיה לכם אל תיראו כי כן נבאו להם נביאי השקר ועל כי לא עשית בהם משפט חשבו העם שהאמת אתם וכאלו אתה פתית אותם:
ונגעה. ר"ל בעבור זה לא שבו לה' והנה נגעה החרב עד הנפש כי הפורענות קרובה לבוא:

פסוק יא
בעת ההיא. בעת בא הפורענות יאמר לעם וכו' הנה רוח יבש סוער במקומות גבוהות אשר במדבר שמטאטא ומכבד הכל הואיל ואין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו והרוח הוא יבוא דרך בת עמי לטאטא את כולם ללכת גולה:
לא לזרות. לא יבוא הרוח לזרות המוץ מן הגורן ולא לנקות את התבואה מן העפר ר"ל לא יבוא לטובה כ"א לרעה:

פסוק יב
רוח מלא. רוח שלם מאלה הרוחות הנושבות במקומות הגבוהות שבמדבר הנה יבוא לצרכי להפרע מהם:
עתה. ר"ל בזמן קרוב אתווכח עמהם גם אני כי עד הנה היה הנביא מתווכח עמהם להגיד להם פשעם ומעתה אתווכח גם אני כי בהביאי עליהם הפורעניות כאילו אגיד להם בזה פשעם אשר גברו למעלה:

פסוק יג
כעננים יעלה. האויב יעלה עליהם חיש מהר כעננים העולים ברוב השמים וכסופה. כרוח סופה כן ימהרו מרכבותיו:
כי שדדנו. קרובים אנו להיות נעשקים ביד האויב:

פסוק יד
כבסי. לכן עשי תשובה וכבסי לבך מן הרעה למען יבוא לך תשועה:
תלין בקרבך. תתמיד להיות בקרבך מחשבות עמל ואון שאתה רגילה בהם:

פסוק טו
קול מגיד מדן. קול שמועה מגיד מדן שהוא בקצה ארץ ישראל ומשם יבוא השמועה כי בא האויב ומהר אפרים משמיע הקול שבא העמל והצער:

פסוק טז
הזכירו. כאלו הקול אומר הזכירו אלה לאלה בעבור העמים הבאים למלחמה להיות נשמרים מהם כי הנה הם נאספו לבוא על ירושלים:
נוצרים. בעלי מצור באים מארץ מרחק לצור ועל ערי יהודה נתנו קולם לאיימם ולהפחידם:

פסוק יז
כשומרי שדי. כשומרי שדות אשר יסבבום מסביב כן היו האויבים על ירושלים מסביב:
כי אותי מרתה. כי הקניטה אותי במעשיה ולכן באה עליה האויב מסביב:

פסוק יח

עשו אלה לך. ר"ל הם גרמו לך מרבית הצרות האלה:
זאת רעתך. הפורעניות הזאת היא על רעתך כי בעבורה יימר לך:
כי נגע. ר"ל קרובה היא והגישה אליך ונגע עד לבך:

פסוק יט

מעי מעי. כפל המלה כדרך הנוהים וצועקים מכאב וכן ראשי ראשי (מ"ב ד) ור"ל בעבור הכאב שיש לי במעי מצער דאגת הפורעניות המעותד לבוא לכן אהיה מלא מחלחלה:
קירות לבי. מגודל התוגה מקשקש לבי בקרבי וכתלי הלב משמיעים לי קול הומיה:
לבי לא אחריש. לא אוכל להחריש ולהשתיק את לבי מהמייתו:
שמעת נפשי. בנבואה שמעה נפשי שיבוא קול שופר ולתוספת ביאור אמר תרועת מלחמה ר"ל שיבוא האויב ויריע בשופר כדרך הנלחמים:

פסוק כ

שבר על שבר נקרא. פורעניות על פורעניות יבוא במקרה רעה כי בראשונה גלו עשרת השבטים ועתה יגלה יהודה:
כי שדדה. בזה יפרש מהו השבר על שבר ואמר כי ראשונה שדדה כל הארץ היא ארץ עשרת השבטים ועתה פתאום שודדו אהלי וזהו בה"מ:
רגע. ברגע אחת שודדו יריעותי והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כא

עד מתי. ר"ל עד מתי תעמוד הגזירה במקומה ואראה במראה הנבואה כאלו האויב בא ונושא הנס לפניהם וקול שופר מתרועת מלחמה אשמע בנבואה:

פסוק כב

כי אויל עמי. אמר במקום ה' כמשיב על דבריו לומר הלא זה הוא בעבור כי עמי הוא אויל ואינם נותנים לב לדעת אותי:
בנים וכו'. כפל הדבר במ"ש:
להרע. להערים לעשות הרע:
לא ידעו. אינם נותנים לב להערים לעשות הטוב:

פסוק כג

ראיתי. זה מאמר הנביא שאמר לכן ראיתי במראה הנבואה את הארץ והנה היא תוהו ובהו כי גלו אנשיה:

ואין אורם. האור שהיה בהם מאז הלך לו והוא משל על הצרה כי מי שהוא בצרה העולם חשוך בעדו:

פסוק כד
והנה רועשים. הוא משל על אבדון השרים והגבורים:

פסוק כה
אין האדם. אין מי מבני האדם שהיו בה כי כולם גלו:
נדדו. הלכו להם מן הארץ לגודל השממון:

פסוק כו
הכרמל המדבר. מקום הכרמל נתהפך להיות מדבר:
וכל עריו. כל ערי הכרמל נתצו ונהרסו מפני ה' וחוזר ומפרש מפני חרון אפו ולא במקרה תהיה כל זאת:

פסוק כז
וכלה. אבל לא אעשה כלה ביושביה:

פסוק כח
על זאת. על הדבר האמור למטה תאבל הארץ וחשכו השמים אשר ממעל:
על כי וכו'. ר"ל בעבור זה תאבל הארץ וכו' על אשר דברתי מחשבתי לעשות הארץ שממה ולא נחמתי על הדבר ההוא ולא אשוב ממנה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כט
מקול פרש. מקול קבוצת הפרשים והמורים חצים בקשת יברחו כל אנשי העיר:
באו בעבים. יבואו להסתתר ביערים העבים והמסובכים באילנות:
ובכפים עלו. יעלו בין הסלעים להסתתר שמה:
עזובה. מיושבים ולתוספת ביאור אמר ואין יושב בהן איש:

פסוק ל
ואת שדוד. אתה יהודה שסופך להיות עשוק ביד האומות:
מה תעשי וכו'. ר"ל מה תועיל אשר תלבשי מלבושי תולעת שני אשר תקשטי עצמך בעדי זהב אשר תתמידי לצבוע עיניך בצבע הפוך להיות נראית יפה להלהיב לבות הנואפים:
לשוא תתיפי. על חנם עשית עצמך יפה ומהודרת כי החושקים מאסו בך מעתה ומבקשים לקחת נפשך ממך והוא ענין משל לומר מה תתרצי אל העובדי כוכבים בשוחד הנה כל זה לא יועיל לך כי נהפכו לך לאויבים:

פסוק לא

כי קול. שמעתי קול כקול חולה:

צרה. צעקת צרה שמעתי כאשה שמבכרת שחבליה חזקים:

קול בת ציון. והוא הקול של עדת ציון אשר תרבה אמרים כדרך המקונן:

תפרש כפיה. משברת כפיה זה בזה כדרך המצטער:

אוי נא לי. צועקת מר ואומרת אוי עתה לי כי נפשי עיפה בעבור ההורגים אותנו:

פרק ה

פסוק א

שוטטו. לכו בחוצות ירושלים אנה ואנה וראו עתה בהם ותנו לב לדעת מעשה האנשים ובקשו ברחובותיה אם תמצאו שם איש ישר אם יש מי עושה משפט ומבקש אמונה:

ואסלח לה. אם תמצאו אף איש יחידי כזה אז אסלח לכל העיר:

פסוק ב

ואם חי ה'. ואם יאמרו בשבועתם חי ה' לא הוא בעבור שהם מאמינים בו אבל באמת כשרוצים להשבע בשקר נשבעין בה':

פסוק ג

עיניך הלא לאמונה. הוא מאמר הנביא אל מול ה' לומר הנה השגחתך בהם הלא היא על דבר המתקיים ולא על דבר בטל שאין בו תועלת:

הכיתה אותם. בהשגחתך הכית אותם למען יווסרו לטוב להם:

ולא חלו. לא נעשו חולים מן ההכאה ר"ל לא הרגישו שבא עליהם לעורר לבם לתשובה:

כליתם. הבאתם קרוב אל הכליון ועכ"ז ממאנים לקחת מוסר:

חזקו פניהם מסלע. הקשו פניהם יותר מן הסלע ר"ל לא נכנעו אבל העיזו פניהם וממאנים לשוב:

פסוק ד

ואני אמרתי. כשהוכחתים ולא קבלו מוסר אמרתי בתחילה אין תבונה בהם ואך דלים המה מחכמה:

נואלו. נשתטו בדעתם כי לא ידעו דרך ה' וכו' שמביא פורענות לגלות אוזן למוסר:

פסוק ה

אל הגדולים. בדבר החכמה:

ואדברה אותם. אדבר עמהם דברי תוכחתי:

כי המה ידעו וכו'. שהפורעניות בא לגלות אוזן למוסר:
המה יחדיו. הדלים עם הגדולים:
שברו עול. ר"ל אינם רוצים להיות נכנעים למקום:
נתקו. העתיקו מעליהם מוסרי העול והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ו

על כן. בעבור שאינם רוצים להיות נכנעים למקום לכן מסרם ביד האומות:
הכם אריה מיער. זה משל על האומות:
זאב ערבות. זאב היושב במדבר יעשוק נפשותם:
שוקד. ימהר לבוא על עריהם להשחיתם:
כל היוצא מהנה. מן העיירות ההנה:
יטרף. ע"י אחד מהחיות ההם:
עצמו. חזקו בדבר המרידה:

פסוק ז

אי לזאת. אנה הזכות אשר לזאת אסלח לך הלא בניך עזבוני:
בלא אלהים. העכו"ם שאין בו ממש בו האמינו ונשבעו בו:
ואשביע. אני השבעתי אותם בכל טוב ומרוב טובה ותאות הלב פנו אל הזנות:
ובית זונה. לבית זונה הלכו גדודים יחד ולא יתבוששו אלה מאלה:

פסוק ח

סוסים מיוזנים. הם היו כמו הסוסים שנתנו להם מזון הרבה בלילה והמה שבעים לתאותם שכאשר ישכימו בבוקר יצאו ויצהלו וכן המה ימלאו תאותם וינאפו עם אשת ריעיהם כל הלילה וכאשר ישכימו בבקר יצהלו איש אל אשת רעהו מרוב שמחה והשגת תאות הלב:

פסוק ט

העל אלה. וכי על מעשים כאלה לא ישגיח להפרע מהם בתמיה:
אשר כזה. אשר עושה כדבר הזה:

פסוק י

עלו בשרותיה. אתם משחיתי ארץ ישראל עלו בין שורות כרמיה ושחתו אותם אבל לא תכלו את הכל ור"ל שחתו בעם ואל תאבדו את כולם:
הסירו נטישותיה כי לא להי' המה. כי אינם עם ה' כי פשעו בו:

פסוק יא
כי בגוד וכו'. כי בגדו בי אלה כאלה כמו שבגד ישראל כן בגד יהודה:

פסוק יב
כחשו בה'. כחשו בהשגחת המקום:
לוא הוא. ר"ל אין הוא משגיח:
ולא תבוא עלינו רעה. כי הואיל ואין משגיח אין שכר ועונש:

פסוק יג
והנביאים. ר"ל דברי הנביאים יהיו דומים לדברי רוח שאין בהם ממש:
והדבר אין בהם. לא ה' דבר בם כי היו מכחישים דברי הנבואה:
כה יעשה. היו מקללים את הנביאים לאמר להם כה יעשה ה' להם כפי הרעות אשר הם מתנבאים עלינו:

פסוק יד
יען. בעון אשר דברתם הדבר הזה להכחיש ההשגחה והנבואה:
הנני נותן וכו'. דברי הנבואה אשר נתתי בפיך תהיה כאש השורף והעם הזה יהיה נוח להשרף כעצים:
ואכלתם. דבר הנבואה תשרוף אותם ר"ל דבר הנבואה תבוא עליהם:

פסוק טו
הנני וכו' בית ישראל. ר"ל אתם בית ישראל הנני מביא עליכם וכו':
גוי איתן הוא. גוי חזק:
גוי מעולם הוא. ר"ל מזמן רב הוא בממשלה ולכן יגבה לבו להשחית הכל:
לא תדע. לא תבין לשונו ולצרה תחשב כי לא יוכלו להתרצות אליהם בדברים:
ולא תשמע. לא תבין וכפל הדבר במלות שונות:

פסוק טז
אשפתו. נרתק חציו הוא כקבר פתוח, ר"ל כמו קבר פתוח הוא מוכן להביא בו את המת, כן חצי האשפה יביאו מתים רבים כי יצליחו במלחמה:
כולם. כל אנשי המלחמה המה גבורים:

פסוק יז
ואכל. הגוי ההוא יאכל קציר שדך וכל מאכלך אשר היה למאכל לבניך ולבנותיך:
ירושש. יעני ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה להשגב בהן מפני האויב:
בחרב. ר"ל בעת יבוא עליך בחרב מלחמה:

פסוק יח
וגם בימים ההמה. שיבוא עליך צרות מרובות מ״מ לא אכלה הכל כי ישאר ממך שארית ללכת גולה:

פסוק יט
כי תאמרו. אתם ההולכים גולה:
תחת מה. בעבור מה עשה וכו׳ את כל אלה להיות מקצתם נהרגים ומקצתם גולים:
ואמרת. אתה ירמיה תאמר להם שבא מדה במדה כפי אשר עזבתם את ה׳ ועבדתם אלהי נכר בארצכם כן תהיו נעזבים מה׳ ותלכו בגולה לארץ אחרת ותעבדו גויי הארץ ההיא:

פסוק כ
הגידו זאת. את האמור למטה:
והשמיעוה. את הדבר הזאת:

פסוק כא
עם סכל. עם טפש ואין להם לב משכיל:
ולא יראו. מפלאות המקום:
ולא ישמעו. פלאי מעשיו:

פסוק כב
האותי. וכי לא תיראו ממני וכי לא תרעדו מפני:
גבול לים. להיות גבול לים שעד החול יבוא:
חק עולם. החק הזה הוא כל ימות עולם:
ולא יעברנהו. אין מי הים עוברים את הגבול:
ויתגעשו. אף כי ינודו בתנועה חזקה עכ״ז לא יוכלו לעבור הגבול:
והמו גליו. אף כי ירוצו גליו עד כי נשמע קול המייתם עכ״ז לא יעברו הגבול וכ״ז הוא מפחד ה׳ ומהדר גאונו:

פסוק כג
ולעם הזה. אבל לעם הזה היה לב מעוות וממרה:
סרו וילכו. סרו מה׳ והלכו להם:

פסוק כד
נירא נא. ר״ל אם עד הנה לא היה פחד אלהים לנגד עינינו הנה עתה נשים על לב לירא את ה׳ הנותן גשם וחוזר ומפרש שנותן יורה ומלקוש כ״א בזמן הצורך:

שבועות חקות קציר. ר"ל החוק של שבועות ימי הקציר ישמר לנו שלא היה מוריד גשמים באי" כל ימי הקציר שהוא סימן קללה וזש"ה הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר (שמואל א י"ב:י"ז):

פסוק כה

הטו אלה. הטו מכם הידיעה וההשכלה:

מנעו הטוב. היא תבונת הלב המביא טובה:

פסוק כו

כי נמצאו בעמי רשעים. ומעשיהם הם המטמטמים את הלב:

ישור. יביט לארוב על אנשים כאדם המניח פח יקושים ללכוד עופות כן הציבו הם פח משחית וילכדו אנשים לגזול הונם ולהרגם:

פסוק כז

ככלוב. כמו הכלוב הוא מלא מן העופות כן בתיהם המה מלאים מן המרמה:

גדלו. בהון רב ולתוספת ביאור אמר ויעשירו:

פסוק כח

שמנו. נעשו שמנים וצחו בבהירות רב:

גם עברו. ר"ל גם כל דברי רע הבא לידם עברו עליהם:

דין לא דנו. לא דנו דין אמת ואפילו דין יתום ואעפ"כ הצליחו ולא נפרעתי עדיין מהם:

ומשפט. ר"ל בעבור כי הצליחו אחזו בדרכם ולא שפטו משפט האביונים אשר יצעקו מפני נוגשיהם:

פסוק כט

העל אלה. וכי על מעשיהם כאלה לא אשגיח להפרע מהם בתמיה:

אשר כזה. אשר עושה כדבר הזה:

פסוק ל

שמה. דבר תמהון ומגונה נהיתה בארץ:

פסוק לא

הנביאים. נביאי הבעל:

בשקר. בשם הבעל שהוא דבר שקר:

והכהנים. כהני הבעל:

ירדו. ימשלו בכח הנביאים כי הם המשילום:

אהבו כן. להיות הם המושלים:

ומה תעשו. הנביא אומר להם ומה תעשו בבוא אחרית הדבר הוא גמול התשלומין וכי בידם להציל אתכם:

פרק ו

פסוק א

העיזו. אתם בני בנימין האספו ללכת מקרב ירושלים כי האויב יכבשה ויהרוג עמה:
ובתקוע. בעיר תקוע תקעו שופר להזהיר את העם להיות נכונים למלחמה (ולפי ששם עיר תקוע אמר תקעו שופר לשון נופל על לשון):
ועל בית הכרם. דרך לבנות בית גבוה ומגדל בכרם אחד לשמור בו כל הכרמים אשר סביבותיו:
שאו משאת. הרימו להבת אש להיות נראה למרחוק להזהיר את העם (וגם שאו משאת הוא לשון נופל על לשון):
נשקפה. נראתה לבא מבבל העומדת בצפון:
ושבר גדול. הרעה ההיא תהיה שבר גדול:

פסוק ב

הנוה והמעונגה וכו'. אני דמיתי את בת ציון לאשה נאוה ומעונגה:

פסוק ג

אליה. עתה יבואו אליה רועים ועדריהם ר"ל אנשים שפלים ונבזים הם הכשדים אשר אינם יודעים לכבד המכובדים:
תקעו. דרך לתקוע שפולי האוהל בארץ על ידי יתדות:
רעו. כ"א מהם רעו את מקומו שעמד בו ר"ל כל אחד מגדודי הכשדים החריבו את המקום אשר חנו שמה:

פסוק ד

קדשו. יזרזו אלו לאלו ויאמרו הזמינו עליה מלחמה קומו ונעלה עליה בצהרים והיא העת המוכן ביותר למלחמה:
אוי לנו כי פנה היום. וכאשר לא יכבשו העיר ביומו ועל כי יהיה רב חפצם לשחת העיר יתאוננו לומר אוי כי פנה היום ועדיין לא לכדנו העיר:
כי ינטו צללי ערב. הצל של ערב נטה כי כאשר קרבה השמש לבית מערבו לשקוע ינטו הצללים למרחוק ויתארכו ביותר והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ה
קומו. מרוב תאוותם להשחיתה יאמרו קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה ולא נמתין עד יאיר היום:

פסוק ו
כרתו עצה. כרתו העץ אשר סביבות ירושלים לתתם עם העפר בסוללה:
ושפכו. דרך כובשי העיר לשפוך תל עפר מול העיר ומשימים בה עצים ועולים עליה להלחם על העיר וכן וישפוך סוללה (דניאל יא):
הפקד כולה. ר"ל המקום השגיח בכל העיר ומצא עושק בקרבה:

פסוק ז
כהקיר ביר. כמו הבאר שמימיו נובעים והולכין כן רעתה נובע ואינה פוסקת:
חמס ושוד. זעקת חמס ושוד נשמע בה לפני תמיד לכן אביא עליה חלי ומכה:

פסוק ח
הוסרי. קבלי מוסר פן תסור נפשי ממך:
ארץ לא נושבה. כאלו לא היתה מיושבת מעולם:

פסוק ט
עולל יעוללו כגפן. כמו הגפן אחר שבצרו אותם ונשארו עוללות חוזרים ללקט גם העוללות כן יהיה שארית ישראל כי יחזור האויב לגלות גם אותם:
השב ידך. אתה האויב השב שנית ידך לקחת בגולה את הנסתרים כמו הבוצר המשיב שנית ידו בעבור למשמש ולחפש אחר הענבים הנסתרים מעיניו:

פסוק י
על מי אדברה. אל מי אדבר ואזהיר וישמעו אלי:
ערלה אזנם. כאלו אזנם אטומה ולא יוכלו להקשיב אמרים:
לחרפה. שמועת דבר ה' יחשב להם לכלימה לכן לא יחפצו בו:

פסוק יא
ואת חמת ה'. החמה אשר אני רואה עליכם הנה מלאתי ממנה כי רבה היא:
נלאתי הכיל. נעשיתי עיף ויגע לסבול הצער בראותי שהחמה היא לשפוך על קבוצת העוללים היושבים בחוץ מקום קבוצת העוללים:
ועל סוד. על קבוצת בחורים על כולם יחדיו:
ילכדו. ברשת החמה:
מלא ימים. מי שנשלם ימיו והוא קרוב למות:

פסוק יב
ונסבו. יצאו מאתם ויסובב לאחרים:
יחדו. בפעם אחת:
אטה את ידי וכו'. להכות אותם בה והוא ענין מליצי:

פסוק יג
בוצע בצע. גוזלים הון מאחרים:
ומנביא. מנביא הבעל עד כהני הבמות:

פסוק יד
וירפאו. הם מרפאים את שבר עמי ורעתם העתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה:
על נקלה. עם אמירה נקלה ומבוזה לאמר שלום תהיה ולא תבא הרעה ובזה המה מרפאים שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכחשים:

פסוק טו
הובישו. ר"ל עכ"פ היה להם להנביאים והכהנים להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך החשובים אשר יכלמו אם באה לידם דבר תועבה במקרה:
גם בוש לא יבושו. ר"ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבורה:
גם הכלים לא ידעו. אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ"ש:
לכן יפלו בנופלים. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע"י האויבים:
בעת פקדתים יכשלו. בעת שאזכור עליהם עונם להפרע מהם והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה:

פסוק טז
וראו. והעוברים והשבים ושאלו אותם על נתיבות העולם אי זה הדרך היותר טוב ולכו בה ואז תמצאו מרגוע ומנוחה והוא ענין מליצי לומר שאלו לחכמים והם יורו לכם דרך הטוב:
ויאמרו. והם השיבו לא נלך לשאול כי דרכם ישרה בעיניהם:

פסוק יז
צופים. בזמן המלחמה הדרך להעמיד צופים לראות אם השונא בא וכשרואה שהם באים תוקע בשופר להזהיר את העם ואמר למשל לומר הנה העמדתי נביאים להזהירם על התשובה כי הצרה קרובה:
לא נקשיב. לא נשמע לאזהרת הנביא:

פסוק יח
שמעו הגוים. אתם עמים שמעו מה שאני מתרה בכם:
ודעי עדה. כל עדה דעי את הרעה אשר בידם:

פסוק יט
שמעי הארץ. אתם יושבי הארץ שמעו מה שאני מתרה בהם:
פרי מחשבותם. גמול מחשבותם:
כי על דברי. כי אל דברי אשר ביד הנביאים לא הקשיבו וגם אל תורתי שנתתי ביד משה לא הקשיבו וימאסו בה:

פסוק כ
למה זה לי. מה נחת רוח יש לי בהקטרת הלבונה אשר תבוא משבא ובהקטרת קנה הטוב הבא מארץ מרחק:
לא לרצון. אינם לי לרצון:
לא ערבו לי. לא נעמו לי:

פסוק כא
מכשולים. דברים המכשילים:
ורעו. חבירו הרגיל אצלו:
ואבדו. כולם יאבדו יחד כי בבוא המכשול אל הבית כולם יכשלו בו ויאבדו:

פסוק כב
מארץ צפון. הוא בבל:
יעור. יהיה נעור לבוא מסוף הארץ ר"ל ממרחק:

פסוק כג
יחזיקו. יאחזו בידם להלחם בהם:
ולא ירחמו. על הנופלים בידם:
כים יהמה. כמו הים אשר הומה ע"י גליו המרעישים בקול:
ועל סוסים ירכבו. וימהרו לרדוף אחרי הנסים במלחמה:
ערוך כאיש. כל אחד מהם ערוך ומוכן:

פסוק כו
והתפלשי באפר. התגלגלי באפר ועשי לך אבל כעל בן יחיד ומספד מר:
השודד. זה בבל:

פסוק כז
בחון. מאמר המקום לירמיה הלא נתתיך בעמי מחוזק כמגדל מבצר ולא תירא מהם להוכיח דרכם על פניהם:
ותדע. וא"כ ידעת ובחנת את דרכם כי הרבית להוכיחם ואין מי שומע:

פסוק כח
סרי סוררים. ר"ל הסרים המיוחדים שבכל הסוררים ודוגמתו שיר השירים (ש"ה א) שר"ל השיר המיוחד שבכל השירים:
הולכי רכיל. מדברי להה"ר:
נחושת וברזל. ר"ל נכונים לאבד אנשים בכלי זיין העשוי מנחושת וברזל מעורב זה בזה שהוא חזק מאד וכן נאמר ברזל מצפון ונחושת (לקמן טו):
משחיתים המה. הורגים זה את זה:

פסוק כט
נחר מפוח מאש. דרך צורף כסף להסיר הסיג מניח הכסף בכור ועמו עופרת ומעמיד על האש ונופח במפוח עד יותך הכסף והעופרת ונשרף העופרת ונשאר הכסף נקי מבלי סיג לזה אמר הנה המפוח נתייבש מן האש וגם העופרת כבר תם ונשלם כי נשרף הכל אבל בחנם צרף את הכסף כי הסיגים הרעים לא נעתקו מן הכסף והנה מעורב בו כשהיה והוא למשל לומר הנה הנביאים מתייגעים להוכיח את העם ואינם מועילים כי עדיין עומדים במרדם:

פסוק ל
כסף נמאס קראו להם. קראו שם ישראל כסף נמאס שא"א להפריד מהם את הסיגים הם המעשים המגונים:
כי מאס ה' בהם. על אשר אינם עוזבים מעשיהם אשר לא טובים:

פרק ז

פסוק ג
ואשכנה. אשכין אתכם במקום הזה ולא תגלו ממנו:

פסוק ד
אל דברי השקר. אל דבר שאין בו ממש שהם אומרים היכל ה' וכו' המה ר"ל הלא היכל ה' המה בתוכנו ולא יחריב ה' את היכלו ואמר שלשה פעמים היכל ה' על האולם וההיכל והדביר שכולם נקראים בשם היכל ולזה אמר המה בלשון רבים כי שלשה המה:

פסוק ו
לרע לכם. אשר מעבודתם תמשך לכם רעה ולא טובה:

פסוק ז
ושכנתי. כאשר כן תעשו אז אשכין אתכם במקום הזה ולא בזולת זה:
למן עולם. מעת בואכם שמה עד ימות עולם:

פסוק ח
על דברי השקר. הוא בטחון ההיכל שאין תועלת בבטחון הזה:

פסוק ט
הגנוב. וכי תגנבו ותרצחו וגו':

פסוק י
ובאתם. אחר המעשים האלה תבואו אל ההיכל להתפלל שמה ותאמרו הנה בזה נצלנו מהעונש הראוי לבוא על מעשים כאלה:
למען עשות. למען תשובו לחטוא ולעשות שוב המעשים האלה ותהיה בית ה' סיבה ועזר לעשות התועבות בבוטחכם בו:

פסוק יא
המערת. האם חשבתם שהיה הבית הזה וכו' בעיניכם כמערת הפריצים שכאשר יעשו התועבות ילכו להחבא במערה:
גם אנכי. ר"ל כמו שיש הדבר הזה עם לבבכם לעשות התועבות על בטחון ביאת הבית גם כן אני רואה שכן הוא עם לבבכם ולא נכחד ממני:

פסוק יב
לכו נא אל מקומי. ר"ל התבוננו עתה אל המשכן אשר עמד בשילו:
בראשונה. עד לא נבחר ירושלים:
את אשר עשיתי לו. שהחרבתי אותו מפני רעת ישראל בימי עלי הכהן ולא חששתי עליו:

פסוק יג
השכם ודבר. אני משכים ומדבר ע"י הנביאים:
ואקרא אתכם. לשוב אלי בתשובה:

פסוק יד
ועשיתי. ולכן אעשה לבית וכו':
ולמקום וכו'. הוא ירושלים:

פסוק טו
והשלכתי וכו'. לארץ אחרת:
כל אחיכם. וחוזר ומפרש את כל זרע אפרים והם בני עשרת השבטים וקראם ע"ש אפרים כי ירבעם שמלך בהם ראשונה היה מזרע אפרים:

פסוק טז
ואתה. לירמיה ידבר שאל יתפלל בעדם:
ואל תשא וכו'. כפל הדבר במ"ש:
כי איננני. כי אין אני שומע אליך:

פסוק יז
האינך. וכי אין אתה רואה מה המה עושים וכו':

פסוק יח
הבנים וכו'. ר"ל כ"א מהם מסייע לעבירה:
לעשות כונים. לעשות מיני מאכלים להגיש מנחה למלכת שמים ר"ל לכוכב גדול שבשמים והוא השמש וכאלו מולך על כולם:
והסך. ולהסך אז נסכים וכו':
למען הכעיסני. ר"ל יודעים הם שאין תועלת בעבודתם אבל כל מעשיהם להכעיסני:

פסוק יט
האותי. ר"ל וכי הכעס הוא בעבורי כלומר וכי מעשיהם מזיקים לי הלא הכעס יזיק להם כי יהיה להם לבושת ולכלימה:

פסוק כ
נתכת. תהיה נשפכת אל המקום הזה וחוזר ומפרש על האדם וכו':
ולא תכבה. ר"ל לא תפסק החמה עד תכלה הכל:

פסוק כא
עולותיכם ספו וכו'. העולות שאתם מביאים שהמה כולם כליל הוסיפו אותם על זבחי שלמיכם ואכלו הבשר ר"ל הואיל ואין העולות לרצון לפני למה תפסידו הבשר:

פסוק כב
כי לא דברתי וכו'. ביום שהוצאתים ממצרים לא דברתי עמהם אז על דבר עולה וזבח ואם היה עיקר ההוצאה בעבור הבאת הקרבנות כי בזה הכל תלוי אף בזולת שמוע בקול ה' היה אם כן מהראוי להצטוות עליה ביום שהוצאתים ממצרים:

פסוק כג
כי אם וכו'. שמעו בקולי רק הדבר הזה צויתים אז שמעו בקולי וכו' כמ"ש ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו' (שמות י"ט:ה') א"כ זה העיקר והבאת הקרבנות היא כאחד מכל המצות שאין נחת בהם בזולת שמוע בקול ה':
והייתי לכם לאלהים. ר"ל אני בעצמי אשפיע לכם טובה בזולת אמצעי:
למען ייטב לכם. ר"ל לא יבוא לי תועלת מזה רק למען ייטב לכם:

פסוק כד
ולא שמעו. אף יוצאי מצרים לא שמעו וכו':
במועצות. בעצתם מה שהראה להם לבם הרע ר"ל מה שחמדו והתאוו:
ויהיו לאחור. הלכו לאחור ולא לפנים ר"ל בכל יום היו פוחתים והולכים בעבודת ה' ולא היו מוסיפים והולכים:

פסוק כה
למן היום וכו'. מאז ועד הנה המה פוחתים והולכים:
יום השכם ושלוח. בכל יום אני משכים ומשלח:

פסוק כו
ולא שמעו אלי. אנשי הדור הזה:
ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצי כאלו נתקשה ערפם עד שא"א להם להחזיר הפנים מול המקום ואחז במשל מבן אדם לחבירו שאינו רוצה להחזיר הפנים מול חבירו לשמוע דבריו:
הרעו. עשו רעות עוד יותר מאבותם:

פסוק כז
ודברת. אמר ה' לירמיהו כאשר תדבר אליהם את כל הדברים האלה ידעתי אשר לא ישמעו אליך ויברחו להם ואם תקרא אליהם ידעתי אשר לא יענו לך:

פסוק כח
ואמרת אליהם. אז תאמר אליהם זה הגוי וכו' ר"ל אין אלה מבני ישראל אשר שמעו דבר ה' בסיני אלא כאלו אשר לא שמעו בקול ה' וכאלו לא למדו מעולם מוסר אבדה האמונה. אמונת האל אבדה מלבותם וגם נכרתה מפיהם ולא יזכרו בה:

פסוק כט
גזי נזרך. לכן תלוש שער ראשך והשלך אותם והוא דרך צער ואבלות:
שאי. הרימי קול קינה על מקומות הגבוהות להיות נשמע למרחוק:

ויטוש. עזב את הדור ששפך עליו עברתו:

פסוק ל
שמו שקוציהם. עכו"ם המתועב שמו בבה"מ לטמא אותו:

פסוק לא
במות התופת. במות של התופת אשר עמד בגיא בן הנום לשרוף על הבמות את בניהם וכו' (ולפי שהיו מקישין בתופים לבל ישמע האב בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו קראו בית הבמות תופת ע"ש התופים ולהגיא קראו בן הנום ע"ש נהמת הבן):
אשר לא צויתי. אפילו לפני לא צויתי להקריב בנים ובנות:
ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת:

פסוק לב
ולא יאמר עוד. אז לא יקרא עוד בית הבמות בשם תופת והגיא בן הנום כי אם יקרא גיא ההרגה כי שמה יפלו הרוגים רבים:
וקברו. ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצא שם מקום לקבור עוד:

פסוק לג
והיתה נבלת העם. הנשארים אשר לא יקברו יהיה למאכל לעוף השמים וכו':
ואין מחריד. לא יהיה מי להחרידם ללכת מן הנבלות:

פסוק לד
והשבתי וכו'. ר"ל לא ישמעו עוד שמה קול ששון וכו' כי לחרבה תהיה ולא ישאר בה איש:

פרק ח

פסוק א
יוציאו. האויבים הבאים יוציאום מקבריהם לבזותם:
הכהנים. כהני הבעל:
הנביאים. נביאי השקר:
יושבי ירושלים. מיתר העם:

פסוק ב
ושטחום. ויפרשו אותם אל מול השמש וכו' לבזותם:
אשר אהבום. לקבלם לאלהות:
ואשר וכו'. כפל הדבר במ"ש להתמדת הדבר:

לא יאספו. לא יכניסום אל הקבר:
ולא יקברו. כפל הדבר במ"ש:
לדומן. יהיו מונחים ע"פ האדמה דומה לדומן:

פסוק ג

ונבחר מות מחיים. הנשארים מן המיתה ההולכים בגולה יהיו בצרה גדולה עד שיבחרו המיתה:
המשפחה הרעה. אשר עבדו לבעל:
בכל המקומות הנשארים. הוא הפוך כמו הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם בגולה:

פסוק ד

היפלו. וכי בעוונם יפלו ולא יוכלו לקום ר"ל וכי אין תשובה מועלת לשיקומו מנפילתם:
אם ישוב. וכי אם מי מהם ישוב בתשובה האם לא ישוב ה' מחרון אפו בתמיה דרך המקרא כשאומר שני תמיהות זא"ז נאמר בראשונה ה"א התימה ובשנייה מלת אם וכן המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך (לקמן יד):

פסוק ה

מדוע. למה מרדה העם הזה מרידה מתמדת עד העולם:
העם הזה ירושלים. חסר הנסמך העם הזה עם ירושלים ורבים כמוהו:
החזיקו. אוחזים בערמה וממאנים לשוב כאלו אין תשובה מועלת:

פסוק ו

הקשבתי. אני מקשיב ושומע אשר לא ידברו כן לומר שממאנים לשוב בעבור כי חושבים שאין תשובה מועלת אבל גם אין איש מהם מתחרט על הרעה שעשה לאמר מה עשיתי הלא פגמתי בנפשי:
כלה שב. ר"ל לא די שאין מי מתחרט אלא אפילו כולם כאיש אחד שב לרוץ במרוצתם שרצו מאז כמו שהיו רודפים מאז אחר הרעות כן הם רודפים גם עתה:
כסוס. כמו הסוס הרודף במלחמה כנחל שוטף ועם כי הוא בנפשו כן הם רודפים אחר הרעות עם כי מאבדים נפשם בזה:

פסוק ז

גם חסידה בשמים. אפי' עוף החסידה השטה באויר השמים אשר איננה ברשות אדם הלא תדע זמניה מתי תלך ומתי תשוב כי דרכה לעוף בזמן הקור לארצות החמים ובזמן הקיץ תשוב לארצות הקרים:

שמרו. גם המה בלכתם לארצות החמים ממתינים את עת בואם ולא יקדימו ולא יאחרו:
ועמי וכו'. ר"ל העופות ההם יודעים דרך מנהג העולם ועמי לא ידעו משפט והנהגת המקום ב"ה שמשלם לאיש כמפעלו:

פסוק ח

ותורת וכו'. ר"ל יודעים אנו את התורה:
אכן. באמת הנה לחנם עשה העושה את הקולמוס לכתוב ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה הואיל ואינכם מקיימים אותה:

פסוק ט

הובישו חכמים. הם המחזיקים עצמם לחכמים הלא יבושו בעת יחתו וילכדו ברעה ולא יצילו נפשם בחכמתם:
וחכמת מה להם. ר"ל מה היא החכמה שבידם הלא בחכמת התורה מאסו ואף לא יוכלו להציל נפשם בחכמה א"כ במה יתפארו:

פסוק י

לאחרים. לעם אחר:
ליורשים. כל מי שירצו לרשת:
כלה בוצע בצע. כולם גוזלים הון:
מנביא. נביא השקר:
כהן. כהן הבעל:

פסוק יא

וירפו. הם מרפאים את שבר בת עמי ורעתם העתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה:
על נקלה. עם אמירה נקלה ומבוזה לאמר שלום תהיה ולא תבוא הרעה ובזה המה מרפאים שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכחשים:

פסוק יב

הובישו. ר"ל עכ"פ היה להם להנביאים והכהנים להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך החשובים אשר יכלמו אם בא לידם דבר תועבה במקרה:
גם בוש וכו'. ר"ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבורה:
והכלם וכו'. אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ"ש:
לכן יפלו. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע"י האויבים:

בעת פקודתם. בעת שאזכור עליהם עוונם להפרע מהם והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה:

פסוק יג

אסף אסיפם. אכלה אותם מן העולם:

אין ענבים בגפן. באילני הגפן לא ישאר ענבים ר"ל לא יותר דבר:

בתאנה. באילני תאנה:

והעלה נבל. גם העלים יכמשו ור"ל לא ישאר שארית מה:

ואתן להם יעברום. אזמין להם אויבים אשר יעברו אותם מן העולם:

פסוק יד

על מה וכו'. כשיבוא האויב יאמרו יושבי השדות על מה אנחנו יושבים בשדות להיות נמסרים ביד האויב הבא:

ונדמה שם. כאומר אבל קרוב הדבר שגם בערי המבצר נהיה נכרתים ואבודים כי ה' הכרית אותנו ואין עצה נגד גזרת המקום:

וישקנו. הוא השקה אותנו מים הנסחטים מעשב מר ר"ל המקום הכין לנו פורעניות ולא על חנם כי באמת חטאנו להי' ובגמול הוא:

פסוק טו

קוה לשלום. הם יקוו לשלום ולא יהיה טוב כי לא יבוא השלום:

לעת מרפה. יקוו לעת מרפא והנה בא בעתה ורעד:

פסוק טז

מדן. בעוד יהיה האויב בדן בקצה גבול ארץ ישראל יהיה נשמע נחרת סוסיו:

מקול מצהלות. מהרמת קול גבוריו רעשה כל הארץ:

ומלואה. הדברים שהארץ מלאה מהם:

עיר. יאבדו כל עיר והיושבים בה:

פסוק יז

משלח בכם. אגרה בהם נחשים רעים אשר אין מועיל להם לחש והם ינשכו אתכם ר"ל לא תוכלו לרצות את האויב בדברים רכים ותחנונים:

פסוק יח

מבליגיתי. ר"ל אם אמרתי אתחזק על היגון לבל אתמיד בה אבל לא אוכל כי עלי לבי דוי:

פסוק יט
הנה קול. ר"ל איך לא ידוה לבי הלא הגליות בעיני כאלו כבר נעשה וכאלו אני שומע קול צעקת בת עמי מארץ מרחקים אשר הלכו שם בגלות בבל והלא בידם היה לתקן הדבר כי האם אין ה' בציון וכו' ולמה א"כ לא התפללו אליו לבטל הגזרה ומדוע הוסיפו עוד להכעיסני בפסיליהם בהבלי אל נכר הם העכו"ם:

פסוק כ
עבר קציר. מצפים אנו לתשועה והיא מתאחרת לבוא כי כבר עבר הקציר וכבר כלה זמן הקיץ ועדיין לא נושענו ר"ל זה זמן רב אנו בתוחלת ממושכה:

פסוק כא
על שבר. על הפורעניות העתידה לבוא השברתי גם אני:
קדרתי. הושחר תארי והתמהון אחז אותי:

פסוק כב
הצרי אין בגלעד. וכי אין בגלעד צרי לרפאות בו החלי הלא שם הוא מקום הצרי וכי אין שם רופא לדעת אופן הרפואה ומדוע לא נתרפאת בת עמי ר"ל וכי אין בידם תורה ומצות וכי אין להם חכמים להורותם הדרך ומדוע א"כ לא החזירום למוטב לבטל את הגזרה:

פסוק כג
מי יתן. הלואי והיה ראשי מלא מי בכי ועיני היה מקור הנובע דמעה והייתי אז בוכה יומם ולילה על חללי בת עמי:

פרק ט

פסוק א
מי יתנני במדבר. מי יתן לי לצרכי להיות במדבר מקום מלון להולכי אורח:
ואעזבה. אז הייתי עוזב את עמי ללכת מאתם אל מלון המדבר:
עצרת. קבוצת אנשים בוגדים:

פסוק ב
וידרכו. הזמינו את לשונם שהיא להם לקשת להרוג אנשים ממרחק כמו שהורגין בקשת אותם הזמינו לדבר שקר ולפי שהמשילם לקשת אמר לשון הדרכה הנופל בקשת:
ולא לאמונה גברו בארץ. מה שמקצתן מתגברים על קצתם אין דעתם למען תחזק ידם לעשות אמונה:

כי מרעה וכו'. כי יוצאים מעבירה אחת אל עבירה שנית ואינם נותנים לב לדעת אותי ולעשות אמונה:

פסוק ג

השמרו. היו נשמרים זה מזה לבל הגלות מסתרי לבבו:

ועל כל אח. על שום אח:

עקוב יעקב. יעקם ויעוות דרכו מול אחיו:

רכיל יהלוך. מדבר רכילות על רעהו:

פסוק ד

ואיש. כל איש מהתל ומלעיג ברעהו:

למדו. הרגילו את לשונם לדבר שקר כי מתמידים בזה:

העוה נלאו. כאלו נתייגעו לעוות דרכם כי הרבה עוות עשו והוא ענין מליצי:

פסוק ה

שבתך בתוך מרמה. ר"ל המרמה מקפת אותך מסביב וכאלו א"א לך להפרד ממנו ובעבור עסקם במרמה ממאנים לדעת אותי כי המרמה נוח להם מלדעת את ה':

פסוק ו

צורפם ובחנתים. כדרך הכסף שצורפים אותו בכור להסיר הסיג ולבחון הכסף הטוב הוא אם רע כן אביא עליהם פורעניות למרק ולהסיר מהם סיגי העון:

כי איך אעשה וכו'. ר"ל אם אניחם להיות משוקעים בעון הלא המה עדת עמי וראוים המה להיות עם קדוש אם אעשה עמהם כלייה הלא המה עדת עמי ורחמי עליהם ולכן אצרפם ביסורים למרק מהם העון למען ישארו מנוקים מעון:

פסוק ז

חץ שחוט לשונם. נדמה לשונם לחץ הנמשך על יתר הקשת כי בלה"ר הורגים למרחוק כמו חצי הקשת:

מרמה דבר. כל אחד מדבר מרמה כי בפיו ידבר שלום עם רעהו ובקרב לבו ישים מארב עליו:

פסוק ח

העל אלה. וכי על מעשים כאלה לא אשגיח בם להפרע מהם:

אם בגוי. וכי בגוי אשר וכו':

פסוק ט

על ההרים. על חורבן ההרים אשר לא צמחו ארים קול בכי ויללה:

ועל נאות מדבר. על חורבן אהלי הרועים אשר במדבר ארים קינה כי נעשו שממה ואין איש עובר שם ולא נשמע קול מקנה כי האויב שללם עצמו:
נדדו הלכו. נדדו ממקומם והלכו להם כי רוב העופות ישכנו במקום אנשים כי שם ימצאו פירות ופרחי אילנות וזרעים למאכלם וכאשר יהיה שממה ילכו להם והבהמות יקחם האויב:

פסוק י

לגלים. כי ינתצו הבתים ויהיו גלי אבנים ויהיו מדור לתנים כי דרכם לשכון בין גלי אבנים:
מבלי יושב. כי כולם ילכו בגלות:

פסוק יא

ויבן את זאת. האמור למטה על מה אבדה וכו':
ואשר דבר. ר"ל ומי האיש אשר ה' דבר בו הוא הנביא:
ויגידה. ויגיד מדעתו בעבור מה אבדה הארץ ונעשה שממה כמדבר מבלי מי עובר שמה ר"ל מהו הדבר העיקרי בדבר החורבן וכאומר אין מי בהם יגיד זאת:

פסוק יב

ויאמר ה'. המקום בעצמו אמר שהעיקר הוא על אשר עזבו את תורתי וכו' ר"ל שלא למדו את התורה ולכן לא שמעו בקולי בכל הדברים ולא הלכו בדרך התורה לקיים מצוותיה כי אם עסקו בתורה היה המאור שבה מחזיר אותם למוטב אבל בעבור שלא עסקו בה באו לכל אלה הפשעים ואבדה הארץ בעונם:

פסוק יג

שרירות לבם. מה שלבם ראה וחמד:
אשר למדום אבותם. אשר הרגילום אבותם:

פסוק יד

הנני מאכילם וכו'. ר"ל אביא עליהם צרות שונות:

פסוק טו

והפיצותים. אפזר אותם במקומות אשר לא הכירו מעולם גם המה גם אבותם:
ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו ויתפזרו הנה והנה שמה אשלח את חרב האויב עד אכלה אותם:

פסוק טז
התבוננו. תנו לב להבין בהרעה הזאת המעותדת לבוא ומעתה קראו למקוננות הם הנשים היודעות לספוד ולקונן על המתים:
ותבואינה. אליכם לעורר קינות ויללות:
ואל החכמות. הן הבקיאות למהר לסדר אמרי עצבון רוח ויגון להדאיב נפשות השומעים:

פסוק יז
ותמהרנה. הן תמהרנה להרים בעבורינו קול יללה למען יתעוררו לבבינו ותרדנה עינינו דמעה:
יזלו מים. יטיפו מי דמעת הבכי וכפל הדבר במ״ש:

פסוק יח
כי קול. כי מציון נשמע קול יללה שאומרים איך שדדנו ובושנו מאד כי חשבנו להשגב בציון ועתה לא כן היה כי עזבנו ארץ נחלתנו כי השליכו משכנותינו את השוכנים בהם חוצה וכענין שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם וכו׳ כאשר קאה וכו׳:

פסוק יט
דבר ה׳. שאמר שהפורענות מעותדות לבוא:
ותקח וכו׳. כפל הדבר במ״ש:
נהי. דברי יללה:
ואשה רעותה. ואשה תלמד את רעותה קינה:

פסוק כ
כי עלה וכו׳. אף כי סגרנו שערי הארמון לבלי תת לבוא האויב הממית הנה עלה דרך החלונות ודרך שם בא אל הארמונות ור״ל לא הועלנו בכל התחבולות וההתחכמות למנוע האויב:
להכרית. והיה בדעתו להכרית קבוצת העוללים מן החוץ שהוא מקום ששוחקים שם התינוקות כי הרג כולם ואין מי ישחק בחוצות:
בחורים. וכן הכרית הבחורים מן הרחובות ששם מנהגם ללכת תמיד:

פסוק כא
דבר כה. מאמר ה׳ אל הנביא כה דבר אל ישראל נאם ה׳ וכו׳:
ונפלה. הרבה פגרי אדם יפלו על הארץ כמרבית הזבל על פני השדה וכמרבית עומרי התבואה המושלכים מאחרי הקוצר אשר דרכו לעשות עומרים ומניחם ע״פ השדה והולך להלן לקצור עוד:

ואין מאסף. אין מי יכנס את ההרוגים אל הקבר כי הנשארים יתפחדו לצאת ממקום מחבואם:

פסוק כב

אל יתהלל חכם. כי לא יוכל להציל נפשו בחכמתו והגבור לא יוכל להציל נפשו בגבורתו והעשיר לא יפדה נפשו בעשרו וא"כ אין להם להתהלל באלו כי לא יבוא להם אז תועלת מאלה:

פסוק כג

כי אם בזאת יתהלל המתהלל. המשבח את עצמו ישבח את עצמו בזאת וחוזר ומפרש במה שהשכיל ויודע אותי אשר אני ה' ואין עוד מלבדי ואני הוא העושה חסד לאוהבי ולשומרי מצותי ואני הוא העושה משפט להפרע מן הרשעים ואני הוא העושה צדקה לקבל את השבים ולהסיר מעליהם המשפט ולא שיש ח"ו פועל טוב ופועל רע כי בכל אלה חפצתי אני לתת לכ"א כגמולו והמשכיל את זאת ראוי להתהלל בעצמו כי בזה יבוא לו תועלת רב:

פסוק כד

הנה ימים באים. זהו בעת התגברות נ"נ:

ופקדתי. אשגיח לענוש ולהביא גמול:

פסוק כה

על מצרים. עתה מפרש מי הם המקבלים העונש והגמול ליפול ביד נ"נ:

קצוצי פאה. הנפרדים ומפוזרים בהעבר ההיא היושבים במדבר:

פרק י

פסוק ב

אל דרך וכו'. אל תלמדו ללכת אל דרך עכו"ם לעבוד אל הפסילים הנעשים למזלות השמים:

ומאותות. ר"ל אל תחשבו שבעבור עבודתם תהיו נצולים מהרעות אשר יורו עליהם מחברות הכוכבים ולקיית המאורות כי אין לכם לפחוד מאלה כי העכו"ם יפחדו מהם:

פסוק ג

כי חוקות. אשר חוקות העכו"ם הבל הוא גם למולם במה שעושים צורה לצבא השמים ואליו יעבודו:

כי עץ. ר"ל אף אם היה הכח ביד צבא השמים להפך הרעה לטובה ע"י העבודה להם מ"מ הבל הוא לעבוד את הצורה כי הלא הוא עץ בעלמא הנכרת מן היער והוא מעשה ידי אומן בכלי המעצד:

פסוק ד

ייפהו. מייפה את הצורה בחפוי כסף וזהב ומחזק עליו החפוי ע"י מסמרות ובהכאת המקבות:

ולא יפיק. למען לא יהיה נכשל ר"ל שלא יתקלקל להפרד הצפוי ממנו:

פסוק ה

כתומר מקשה המה. ר"ל אין הפרש בין אלה הצורות ובין צורת אילן תמר הנעשה בהקשת הקורנס ממתכת כי גם המה כמוהו ולא יוכלו לדבר כמוהו:

נשוא ינשוא. מהצורך לשאתו על כתף כי לא יצעדו בעצמם א"כ הואיל וכן אין לך הבל גדול מזה:

אל תיראו מהם. ר"ל ועתה ישראל אל תיראו אף מצבא השמים עצמם כי אין בידם לעשות לכם רעה וגם אין עמהם לעשות טובה למי מכם כי הכל בא לכם בהשגחת המקום:

פסוק ו

מאין כמוך. ממה שאנו רואים שאין כמוך ה' לכן גדול אתה על כל צבא השמים:

בגבורה. במה שאתה מתגבר עליהם לבטל הוראתם:

פסוק ז

מי לא יראך. מי לא יפחד ממך אתה מלך על כל העמים:

כי לך יאתה. כי לך נתרצת דבר היראה:

כי בכל חכמי וכו'. כי היראה ממך תקועה בלב כל חכמי וכו' ממה שהם רואים שאין כמוך אף בצבא השמים (אבל יחשבו שגם להם מועיל העבודה):

פסוק ח

ובאחת. בדבר אחת הם כולם בוערים וכסילים:

מוסר הבלים. במה שהם מייסרים ומוכיחים את העם לעבוד להבלי עכו"ם כי הלא עץ הוא, ומה א"כ יעבדו ור"ל אף לפי טעותם שמועיל עבודה לצבא השמים הנה זהו בודאי כסילות לחשוב שגם יועיל העבודה לצורה מעץ:

פסוק ט

כסף מרוקע. טסי כסף יובא מתרשיש לצפות בהם את הצורה והזהב יקחו מזהב אופז לייפות בו את הצורה:

מעשה חרש. כל עכו"ם נעשה ממעשה חרש וידי צורף העץ עשה החרש והצפוי עשה ידי צורף:

לבושם. בגדי הפסילים מתכלת וארגמן:

מעשה חכמים כולם. כל הלבושים המה מעשה חכמים וכאומר ואיך יעסקו חכמים בדבר שטות כזה:

פסוק י

וה'. אבל ה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ר"ל הוא חיי כל הברואים והוא מלך מושל על כל העולם מקצפו תרעש כל יושבי הארץ וכל העכו"ם לא יסבלו זעמו כי כל אשר יחפוץ יעשה, ואין ערוך אליו בכל צבא השמים:

פסוק יא

כדנה. כן אמר הנביא לישראל שיאמרו אל עכו"ם העובדים לצבא השמים:

אלהיא. האלהים אשר לא עשו את השמים ואת הארץ יהיו נאבדים מן הארץ ומתחת השמים האלה שעשה המקום ב"ה ר"ל מהראוי שיהיה נאבד מהם שם אלהות בכל המקומות שברא אלהי האמתי כי מה להם בהמקומות האלה (ולפי שכן צוה לומר להכשדים אמר בלשון ארמי לשון שמכירים בו הכשדים ולזה פתח ואמר כדנה תאמרון להום ג"כ בל' ארמי):

פסוק יב

עושה ארץ בכחו. עתה בא לגמור דבריו שאמר ה' אלהים אמת וכו' ואמר הוא העושה ארץ בכוחו:

מכין תבל. המקומות המיושבות מכין בהם בחכמתו כל הדברים הנצרכים שמה:

נוטה שמים. אמר בל' שאלה מנטיות אוהל:

פסוק יג

לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את העננים לרום השמים:

מקצה הארץ. ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה:

ברקים. לעת בא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם:

ויוצא. הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו:

פסוק יד

נבער. כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה צורת כוכבים יקבל בושה מן צורת כוכבים בראותו כי שקר המסכה שנסך ואין במי מהם רוח החיוני:

פסוק טו

מעשה תעתועים. המה מעשה ידי התועים מדרך השכל:

בעת פקודתם. בעת ישגיח המקום להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה:

פסוק טז

לא כאלה. לא כצורת כוכבים האלה הוא אלהי יעקב הנתון לחלקי:

כי יוצר הכל הוא. לא כצורת כוכבים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל:

וישראל. ואת ישראל בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו:

ה' צבאות שמו. כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה:

פסוק יז

אספי. אתם היושבת בירושלים הבצורה אספי סחורתך מן הארץ אל תוך העיר להשאר בה גם אתם:

פסוק יח

הנני קולע. ר"ל גם אתם לא תשארו בה כי בפעם הזאת אשליך להלאה מן העיר את יושביה כאדם המשליך אבן בקלע וכאומר אל תחשבו שתתחזקו עתה במשגב העיר כמו מאז כשבא עליכם סנחריב כי בפעם הזאת לא תתחזקו עוד:

והצרותי להם. אביא עליהם צרות למען ימצאו הגמול הראוי:

פסוק יט

אוי לי וכו'. זהו מאמר הנביא המתאונן על צרות ישראל:

נחלה מכתי. המכה הבאה אלי יש בה חולי רב:

ואני אמרתי. מתחילה חשבתי שאף זה חלי בעלמא ואוכל לשאתו ולסובלו וכאומר אבל לא כן הוא וקצר בדבר המובן:

פסוק כ

וכל מיתרי נתקו. כל חבלי האוהל נעתקו ממקומם והוא משל על חורבן ירושלים ובה"מ:

בני יצאוני. בני יצאו ממני ואינם ואין א"כ מי עוד לנטות אהלי ומקום יריעות האוהל:

פסוק כא
כי נבערו הרועים. שרי העם נשתטו:
לא השכילו. לא הצליחו על כי המצליח נראה שעושה דבריו בהשכל:
וכל מרעיתם. כל צאן מרעיתם נפוצו הנה והנה ר"ל בני העם הלכו בגולה ואמר דבריו כאלו כבר נעשה כי כן ראה במראה הנבואה:

פסוק כב
מארץ צפון. היא בבל:
מעון תנים. להיות מדור לתנים השוכנים במקום שממון:

פסוק כג
ידעתי ה'. זהו מאמר בני יהודה שיאמרו אתה ה' הן ידעתי כי לא היה לאדם מכל בני יהודה את הדרך הראוי לו להלוך בו:
לא לאיש. לא ימצא בינינו איש שהיה הולך ומכין את צעדו ללכת בדרך הישר אבל הלכו כפי ההזדמן והקרי:

פסוק כד
יסרני ה'. אבל עכ"ז יסרני ה' אך במשפט ר"ל שיהיו הייסורין בדרך משפט ייסורין לבד הבאים לגלות אוזן למוסר אבל אל תייסרני באפך כדרך המתנקם פן אהיה מתמעט והולך עד לא ישאר ממני מאומה:

פסוק כה
שפוך. על האומות חמתך לעשות בהם נקם:
אשר לא ידעוך. שלא היו רוצים לדעת אותך ולקרות בשמך:
כי אכלו את יעקב ואכלוהו. ר"ל פעם אחר פעם:
ויכלוהו ואת נוהו השמו. גם כלו אותו גם השמו את נוהו זהו בה"מ:

פרק יא

פסוק ב
שמעו. אתה ושאר הנביאים שמעו ר"ל תנו לב להבין את דברי הברית הזאת כלומר הברית הידוע המוזכר בתורה והם הברכות והקללות שבערבות מואב אשר כרת עליהם ברית כמ"ש שם אלה דברי הברית וכו' (דברים כ"ח:ס"ט):
ודברתם. אתם הנביאים תדברו דברי הברית אל אנשי יהודה ואל יושבי ירושלים:

פסוק ג
אשר לא ישמע. אשר לא ירצה לשמוע:

פסוק ד
מכור הברזל. ר"ל נצרפתם שם בצרוף הצרות כמו שצורפין זהב בכור ברזל:
לאמר שמעו וכו'. ר"ל אשר תכלית הברית ההוא כולו לאמר שמעו בקולי ועשיתם את המצות ככל אשר וכו':
והייתם לי לעם. ולא אחליפכם באומה אחרת:

פסוק ה
למען הקים. ר"ל וזהו לתועלתם למען הקים וכו':
זבת. מתוך רבוי חלב ודבש זב ויורד בארץ:
כיום הזה. שהנכם כיום בארץ זבת חלב ודבש:
ואען. אמר ירמיה עניתי ואמרתי אתה ה' כן יאומן הדבר שיהיה ארור האיש אשר לא ישמע וכו':

פסוק ו
את כל הדברים. אשר אני אומר אליך:
ועשיתם אותם. עשו המצות אשר בעבורם כרתי הברית:

פסוק ז
כי העד העדתי. מאז התרתי על זה באבותיכם ביום העלותים ממצרים ומשם והלאה עד היום הזה:
השכם והעד. אני משכים ומתרה על ידי הנביאים לאמר שמעו בקולי:

פסוק ח
ולא שמעו. והם אינם שומעים:
וילכו איש. כ"א הולך במה שלבם הרע מראה אותם ומתאוה לה:
ואביא. ולכן אביא עליהם את כל דברי הברית הזאת והם הקללות הנזכרות בברית:
אשר צויתי לעשות. יען אשר צויתי אותם לעשות מצותי והם לא עשו:

פסוק ט
נמצא קשר. נמצא אגודת מרד באנשי יהודה וכו':

פסוק י
שבו. חזרו על עונות אבותם וכו' כי אחזו בדרך הזה:
והמה. ועוד הוסיפו המה ללכת אחרי אלהים אחרים:

הפרו. א"כ כולם יחד הפרו את הברית כמו בית ישראל כן בית יהודה:

פסוק יא

אשר לא יוכלו. בכח הזרוע:

וזעקו אלי. להושיע למו:

פסוק יב

ערי יהודה. אנשי ערי יהודה:

והושע. אבל לא יוכלו להושיע להם בעת בוא עליהם הרעה:

פסוק יג

מספר. כחשבון מספר הערים כן מספר אליליהם:

ומספר. כמספר שוקי ירושלים כמספר הזה עשיתם מזבחות לבושת היא עכו"ם אשר היא לבושת לעובדיה על כי צועקים אליה ואינם נענים:

פסוק יד

ואתה. לירמיה אמר שאל יתפלל בעדם:

כי אינני וכו'. ר"ל אף אם הם עצמם היו קוראים ומתפללים אלי בעבור הרעה הבאה להסירם מעליהם ומבלי תשובה וחרטה על העונות אינני שומע להם וכש"כ שהם אינם מתפללים לפני ואיך א"כ אשמע לך מה שאתה מתפלל עליהם:

פסוק טו

מה לידידי בביתי. ישראל שהיו מקדם עם סגולתי מה להם לבוא בבה"מ לעשות שמה המזמות הרבים מאד:

ובשר קדש. ר"ל הקרבנות שאתה מקריב שמה יעברו ממך כי אינני חפץ בהם:

כי רעתכי. בעת תעשי הרעות אז תשמחי ולא תדאג עליהם ומה לי א"כ בהקרבנות ולמה תבואו בבה"מ:

פסוק טז

זית רענן. אל מול המקדש אמר הנה מאז קרא ה' שמך זית רענן שהוא אילן מפואר:

יפה. בך נמצא היופי של פרי בעל תואר מהודר:

לקול המולה. אבל עתה לעת בוא קול המייה גדולה של חיל הכשדים הבאים למלחמה אז המקום ב"ה בעצמו יהיה המצית והמבעיר אש עליה וישברו ענפיו ולפי שהמשילו לזית אמר בלשון הנופל באילן:

פסוק יז
הנוטע אותך. הבונה הבית והשכין בה שכינתו הוא גזר הרעה ולא באה בכח הזרוע של הכשדים (ועל כי המשילו לזית אמר לשון נטיעה הנופל באילן):
רעת. היא הבעל:
עשו להם. עשו לעצמם למען הכעיסני לקטר לבעל:

פסוק יח
וה' הודיעני. ה' הודיע לי הרעה הבאה ולכן ידעתיה:
אז. כשהודיע לי הרעה אז גלה לי מעשיהם אשר לא טובים ובגמול תבוא הרעה:

פסוק יט
ואני. ר"ל לא מדעתי אני הולך לנבאות עליהם הרעה כי יד ה' היתה חזקה עלי ללכת אליהם ולנבאות ואני ככבש ואלוף אשר כל אחד מהם יובא לטבוח שלא מרצונו כי אין חפצי לנבאות עליהם רעה:
ולא ידעתי. ולא אדע מה פשעי בזה אשר המה חשבו עלי מחשבות רעות ואומרים נשחית מאכלו בעץ הממית ר"ל נשים סם המות במאכלו ובזה נכרית אותו מארץ חיים כי ימות ואין לו ולא יזכר עוד שמו:

פסוק כ
וה' צבאות. אבל אתה ה' צבאות הלא אתה שופט צדק ובוחן לדעת מחשבות כליות ולב ותדע שאין שמחה בלבי בהנבאות להם הרעה:
אראה. לכן אראה הנקמה שתקח מידם:
כי אליך. לבד אליך אני מגלה את הריב שיש לי עמהם אבל הוכחתים על זה להודיעם שאני יודע מחשבתם:

פסוק כא
המבקשים. אשר הם מבקשים לקחת את נפשך:
לאמר. אשר אומרים לך לא תנבא בשם ה' ואז לא תמות בידינו:

פסוק כב
פוקד. אזכור עליהם עוונם להשיב גמול:
הבחורים. ההולכים במלחמה:
בניהם. הקטנים:

פסוק כג
שנת פקודתם. השנה אשר אזכור עליהם עוונם להשיב גמול:

פרק יב

פסוק א

צדיק. אמר הנביא ידעתי ה' שאתה צדיק בדבר אשר אריב אליך אך אדבר עמך דברי ויכוח וכאומר עכ"ז אתווכח למען דעת את הטעם והסבה לא על היותי מסופק אם צדיק אתה בדינך:

מדוע. וזהו דברי מדוע דרך רשעים מצלחת וכל הבוגדים יושבים בשלוה ואמר זה בראותו בנבואה מרבית ממשלת נבוכדנצר:

פסוק ב

נטעתם. מיד כשנטעתם בשרש גזעם ר"ל פתאום בא להם הגדולה:

ילכו. והם הולכים ומתפשטים ועושים פירות מרובות ר"ל בנים ובני בנים יורשים המלוכה והממשלה:

קרוב אתה בפיהם. גם כי בפיהם מראים עצמם יראים את האל זהו מן השפה ולחוץ אבל רחוק אתה ממחשבות כליותיהם ולא יאמינו בך באמת:

פסוק ג

ידעתני. הלא ידעת אותי ותראה לבי ובחנת אותה אם הוא אתך להאמין בך ר"ל מכיר אני בעצמי שנגלה לך תעלומות לב וא"כ יודע אתה שרחוק אתה מכליותיהם כי אין דבר נעלם ממך:

התיקם. לכן העתיקם מהצלחתם אל הטבחה כצאן הזה והזמינם ליום הרגה:

פסוק ד

עד מתי. זהו תשובת המקום כאומר הלא הועמד להיות רצועת מרדות על ישראל להיות שבט אפי כי עד מתי תהיה ארצי נשחתה ועשבה יבשה בסבת רשעת יושבי בה וכלתה בהמות ועוף כי לא תרבינה בארצם גמול פשעם באומרם שאני איני רואה אחריתם לדעת מה יהיה בסופם וכאומר וכי כן תהיה ארצי נשחתה עד עולם לכן יבא נ"נ ויגלה אותם מארצם וימורק עוונם וישובו אל ארצם ותהיה אז ארץ חמדה כמאז:

פסוק ה

כי את רגלים רצתה. לפי שירמיה לא היה עדיין מכיר בפועל מרבית רשעת בני יהודה וירושלים לכן אמר לו במשל הלא התחברת לרוץ יחד עם אנשים הולכי רגל כמותך והנה הם הלאוך כי נעשית עיף ויגע לרוץ בשוה להם:

ואיך תתחרה. איך תתערב להדמות לרוץ יחד עם רוכבי סוסים ור"ל הלא אנשי ענתות המה קרוביך וכמה מהרעות עשו עמך עד שתפחד מפניהם ומה עוד תראה אם תתחבר

עם אנשי ירושלים ושריהם כי אז תכיר ברשעתם כפלים מבני ענתות וכאומר ועל כי גדלה רעתם מהצורך הוא להמשיל את נ"נ לבוא עליהם ולהשחיתם:
ובארץ שלום. עתה בא לפרש המשל ואמר בהיותך בארץ שלום בענתות עם קרוביך וכי אתה בוטח בהם שלא יעשו עמך רעה ואיך א"כ תעשה בטחון בגאון הירדן שהוא מעון אריות ור"ל איך תעמוד מול אנשי ירושלים ושרים:

פסוק ו

בגדו בך. והמה לך לאויבים:
קראו וכו'. אספו קבוצת אנשים לרדוף אחריך:
אל תאמן בם. שהמה אוהבים אותך עם שמדברים עמך דברים טובים ורכים ומהם תקח ראיה לרשעת כל העם הזה ומוסב למעלה לומר בעבור כ"ז נתתי הכח ביד נ"נ להיות מטה זעמי:

פסוק ז

עזבתי. לכן עזבתי את בה"מ:
נחלתי. הם ישראל כמ"ש יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב:ט'):
את ידידות נפשי. את ישראל שהיו אהובים לפני מסרתים ביד האויב וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ח

כאריה ביער. עדת ישראל היו לפני כאריה ביער הטורף כל בשר כי כן המה טורפים ומאבדים זה את זה:
נתנה עלי. מדברת למולי בקול רם וברמות רוח:

פסוק ט

העיט צבוע. וכי ישראל המה לפני כעיט הצבוע בעלת גוונים השנואה לכל העופות וקבוצת העופות הדורסים תחנה סביב עליה לאכלה ועוד יוסיפו לזרז זא"ז לומר אספו החיות אשר יבואו גם המה לאכלם כי כן אנשי נבוכדנצר שונאים את ישראל ומזרזים אלה לאלה לכלותם:

פסוק י

רועים רבים. עכשיו יפרש אמריו ויאמר רועים וכו' ר"ל מלכי הכשדים משחיתים את ישראל:
בוססו. רמסו חלקת שדי ר"ל החריבו ארצי:
נתנו וכו'. את החלקה החמודה לי שמו להיות מדבר שממה:

פסוק יא
שמה. נבוכדנצר המחריב שם את ארצי לשממה והנה הארץ השוממה מתאבלת לפני:
נשמה. ר"ל עכ"ז לא ארחם ותהיה נשמה כל הארץ כי אין בה איש שם על לב להתחרט מעוונו לשוב אלי:

פסוק יב
על כל שפים. על כל המקומות הגבוהות שבמדבר באו שודדים:
כי חרב לה'. חרב מלחמה ההוכן מה' היא תאכל ותאבד מקצה וכו' ולכל בשר לא יהיה שלום כי נ"נ יעורר מלחמות על כל העכו"ם ויכבוש את כולם:

פסוק יג
זרעו חטים. ר"ל עוד אשלח בהכשדים חצי רעב וכאשר יזרעו חטים יקצרו קוצים כי תצמיח קוצים:
נחלו. מעקת רעבון נחלו ולא ימצאו רפואה מועלת:
ובושו. אמר הנביא כנגדם ראוי היה לכם שתבושו מתבואתיכם שהדבר נגלה שהם במארה מחרון אף ה' ולא במקרה:

פסוק יד
שכני הרעים. שכני א"י הרעים הנוגעים לרעה בנחלת ישראל:
הנני נותשם. אעקור אותם מאדמתם ללכת גולה:
ואת בית יהודה. וגם בית יהודה אעקור מתוכם ולפי שהעכו"ם ההם שוכנים סביבות ארץ ישראל לכן אמר אתוש מתוכם:

פסוק טו
אשוב ורחמתים. את כל הכבושים אף מן העכו"ם:

פסוק טז
אם למוד ילמדו. אם העכו"ם ילמדו דרכי עמי להאמין בה' ולהשבע בי לומר בשבועתם חי ה' כאשר בתחלה למדו הם את עמי להשבע בבעל:
ונבנו. אז יהיו בנוים ומתקיימים בתוך עמי ר"ל דומים ושווים לעמי:

פסוק יז
ואם לא ישמעו. ללמוד מעמי אמונת ה':
ונתשתי. אז אעקור שוב אותם:
נתוש ואבד. יהיה נעקר ואבוד עד עולם:

פרק יג

פסוק א
אזור. חגורה של פשתן:
ושמתו על מתניך. למען ימלא זיעה וימהר להרקיב:
ובמים לא תביאהו. לא תכבסו לנקותו מן הזיעה:

פסוק ג
שנית. בדבר האזור:

פסוק ד
פרתה. לנהר פרת:
וטמנהו שם. תצפינו שם בשן הסלע:

פסוק ה
בפרת. אצל נהר פרת:

פסוק ז
ואחפור. כי כסהו בעפר ממעל:
נשחת. נתקלקל ונרקב:
לא יצלח לכל. לא היה ראוי לשום דבר:

פסוק ט
ככה. כמו השחתת האזור כן אשחית את גאון וכו':
הרב. המרובה מאד:

פסוק י
העם הזה. ר"ל לפי שהעם הזה הרע הם הממאנים לשמוע דבר ה':
בשרירות לבם. במה שלבם מראה להם ומתאוה לה:
ויהי. לכן יהיה העם כאזור הזה:

פסוק יא
כי כאשר ידבק. ר"ל לזה המשלתים לאזור כי כמו האזור דבוק הוא למתני איש כן וכו':
ולשם. ולהיות להם הדבר הזה לשם טוב וכו':
ולא שמעו. והם לא שמעו אל דברי ולכן יהיו נשחתים כאזור הזה:

פסוק יב
את הדבר הזה. והוא כה אמר ה' וכו':
כל נבל. כל נאד יהיה מלא יין:

ואמרו. וכשיאמרו אליך וכי לא נדע אשר כל נבל דרכו למלאותו יין:

פסוק יג

הנני ממלא וכו'. ר"ל דברי המה למשל לומר כמו הנאד על שהוא ראוי ליין כן אמלא את כל יושבי ארץ יהודה וכו' שכרון ר"ל יהיו מבולבלים מהצרות כמו השכור המבולבל ביינו כי כן ראוי להם וכן יהיו:

היושבים לדוד. ר"ל זרע דוד היושבים על כסא המלוכה:

הכהנים. כהני הבעל:

הנביאים. נביאי השקר:

פסוק יד

ונפצתים. אשבר אותם זה אחר זה בסמוך לו:

פסוק טו

אל תגבהו. אל תהיו גבהי לב לבלי הכנע למקום:

כי ה' דבר. שאל תגבהו:

פסוק טז

תנו וכו'. הכבדו לה' והכניעו עצמכם לפניו:

בטרם יחשיך. עד לא יחשיך עליכם מאור היום בעבור מרבית הצרות:

יתנגפו רגליכם. יוכו רגליכם באבני מכשול כשתלכו גולה על הרי חושך:

וקויתם לאור. כאשר תקוו שיהיה לכם הרווחה מה אז ישים אותה המקום לצלמות ויהיה מושם לערפל וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יז

ואם לא תשמעוה. אם לא תקבלו אמרי הנה תבכה נפשי במסתרים במקום שהוא בחדרי הגוף כי רואה אני הרעה המוצאת אתכם:

מפני גוה. מפני הגאות שיש בכם ולא תאבו להכניע אל המקום:

ודמוע תדמע. מלבד בכיית הנפש עוד דמוע תדמע וחזר ופירש ותרד עיני דמעה בעבור שנשבה עדר ה' הם ישראל עם מרעיתו וצאן ידו:

פסוק יח

אמור. ה' אמר אל הנביא אמור ליהויכין ולמלכה אשתו השפילו שבו ר"ל שבו במקום שפל מוטה לארץ ואל תשבו על כסאות:

כי ירד מראשותיכם. ר"ל גדולתכם וחזר ופירש עטרת תפארתכם:

פסוק יט

ערי הנגב. הם ערי יהודה שהמה בדרום א"י:

סוגרו ואין פותח. ר"ל הרי הם חרבים ולכן סוגרו ואין מי פותח כי הואיל ואין שם אדם מי יפתח שערי העיר:

הגלת יהודה כולה. כל יהודה גלה:

הגלת שלומים. ר"ל גלות שלימה כי כשגלה יכניה נשארו רבים מהשרים וכל עם הארץ לכן אמר עתה בגלות צדקיה יהיה גלות שלימה כי יגלו כולם:

פסוק כ

שאו עיניכם. אתה המלך והגבירה שאו עיניכם וראו חיל כשדים הבאים מצפון:

איה העדר. איה עם יהודה הניתן לך להיות להם לרועה ומלך ואיה צאן תפארתך הלא ילכו גולה:

פסוק כא

מה תאמרי. במה תנצל כאשר האויב ישגיח בך לקחת אותך בשבי:

ואת למדת. אתה בעצמך הרגלת את הבבלים להיות עליך אלופים להיות ראשים עליך כי על שהראה חזקיה לשלוחי מרודך בלאדן מלך בבל את כל בית נכאתה הסית לבם אותם להלחם בישראל פעם בפעם לקחת האוצרות:

חבלים יאחזוך. בבוא האויב יאחוז אותך חבלים ומכאובים כמו אשה הכורעת ללדת:

פסוק כב

וכי תאמרי. וכי תוכל להרהר בלבך מדוע קרה לי הצרות האלה הלא בעבור רוב עוונך בא לך בזיון רב כאשה זונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון ומגלים שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה:

נחמסו עקביך. עקבי רגליך נתגלו והוסרו מן הכסות שעליהם ר"ל קבלת בזיון הרבה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שמפשיטין חלוקה ומוליכים אותה ערומה ויחפה:

פסוק כג

היהפוך. האם יוכל הכושי להפוך עורו משחרות ללובן האם יוכל הנמר להפוך הכתמים שבעורו לבל יהיה בו הכתמים הלא הוא דבר שא"א כי המה דבר טבעי בהם:

גם אתם. כן גם אתם לא תוכלו להיטיב מפני ההרגל הרע שאתם מורגלים ונעשה אצלכם כדבר טבעי ור"ל כמו שאין הכושי והנמר יכול להשתנות כן גם אתם והוא ענין גוזמא והפלגה ולומר בקושי רב תשתנו ממעשיכם:

פסוק כד
ואפיצם. לכן אפזרם במצרים במהירות רב כמו הקש העובר ממקומו בקלות על ידי הרוח הבא מפאת המדבר שאין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו:

פסוק כה
זה גורלך. זה הגמול יהיה חלקך וזהו המנה הניתן לך מאתי מדה במדה על אשר שכחת אותי ובטחת במצרים שהיא שקר לכן אשכחך גם אני:

פסוק כו
וגם אני חשפתי שוליך. ר"ל על כי זנית אחרי עכו"ם לכן אביא עליך בזיון רב כדרך שמבזין את הזונה ולפי שהמשיל אותה לזונה אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה ומגלים שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה על פניה:
ונראה קלונך. בזיונך יהיה נראה לכל:

פסוק כז
נאופיך. מרבית הניאוף שבך והרמת קול שמחה של קלות ראש ומחשבות זנותך ר"ל הנה כל אלה עדיין הם עמך ולא עזבתם:
שקוציך. העכו"ם כמתועב השקץ:
לא תטהרי. ר"ל אינך רוצה לטהר אחר שנטמאת כי קשה לך לפרוש מן הטומאה ואם תאמרי שתטהרי עדיין אמרי אחרי מתי עוד תטהרי וכי אחר שתלך בגולה:

פרק יד

פסוק א
על דברי. על ענין מניעת הגשמים:

פסוק ב
אבלה יהודה. עם יהודה תאבל:
ושעריה. שערי ערי יהודה נכרתו ונשמדו להתדמות לשחרות הארץ והוא ענין מליצה לומר שהיה צער בעולם על מניעת הגשמים:
וצוחת ירושלים. עם כי היא שרתי במדינות נחסר לחמה ומימה וצעקת אנשיה עלתה למעלה:

פסוק ג
ואדיריהם. השרים שלחו נעריהם לבקש מים לשתות והמה באו על הבורות ולא מצאו בהם מים והחזירו את כליהם כשהם ריקים מבלי מים:

בושו. ולזה בושו הנערים וגם נכלמו וכסו ראשם דרך צער ואבל על שלא מצאו מים להביא לאדוניהם:

פסוק ד

בעבור. על כי נשברה ונשחתה האדמה כי לא היה גשם בארץ לכן בושו עובדי האדמה וכסו ראשם כי לריק היה יגיעם:

פסוק ה

אילת בשדה. נקבת האיל אשר בשדה כשילדה הולד עזבה אותו והלכה לה כי לא היה דשא למאכלה ולזה הלכה מולדה לבקש מרעה בארץ אחרת:

פסוק ו

עמדו על שפים. עמדו על מקומות הגבוהות לראות משם אולי ימצאו דשא:

שאפו רוח. על כי רדפו לבקש מרעה שאפו את האויר כי כן דרך הרצים מהרה:

כתנים. טבע התנים היא לשאוף הרבה את האויר:

כלו עיניהם. המצפה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים בלשון המקרא:

פסוק ז

אם עונינו. ובעבור הצרה הזאת התפלל הנביא ואמר אם עונינו העידו בנו לקטרג עלינו:

עשה למען שמך. עשה עמנו צדקה למען שמך לבל יחולל בעמים כי פן יאמרו זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו:

כי רבו. כי באמת מרדנו הרבה וחטאנו לך ואין אנו ראויים לתשועה לכן עשה למען שמך:

פסוק ח

מקוה ישראל. אתה תקותם של ישראל כי לך יקוו ואתה הוא המושיע בעת בוא צרה למה עתה תהיה כגר בארץ שאינו חושש בטובת הארץ כי כמו כן אינך חושש על רעבון הארץ:

נטה ללון. הנוטה ללון במלון שאינו חושש בטובתה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ט

כאיש נדהם. כאיש נבהל שאינו חושש בשום דבר בעבור הבהלה אשר החזיקתהו:

כגבור לא יוכל להושיע. דרך הגבור מאמד ומשער כחו עד כמה הוא וכאשר יבין כי הדבר אשר הדביקתהו הוא רב מכחו ולא יוכל להושיע אז מושך ידו ולא יעשה עוד גבורות וכאומר וכי אחת מאלה הוא בך:

ואתה. הלא אתה שוכן בקרבנו ושמך נקרא עלינו כי אנו נקראים עם ה' ולכן אל תעזבנו לבל יחולל שמך כי יאמרו העכו"ם מבלי יכולת העלים עין מעמו:

פסוק י
לעם הזה. על העם הזה:
כן אהבו לנוע. כמו שהם נעים עתה מפני הרעב לבקש מאכל בארצות אחרות כן אהבו מאז להיות נעים ולא חשכו רגליהם מללכת פעם למצרים פעם לאשור לבקש מהם עזרה וכאומר לכן ינועו גם עתה:
לא רצם. אינו מרוצה להם והנה עתה יזכר את עוונם וישלם הגמול:

פסוק יא
לטובה. להיטיב עמהם:

פסוק יב
כי יצומו. אף כי עצמם יצומו לא ישמע אל תפלתם אשר יתפללו ביום הצום ואף אם יעלו עולה ומנחה אינני מרוצה להם כל עוד שאוחזים במעשיהם:
כי בחרב. אלא אכלה אותם בחרב וכו':

פסוק יג
ואומר אהה. אמרתי אוי לי מדוע יכלו הלא אין להם אשם כי הנה נביאי השקר מטעים אותם ואומרים להם לא תראו חרב וכו' ולזה חושבים שמעשיהם מרוצים להי' ומהראוי להביא העונש על הנביאים ההם לבד:
שלום אמת. שלום מתמיד ומתקיים:
במקום הזה. כי לא תגלו ממנה:

פסוק יד
שקר וכו'. ר"ל הלא יש להם דעת אשר המה מתנבאים בשקר כי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום צוואה אף לא דברתי אליהם דבר מבלי שליחות וא"כ אין בידם לתת שום אות ומופת ובמה מחזיקים אותם לנביאים:
חזון שקר. ר"ל אם כן היה לכם לדעת שהם מתנבאים או בחזון שקר מה שראו בחלום הלילה בדמיונות כוזבות או במעשה הקסם מה שראו בכוכבים או מה ששמעו מן התרפים שהם דבר שאין בו ממש כלל או בערמת לבם יבדאו שקרים:

פסוק טו
לכן וכו'. הואיל והנביאים מתנבאים מאחת מאלה:
יתמו. יכלו מן העולם:

פסוק טז
מפני הרעב. אשר ימותו מפני הרעב והחרב:

ואין מקבר. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם:
המה. הם יהיו מושלכים ונשיהם וכו':
ושפכתי. אשלם להם גמול רעתם:

פסוק יז
הדבר הזה. והוא הן תרדנה עיני דמעה מבלי הפסק:
כי שבר. רואה אני בנבואה כי שבר גדול וכו':
בתולת בת עמי. קראה בתולה כי עוד לא כבשה שום מלך כבתולה שלא באה ברשות הבעל:
נחלה מאד. כאובה ביותר:

פסוק יח
והנה חללי חרב. והנה מושלכים חללי חרב:
והנה תחלואי רעב. שוכבים חולים מעקת הרעבון:
כי גם נביא. ר"ל ובדין הוא כי עשו הרע כי גם נביא השקר וכהן הבעל סבבו מעיר אל עיר לנבאות להם ולא ידעו מה מדבר ה' כי נבאו בשקר:

פסוק יט
המאוס. אמר הנביא וכי מאסת את יהודה וכי תעבה נפשך בציון מדוע הכיתנו ואין למצוא רפואה על מכה:
קוה. כאשר נקוה לשלום ולא הוטב ממה שהיה וכאשר נקוה לעת רפואה והנה בא עוד חרדה:

פסוק כ
ידענו. מכירים אנו שהרשענו אנחנו וגם מכירים אנו בעוון אבותינו כי כולנו חטאנו לך כמונו כמוהם:

פסוק כא
אל תנאץ. עכ"ז אל תבזה אותנו למען שמך לבל יחולל בין העמים באמרם שמקוצר יד עזב עמו:
אל תנבל. אל תוריד כסא כבודך להיות מחולל בפי העמים וכפל הדבר במ"ש:
זכור. הברית שכרת עמנו להיות לך לעם ואל תפר היום את הברית:

פסוק כב
היש. כאומר אל מי נזעק בעבור הגשם וכי יש מי בהבלי העכו"ם הם אלילים:
מגשימים. מורידים גשמים:

ואם השמים. וכי מערכות השמים נותנים רביבים מעצמם מבלי גזירות מקום:
הלא אתה וכו'. מוריד את הגשם ולכן נקוה לך לבדך שאתה תורידו:
את כל אלה. הם מערכות השמים וא"כ אל כל אשר תחפוץ תטם ולא ימרו את פיך:

פרק טו

פסוק א
אם יעמוד. ר"ל בתפלה ובקשה:
משה ושמואל. משה או שמואל ר"ל אף שהיה תפלתם מקובלת לפני מ"מ אם מי מהם יתפלל בעד העם הזה אין רצוני עליהם להיות מרוצה להם:
שלח. אמור להם בנבואה שאמרתי לגרשם מארצי ויצאו ממנה:

פסוק ב
אנה נצא. להיכן נלך ולתכלית מה:
אשר למות. מי שראוי למות בעוונו במיתת דבר יותן למיתה ואשר לחרב וכו' כל אחד יעונש בדבר הראוי לו:

פסוק ג
ופקדתי. אמנה עליהם ארבעה משפחות ר"ל ארבעה מיני עונשין:
לסחוב. דרך הכלבים לגרר הנבלות ממקום למקום:
לאכול ולהשחית. העוף לאכול הנבלות והבהמות להשחית ברמיסת הרגל:

פסוק ד
לזעוה לכל ממלכות. כולם יחרדו וירעדו שלא יקרה להם כמקרה:
בגלל מנשה. ר"ל בעבור שאחזו במעשה מנשה וכו':
על אשר וכו'. בעבור אשר עשה מעשיו בירושלים בפרסום לכך למדו ממנו ואחזו בהם:

פסוק ה
כי מי יחמול. ר"ל אין מי יחמול עליך ואין מי ינודד בראש עליך כדרך המנחמים לנחמך בבוא הצרה עליך ואין מי יסיר לנטות מדרכו לבוא אליך לשאול בשלומך:

פסוק ו
את נטשת אותי. על כי עזבת אותי ותלכי לאחור לפרוש ממני לכן אטה את ידי עליך להכות בך ואשחיתך:
נלאתי הנחם. הנה רבות פעמים גזרתי עליך השחתה ואח"ז נחמתי ועתה נלאיתי להנחם על הרעה:

פסוק ז
ואזרם. אפזרם בכל ערי הארץ כהמפזר תבואה במזרה שאין כולם נופלים במקום אחד:
שכלתי. אף כי שכלתי אותם והאבדתים עכ"ז לא שבו מדרכיהם ולא לקחו מוסר:

פסוק ח
עצמו לי. האלמנות שבהם המה מרובות בעיני יותר מחול ימים ר"ל אין אני עושה בהם כמתנקם להיות הכל נחשב לפני למעט כי אדרבה נחשב לפני להרבה ואין בזה שמחה לפני:
הבאתי להם. הבאתי עליהם וחוזר ומפרש על אם רצה לומר על ירושלים הבאתי קבוצת בחורים להיות שודד אותם בעת צהרים למען יראה למצוא כל גנזי המטמוניות:
הפלתי. השכנתי עליה פתאום קבוצת שונאים ועדת עם המבהילות:

פסוק ט
אמללה. כבר גלתה שומרון ועשרת השבטים שגדלה ז' משפחות מלכים רשעים והם ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע בן אלה וביתו:
נפחה נפשה. היה לה דאבון נפש:
בא שמשה. שקעה שמשה כשהיה עוד היום גדול ר"ל הושפל גדולתה במהירות בלא זמנה:
בושה וחפרה. והיא יושבת בגולה בבושה וכלימה:
ושאריתם. השארית הנשארה מעדת ישראל הם יהודה ובנימין אתן גם אותם לחרב לפני אויביהם:

פסוק י
אוי לי אמי. ירמיה היה מתאונן והיסב הדבור מול אמו ואמר אוי לי אמי אשר ילדתני להיות איש ריב ומדון לכולם כי יריבו עמדי על שאני מוכיחם:
לא נשיתי. לפעמים מריבים עם המלוה על שהוא נוגש כסף ההלואה ולפעמים מריבים עם הלוה על שאינו משלם ההלואה אבל אני לא הלויתי להם ולא הם לוו לי ועכ"ז כולם מקללים ומבזים אותי:

פסוק יא
אמר ה'. אמר הנביא ה' אמר לי מה אתה חושש על קללתם הריני נשבע אם לא אשאיר אותך לטוב, כל המקללים אותך ימותו וילכו שבי ואתה תשאר לטובה:

אם לא. הריני נשבע אם לא בעת בוא הרעה והצרה אעיר אז את לב האויב הוא נבוזראדן להפגיע בך ולחלות פניך לבוא עמו לבבל ולא יקחך בשבי ביד חזקה כמ"ש אם טוב בעיניך לבוא אתי בוא ואשים את עיני עליך (לקמן מ):

פסוק יב

הירוע. וכי אפשר שהברזל מהחרבות שלך ישבר ברזל החרבות שבא מצפון שהברזל חזק מאוד ונחשת מעורב בו המחזיק עוד יותר וכן נאמר הולכי רכיל נחושת וברזל (לעיל ו) ור"ל וכי תחשוב שאתה תתגבר במלחמה מול נבוכדנצר הלא מאד יחזק ממך:

פסוק יג

לבז אתן. לו אתן לשללו ולא תקח בעדם מחיר ר"ל לא ישאיר אותך בארצך במחיר האוצרות שיקח כי יקחם דרך שלל:

ובכל חטאתיך. כ"ז יהיה בכל חטאותיך שחטאת להי' ובכל גבוליך חטאת מבלי מקום נעדר:

פסוק יד

והעברתי. אעבור אותך מארצך ללכת עם אויביך בארץ אשר לא ידעת מאז:

כי אש. אש החרון תבער באפי ועליכם תשרוף ר"ל עליכם אשפוך את החרון:

פסוק טו

אתה ידעת ה'. את הרעה שעושים לי אנשי ענתות:

זכרני ופקדני. זכור בי והשגיח עלי ועשה לי נקמה מרודפי:

אל לארך אפך תקחני. ר"ל אל תניחני לאריכות אפך בנקמתי אבל מהרה חושה תנקום נקמתי מהם:

דע. תן לב לדעת מה שאני נושא וסובל חרפה בעבורך במה שאני מתנבא בשמך:

פסוק טז

נמצאו דבריך. כששרתה עלי רוח הנבואה ונמצאו לי דבריך קבלתים בשמחה כאוכל דבר מה לתאוה וחזר ופירש ויהי דברך לי לששון וכו' על כי נקרא שמך עלי אתה ה' וכו' ר"ל שמחתי היה על כי באה עלי שפע הנבואה להיות נקרא נביא ה':

פסוק יז

לא ישבתי. אחר שקבלתי הנבואה לא ישבתי בקבוצת משחקים לשמוח עמהם:

מפני ידך. מפני הנבואה הבאה לי מידך ישבתי בדד ויחידי כדרך המצטער כי מלאת אותי נבואות זעם הם הייעודים הרעים מחורבן הבית והגלות העם:

פסוק יח
כאבי נצח. ר"ל זה זמן רב אורבים עלי אנשי ענתות:
ומכתי אנושה. המכה שעלי היא כאובה מאד ר"ל הם מכאיבים אותי ביותר:
מאנה הרפא. ממאנת לקבל רפואה ר"ל אינם חוזרים מרעתם:
היו תהיה לי. אתה תהיה למולי כמו מקור מים הנפסק ועוזב הנבואה ולתוספת ביאור אמר מים לא נאמנו שאין מתקיים ומתמיד כי כמו כן חדלת ממני העזרה וההצלה מן הקמים עלי:

פסוק יט
לכן כה אמר ה'. שלא יקופח שכרי וכן אמר אם אתה ישראל תשוב להי' ואני אשיבך ר"ל תשובתך תהיה ע"י בגמול זה הבטיחני לומר לפני תעמוד עד עולם ולא תפסוק הנבואה ממך ואם תוציא את מי מן הזוללות להיות אדם יקר אז תהיה כפי כי תתקיים גזרתך כמו גזרתי:
ישובו המה אליך. זהו דבר אפשרות שהמה ישובו אליך להיות כשרים כמותך ואל תדאג לילך אליהם בשליחות כי פן תלמוד ממעשיהם להיות כמוהם כי תהיה בטוח בזה:

פסוק כ
ונתתיך. אתן אותך מול העם הזה להיות חזק כחומת נחושת בצורה ועם כי ילחמו עליך לא יוכלו לך כי אני אושיעך:

פסוק כא
מיד רעים. הם אנשי ענתות:
מכף עריצים. החזקים ממך בכח הזרוע וכפל הדבר במ"ש:

פרק טז

פסוק ב
ולא יהיו וכו'. למען לא יהיה לך בנים וכו':

פסוק ג
המולידים. המעברות אמותם:

פסוק ד
ממותי תחלואים. ממיתת תחלואי רעב ימותו כמ"ש ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (לעיל יד):
לא יספדו. כי יהיו טרודים בצרתם:

ולא יקברו. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם ויהיו מושלכים על פני האדמה כזבל:
למאכל וכו'. הואיל ולא יקברו:
ולבהמת הארץ. ר"ל לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה:

פסוק ה

כי כה וכו'. ר"ל כי כן אמר לי ה' וכו' למען היות לאות:
בית מרזח. לבית אבל לנחמו:
ואל תנוד. דרך המנחמים לנודד בראש:
כי אספתי. ר"ל זה להם לאות אשר כליתי מהם את שלומי ולא אעשה עמהם חסד ולא ארחם עליהם:

פסוק ו

לא יקברו. בעבור הרבוי:
ולא יספדו. בעבור טרדות הצרות:
ולא יתגודד. לא ישרטו בשרם ולא יתלשו שער ראשם כי יהיו מבולבלים בצרתם ולא יחושו על מתיהם (ועם כי אסרה התורה לשרוט שרטת ולעשות קרחה על מת מ"מ דרכם היה לעשות כן אשר לא כדת):

פסוק ז

ולא יפרסו להם. לא יפרסו פרוסת המוציא עליהם בעבור הבראת האבל לנחמו על מת (כי סעודה הראשונה אין האבל אוכל משלו ומברין אותו משל אחרים):
ולא ישקו. כי הדרך הוא להשקות האבלים כוס תנחומין אבל אז יהיו טרודים בצרתם ולא יעשו הדברים הראויים:
על אביו. לכל אחד על אביו ועל אמו:

פסוק ח

ובית משתה. לבית משתה נשואין לא תבוא לשבת עמהם לאכול ולשתות וזה למען היות להם למופת ואות:

פסוק ט

הנני משבית. אבטל ואמנע מן המקום הזה וכו':
לעיניכם ובימיכם. היא היא וכפל הדבר במ"ש:
קול חתן. קול שמחת חתן:

פסוק י

ואמרו אליך. ואם יאמרו אליך:

על מה. בעבור מה:

פסוק יא

ואותי עזבו. לא האמינו בי בלבם ולא שמרו תורתי:

פסוק יב

הרעותם. עשיתם הרע עוד יותר מאבותיכם:

והנכם. והנה אתם הולכים כל איש אחר מה שלבו הרע מראה לו ומתאוה לה:

לבלתי שמוע אלי. ר"ל כל עצם התאוה היא לבל שמוע אלי:

פסוק יג

והטלתי. לכן אשליך אתכם וכו':

אשר לא ידעתם. מאז גם אתם גם אבותיכם: את אלהים אחרים וכו':

אשר וכו'. על אשר לא אתן לכם חן בעיני האומות לכן תעבדו אותם יומם ולילה ולא תמצאו מנוח:

פסוק יד

לכן. ר"ל הואיל והצרות יהיו מרובות כ"כ לכן תהיה גאולת בבל חשובה עד מאד כי אז לא יאמר עוד מי בשבועתו חי ה' אשר העלה וכו' מארץ מצרים:

פסוק טו

כי אם. כי אז יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' מארץ צפון ומשאר ארצות אשר הדיחם שמה כי הגאולה ההיא תהיה חשובה יותר ויזכירו יותר בזה הגאולה:

והשיבותים. כן יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' ואשר השיבותי אותם על אדמתם (וזהו מאמר המקום כמדבר בעדו אבל הם יאמרו והשיב אותם אשר נתן וכו' וכמדברים בעדם):

פסוק טז

הנני שולח. חזר לדבריו לומר הנה הצרות ירבו מאוד ובתחלה אשלח לדיגים רבים וכו' ר"ל ציידי הדגים:

ודיגום. יצוד הדגים ור"ל בתחלה יקחו האומות בשבי את הנמצאים בתוך העיר כדייגים האלה הצדים הדגים במקום גדולם ומאסף כולם ברשתו:

צידים. הם ציידי החיות:

מעל כל הר. ר"ל ילכדו גם הבורחים על ההרים כדרך הצייד הרודף בהרים לצוד החיות:

ומנקיקי. הבורחים על שני הסלעים:

פסוק יז
כי עיני. משגיח אני כל דרכיהם:
לא נסתרו וכו'. כפל הדבר במ"ש וכפל עוד ואמר ולא נצפן וכו' וזה לחזוק הענין:

פסוק יח
ושלמתי ראשונה. טרם בוא הגאולה אשלם להם בתחלה על מה ששנו בעון אבותם לכפלם שוב:
בנבלת. במה שהעמידו בה עכו"ם:
ותועבותיהם. עם תועבותיהם מלאו את נחלתי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
ה' עוזי ומעוזי. אמר הנביא אתה ה' חזקי וכפל המלה לחזוק הענין:
ביום צרה. כשבא צרה אני נס אליך להמלט והוא ענין מליצה לומר אז אבטח בך:
אליך. הן ידעתי שסוף הדבר יהיה שהגוים מקצות הארץ יבואו אליך להאמין בך ויאמרו האלילים אשר נחלו אבותינו להיות להם לאלהים אך המה שקר והבל ואין בהם תועלת:

פסוק כ
היעשה. וכי ראוי שאדם במעשה ידיו יעשה לעצמו אלהים הלא בני אדם עצמם אינם אלהים ואיך יהיו מעשה ידיהם טובים מהם:

פסוק כא
לכן. אמר במקום ה' הואיל וכן יהיה לעתיד לכן הנני מודיעם עתה אשר בפעם הזאת בגאולה העתידה אודיעם את כח ידי ואת גבורתי ואז ידעו אשר שמי ה' המורה על היכולת המוחלט ולא יהיו עוד נבוכים בדבר כמו שהיו לשעבר:

פרק יז

פסוק א
חטאת יהודה. מוסב למעלה לומר הנה בסוף גם העכו"ם יעזבו הפסילים ויאמינו בה' והנה יהודה עדיין עתה חטאתם שמורה בלבם כאלו כתובה שמה בקולמוס מברזל ובצפורן משמיר החוקק בחזקה ובעומק רב:
חרושה. חרותה בעומק כמו המחרישה:
על לוח לבם. הם דפנות הלב כי הוא עשוי כעין דפנות וחללים ואמר בדרך שאלה:
ולקרנות. גם בקרנות מזבחותיכם חקוק וחרות חטאתם כי על הקרנות ההם יתמידו לזרוק דם לעכו"ם וכאומר בין במחשבת הלב בין במעשה שמור הדבר אצלכם:

פסוק ב
כזכור. כמו שיתמידו לזכור בניהם כן זוכרים מזבחותם ואשריהם:
על עץ רענן. סמוך לעץ רענן ומוסב על המזבחות שהעמידום סמוך לעץ רענן ועל הגבעות הגבוהות:

פסוק ג
הרי. ר"ל אתם יהודה העובדים לעכו"ם העומדים על ההרים הנה חילך יוציאו השוללים ויחלקו ביניהם בשדה במקום אשר יחנו עליך בכל האוצרות הטמונות אתן להם לבזה:
במותיך. ר"ל בעבור במותיך העשויות בחטאת לעכו"ם העומדים בכל גבוליך מקום אחד לא נעדר:

פסוק ד
ושמטתה. תעזוב את האדמה מלעבדה בחרישה וזריעה:
ובך. ר"ל לא מרצונך תעזוב עבודתה אלא בך תהיה העזיבה כי תהיה נעזב מנחלתך וכו' ולא תהיה שמה לעבדה וזה בגמול שלא שמטו בשביעית:
והעבדתיך. ר"ל אבל אתה תעבוד אדמת האויב בארץ אשר לא ידעת מאז:
כי אש. הבערתם חמתי ותשרוף עד עולם ר"ל אכעס עליכם זמן מרובה:

פסוק ה
אשר יבטח באדם. ר"ל ולא ימצאו עזר מבשר ודם כי ארור הגבר וכו':
ושם. ומשים חזקו ובטחונו בבשר ודם ומסיר לבו מלבטוח בה':

פסוק ו
והיה. הבוטח באדם יהיה כערער הגדל בערבה:
ולא יראה. אינו רואה כשבא טובה בעולם והם הגשמים ור"ל לא עליו יהיו הגשמים:
ושכן חררים. שוכן שם ביבשות מרוב החמימות שבמדבר:
ארץ מלחה. והיא ארץ שעפרה מלוח ואינה מיושבת והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ז
והיה ה' מבטחו. ר"ל כמו שיבטח בו כן יהיה למבטח ולעזרה:

פסוק ח
והיה כעץ שתול. יהיה ממולא בטוב כאילן הנטוע אצל המים ושרשיו מתפשטים אצל פלגי מים:

ולא יראה. ר"ל לא ירגיש כשיבוא חום ושרב הואיל והוא נטוע אצל המים המלחלחים אותו:

והיה עלהו רענן. העלים שבו יהיו רטובים:

ובשנת בצורת. בשנה שיהיה מניעת גשמים לא ידאג הוא רצה לומר לא יזיק לו:

ולא ימיש. לא יסור מלגדל פירות ור"ל וכן יהיה הבוטח בה' שלא יחסר לו שום דבר ולא ידאג מהצרות המתרגשות בעולם:

פסוק ט

עקוב הלב. עם כי לב האדם הוא מעוקם ומעוות יותר מכל איבריו ויש לו מכאוב חזק ר"ל דעה נפסדת לחשוב מי הוא היודע תעלומות לבי אם הוא בוטח באמת או לא:

פסוק י

אני ה'. ר"ל אולם אני ה' חוקר לב האדם ובוחן מחשבת הכליות לדעת מה הוא למען לתת לכל איש כדרכי לבו וכפרי מעלליו הם המחשבות שהם מעשה הלב ודרכיו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יא

קורא דגר. כמו עוף הקורא ממשיך אחריו אפרוחים בצפצוף הקול והוא לא ילדם שהוא דבר שאין מתקיים כי כשיגדלו יבינו שהוא לא ילדם ויעזבו אותו כן הוא המקבץ עושר ולא במשפט יושר כ"א בערמת הלב כי העושר הזה לא יתקיים בידו ובחצי ימיו יעזוב העושר ההוא ובסוף יגולה לאנשים ערמת לבו ויהיה מוחזק לנבל:

פסוק יב

כסא כבוד. כמו כסא הכבוד והוא שמי מרום כמ"ש השמים כסאי (ישעיה סו):

מראשון. ההוכן לך מקדם כמ"ש נכון כסאך מאז (תהילים צ"ג:ב'):

מקום מקדשנו. ר"ל כן הוא מקום מקדשנו כי כמו שהשכינה היא בשמים כן היא בבה"מ:

פסוק יג

מקוה ישראל ה'. לכן מהראוי שתקוות ישראל יהיה אל ה' הואיל ונטעת שכינתך ביניהם:

כל עוזביך. כל העוזבים אותך ובוטחים באדם ראוי הוא שיבושו:

וסורי. הסרים ממני והוא מאמר הנביא בדבר האל:

בארץ יכתבו. בספר יכתבו לרדת בתחתיות הארץ בעמקי השאול על כי עזבו מקור הנובע מים חיים וחוזר ומפרש את ה' שמשפיע הטובה בכל עת כמקור הנובע:

פסוק יד
רפאני. אמר הנביא כשאתה תרפא אותי אהיה נרפא ולתוספות ביאור אמר הושיעני מן הקמים עלי ואז אהיה נושע ר"ל אין ביד מי להושיע לי זולתך:
כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל לומר שאתה אלהי ישעי:

פסוק טו
הנה המה. הקמים עלי אומרים אלי בלעג איה דבר ה' יבוא עתה ונראה אם האמת אתך כי יחשבו שמלבי אני בודאם לשנאתי אותם:

פסוק טז
ואני. אבל אני לא מהרתי מהיות רועה אחריך לרעות צאן עמך ולנבאות להם וכמ"ש בתחלת נבואתו שאמר הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (לעיל א):
ויום אנוש לא התאויתי. ואף אחר שהלכתי לנבאות שלא ברצוני לא הייתי מתאוה לנבאות עליהם שיבוא יום אנוש:
אתה ידעת. כי כן הוא:
מוצא שפתי. מה שהתפללתי עליהם הלא היה מול פניך וכאומר הלא לא רציתי לנבאות להם ובבוא אלי נבואת פורעניות התפללתי עליהם והמה חושבים שמלבי אני בודאם משנאתי בם:

פסוק יז
אל תהיה. לכן שאלתי אל תהיה לי הנבואה למכשול ולמחתה הלא מעולם אתה מחסי בעת רעה לזה הושיעני גם עתה:

פסוק יח
יבושו רודפי. בעת ילכו גולה:
יחתו. הם ישברו ביד האויב:
ומשנה שברון. שבר כפול ר"ל שבר על שבר שברם:

פסוק יט
בשער בני העם. בשער שמצויים שם בני העם והוא השער אשר מלכי יהודה באים ויוצאים בו:
ובכל. וכן תלך ותעמוד בכל שערי ירושלים:

פסוק כא
השמרו בנפשותיכם. ר"ל היו נשמרים בדבר שיש בו שמירת נפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת להביא אותה בשערי ירושלים מן החוץ:

פסוק כב
ולא תוציאו וכו'. אל החוץ:
וכל מלאכה. ושום מלאכה:
וקדשתם. מבלי לחללו בדבר הנאסר בשבת:

פסוק כג
ולא שמעו. אבל הם האבות לא שמעו למצותיו:
ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה ערפם עד שלא יוכלו לחזור פניהם ולשמוע:
ולבלתי קחת מוסר. לא החזירו פניהם למען לא יקבלו מוסר ותוכחה מן הנביאים:

פסוק כד
אם שמוע. אם אתם תשמעון אלי לבלי הביא וכו' ולקדש השבת לבלי עשות בו שום מלאכה:

פסוק כה
ובאו. אז יבואו בשערי וכו':
על כסא דוד. ר"ל על כסא המלוכה ומוסב על מלכים:
ברכב. במרכבה העשוי לרכוב בה:
ובסוסים. המושכים המרכבה:
המה. המלכים:
איש יהודה. אנשי יהודה מיתר העם:
וישבה. תהיה מיושבת באנשים:

פסוק כו
ובאו. יבואו אנשים מערי יהודה וכו':
ומן השפלה. מן הערים היושבים בעמק:
ומן הנגב. היושבים בפאת הדרום:
מביאים. והמה יהיו מביאים עולה וזבח וכו' ומהם יהיו מביאי קרבן תודה אל בית ה':

פסוק כז
ואם לא תשמעו אלי. מה שצויתי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ולבוא עמה בשערי ירושלים:
והצתי. אז אבער אש בשעריה ותשרוף הארמנות ולא תכבה עד תשרוף הכל:

פרק יח

פסוק ב
בית היוצר. לבית אומן חרס:

פסוק ג
עושה מלאכה. עושה מלאכתו בחומר אשר בידו על האבנים והוא הכלי המיוחד לכך:

פסוק ד
ונשחת הכלי. נתקלקל הכלי אשר היה עושה בחומר כשהיה ביד היוצר כשעשה הכלי:
ושב. וחזר היוצר ועשה מהחומר ההוא כלי אחר משונה מן הראשון כפי אשר ישר בעיניו:

פסוק ו
הכיוצר. וכי לא אוכל לעשות עמכם כדרך שעושה היוצר עם החומר שעושה ממנו כלי אחר אחר שנשחת הראשון:
הנה כחומר. באמת כמו שהחומר הוא ביד היוצר לעשות בו מה שירצה כן אתם בידי:

פסוק ז
רגע אדבר. ברגע אחת אגזור על אומה מהעכו"ם כליון ואבדון בעבור רעתה:

פסוק ח
ושב. כאשר שב הגוי ההוא מהרעה אשר בעבורה גזרתי עליו האבדון:
ונחמתי. אז בהרגע ההיא אני מתנחם על הרעה ולא אביאה:

פסוק יא
איש יהודה. אנשי יהודה:
ועל יושבי. ואל יושבי:
יוצר. בורא עליכם רעה וחושב להפרע בה ממכם לכן שובו עתה כל איש מדרכו וכו':

פסוק יב
ואמרו נואש. ידעתי שיאמרו אנו מתייאשים מדרכי המקום אלא נלך אחר מחשבותינו:
ואיש וכו'. נעשה כל איש כפי מה שמראה לו לבו הרע ומתאוה לה:

פסוק יג
מי שמע כאלה. מי מאנשים שמע כדברים האלה לומר נלך בשרירות הלב:
שערורית. דבר מגונה עשתה הרבה מאד בתולת ישראל המיוחדת לאל כבתולה בבית אביה המיוחדת למי שישאנה:

פסוק יד
היעזוב. וכי מהראוי לעזוב מים היורדים מן הצור אשר בשדה הבאים מהפשרת השלג אשר בלבנון הלא המים ההם המה מנוקים וקרים וטובים לרוות הצמאון:
אם ינתשו. וכי מהראוי לנטוש ולעזוב מים הזרים מאנשיהם הבאים ממרחוק במלאכת צנורות והמה קרים ומטפטפים מעצמם ובקל יוקח המים ואיך מי יעזבם ור"ל וכי מהראוי לעזוב את המקום המשפיע בכל עת חכמה והשכל בלבות הדורשים אותו:

פסוק טו
לשוא יקטרו. המה מקטירים לצבא השמים שאין תועלת בעבודתם ויכשלום בדרכיהם:
שבילי עולם. ר"ל שבילי העולם הם המכשילים אותם בדרכיהם כי בראותם דרכי הטבע בעולם השפל שהכוכבים ממסלותם פועלים בדברים השפלים אלה שבילי עולם הם יכשלום בדרכיהם לחשוב שכל טובתם תלוי בצבא השמים ולכן היו מקטרים להם וזהו שאמר ללכת נתיבות וכו' ר"ל ללכת בנתיב דרך אשר איננה סלולה שלא משמשו בה להסיר המכשול שלא חקרו בדבר לדעת שהכל ביד ה' אין מהראוי לעבדם עבודת אלהות:

פסוק טז
לשום. וזהו הוא סבה לשום ארצם לשממה:
שריקות עולם. זמן רב ישרקו על חורבנה ושממותה:
ישום. יתמה על השממון ויניד בראש כדרך המתמיה:

פסוק יז
כרוח. כמו רוח קדים שהיא העזה שברוחות המפזר דברים הנפזרים כן אפזרם בנוסם מפני האויב:
עורף וכו'. ביום בא אידם אסתיר פני מהם ואראה להם העורף ואחז במשל מאדם המהפך פניו מאדם השנאוי לו ור"ל לא אשגיח עליהם להושיעם:

פסוק יח
ויאמרו. כשאמרתי להם הנבואה ההיא אמרו אלו לאלו נחשבה על ירמיה מחשבות מה לעשות עמו לבל נשמע עוד כדברים האלה:
כי לא תאבד. כאומרים מה נהיה חסרים במיתתו הלא לא תאבד התורה מיתר הכהנים (על הכהן ללמד תורה וכמ"ש כי שפתי כהן וכו' ותורה יבקשו מפיהו, מלאכי ב':ז') ולא תאבד העצה מחכמים אחרים אשר יש עמנו ודבר נבואה לא תהיה נאבדת מיתר הנביאים אשר לא יתנבאו רעה כמותו:

לכו ונכהו. לכו נכהו נפש בלשון כי נדבר עליו בשקר:
ואל נקשיבה. אז לא נשמע כמו כל הדברים שדבר הוא כי אין מי בנביאים לדבר דברים כמותו:

פסוק יט

הקשיבה ה' אלי. מה שאני מתפלל עליהם טובות ולעומת זה שמע קול המריבים עמדי אשר יתייעצו עלי:

פסוק כ

הישולם. וכי מן הראוי שישולם רעה תחת טובה כי חפרו בור ללכדני ר"ל חושבים עלי מחשבות רעות:
זכור. תן דעתך לזכור עת עמדי לפניך בתפלה לבקש עליהם טובה להעביר את חמתך מהם:

פסוק כא

לכן. הואיל ומשלמים רעה תחת טובה:
והגירם. שפוך דמיהם ע"י חרב האויב:
שכלות ואלמנות. שכולות מבניהן ואלמנות מבעליהן:
ואנשיהם. אנשי האלמנות יהיו מתים ע"י הרג ולא במיתת עצמן:
במלחמה. כי דרך הבחורים ללכת במלחמה:

פסוק כב

זעקה. זעקת שבר:
פתאום. לבל ידעו להזהר מהם:
כרו שוחה. חפרו בור ללכדני ר"ל יעצו עלי רעות:
ופחים. הצפינו רשתות ללכוד רגלי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כג

עלי למות. אשר המה עלי להמיתני:
אל תמחי. אל תמחוק חטאתם מלפניך כי יהיו כתובים לזכרון למען יקבלו גמול:
ויהיו וכו'. אף בעת ילכו לפניך בדרך מצותיך יבוא להם מכשול למען לא יוכלו לעשות כתקנה:
בעת אפך. בזמן שאתה כעוס אז עשה בהם נקם למען יהיה מרבה להכיל:

פרק יט

פסוק א

בקבק. צלוחית מן יוצר חרס:

ומזקני וכו'. מוסב על הלוך ור"ל הלוך אתה וגם מזקני העם וכו' ילכו עמך:

פסוק ב

אשר פתח. אשר מול פתח:

שער החרסית. הוא שער האשפות הנזכר בנחמיה ששם זורקים חרסים הנשברים:

אשר אדבר אליך. הוא האמור במקרא שלאחריו:

פסוק ג

כל שומעה. כל השומע הרעה ההיא ירעשו אזניו תנועת הרעד:

פסוק ד

יען. בעבור אשר עזבו אותי:

וינכרו. עשו את המקום הזה נכרי וזר ממני ר"ל לא הקריבו שם לפני כאילו היתה ארצי:

ויקטרו בו. אבל קטרו בו לאלהים אחרים:

המה וכו'. מוסב על ויקטרו בו לומר שגם המה קטרו גם אבותיהם וכו':

דם נקים. דמי הילדים שהקריבו לפני העכו"ם:

פסוק ה

עולות לבעל. להיות לעולות לבעל:

אשר לא צויתי. אפילו לפני לא צויתי להקריב בנים ובנות:

ולא דברתי. אפילו דבור בעלמא מבלי צווי ואזהרה:

ולא עלתה וכו'. לשאול דבר כזאת:

פסוק ו

ולא יקרא. אז לא יקרא:

התופת. בית הבמות קראו תופת לפי שהיו מקישים שם בתופים לבל ישמע האב בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו:

בן הנם. הגיא שעמד בו בית הבמות קראו בן הנם ע"ש נהימת הבן הנשרף:

גיא ההרגה. כי יפלו שם הרוגים רבים:

פסוק ז

ובקותי. ארוקן עצתם ר"ל לא ימצאו עצה להנצל:

מאכל וכו'. כי לא יקברו:

פסוק ח
לשמה. לתמהון ולהיות שורקין עליה:

פסוק ט
במצור. בסבת המצור יהיו חסרים ממאכל ויאכלו בשר בניהם וכו':

פסוק יא
ככה אשבור. כמו שנשבר הבקבק כן אשבור וכו':
כאשר ישבור וכו'. ר"ל כשבירת כלי יוצר אשר ישבור מי שאין למצוא תקנה לעשותו שלם כן ישבר העם והעיר מבלי תקנה:
ובתופת. ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצא שם מקום לקבור עוד:

פסוק יב
כן אעשה. כמו שאמרתי כן אעשה וכו':
כתופת. ר"ל מלאה הרוגים כתופת שהיא מלאה מהרוגי הילדים המומתים לעכו"ם:

פסוק יג
והיו וכו'. ר"ל הם יהיו מקום קברות ההרוגים כמקום התופת:
הטמאים. מוסב על הבתים לומר הבתים הטמאים יהיו כתופת וחוזר ומפרש מי הם מהבתים ואמר לכל הבתים אשר קטרו וכו':

פסוק יד
להנבא. הנבואה האמורה למעלה:

פסוק טו
ועל כל עריה. הערים הסמוכים לה:
כי הקשו. לבל יוכלו להפך אלי פניהם והוא ענין מליצה:

פרק כ

פסוק א
פקיד נגיד. ממונה ושר היה בבית ה':
את ירמיה. מוסב על וישמע:

פסוק ב
המהפכת. הוא שם של בית הסוהר:
בשער בנימן. כן נקרא שם השער:
העליון. העומד בגובה ההר:

פסוק ג
לא פשחור וכו'. ר"ל לא נקרא שמך פשחור כי אם לאות שאסיפת גייסות יקיפו אותך מסביב כי פשחור הוא כמו פש סחור ופש הוא ענין רבוי כמו ופשו פרשיו (חבקוק א) וסחור הוא תרגומו של סביב:

פסוק ד
למגור. לאסיפת הגייסות:
לך. אותך אתן ולכל אוהביך:
ועיניך רואות. כשיפלו בחרב:
והכם. מהם יכה בחרב:

פסוק ה
ואת כל יקרה. כל הדברים היקרים הנמצאים בה:
אתן. על כי האריך והפסיק חזר ואמר אתן וכן דרך המקרא:

פסוק ו
אשר נבאת. כי פשחור אמר שהוא נביא וניבא בשקר:

פסוק ז
פתיתני. אתה ה' פתית אותי ללכת בשליחותך:
ואפת. קבלתי הפתוי:
חזקתני. חזקת אותי בדברים באמרך אל תירא מפניהם (לעיל א) והנה בזה יכולת לפתות אותי:
הייתי לשחוק. עתה הנה הייתי לשחוק וכולם מלעיגים עלי:

פסוק ח
כי מדי אדבר. מתי שאדבר דברי נבואה אני צועק על הרעה הנעשה לי ואקרא בקול החמס והשוד הבא לי בעבורה:
לחרפה. המה מחרפים אותי כל הימים בעבור דבר הנבואה:

פסוק ט
ואמרתי. פעמים רבות אמרתי בלבי לא אזכור בפניהם שם ה' על פי ולא אדבר עוד נבואה בשמו:
והיה בלבי. אבל הנבואה היה בלבי כאש בוערת וכנוס בעצמותי:
ונלאיתי. נעשיתי נלאה ועיף לסבול בי הנבואה ולא יכולתי להתאפק לבלי לאמרה:

פסוק י
כי שמעתי. אע"פ ששמעתי דברי רבים אסיפת אויבים מסביב שאומרים אלו לאלו הגידו עליו עדות שקר ונגיד הדבר ההוא לפני המלך:
כל אנוש. כל איש ואיש אשר חשבתים שהם אוהבי וחפצי שלומי המה מצפים על תקלתי להיות צולע ופוסח והוא ענין מליצה:
אולי יפותה. באמרם אולי יפותה לדברינו ונוכלה לו שידבר דבר שיהיה בעבורו חייב מיתה ואז נקחה את נקמתינו ממנו:

פסוק יא
וה' אותי. הנה עכ"ז היה ה' עמי לעזרה כגבור חזק על כן כשלו רודפי ולא יוכלו לי לעשות עמי רעה:
בושו מאד. נתביישו מאד כי לא הצליחו בעצתם וכלימת עולם תהיה זאת להם ולא תשכח:

פסוק יב
וה' צבאות. ואתה ה' צבאות הבוחן את הצדיק לדעת מעשיו ורואה מחשבות כליות ולב בטוח אני אשר בעיני אראה נקמתך מהם:
כי אליך. לבד אליך אני מגלה הריב שיש להם עמדי ולא גליתי למי לבקש ממנו עזר:

פסוק יג
שירו לה'. ומעתה אתם אנשי הצדק שירו לה' והללו אותו אשר הציל מיד המרעים את נפש האביון ועל נפש עצמו אמר:

פסוק יד
ארור היום. ממרירות לב על כי רבים קמו עליו קלל ירמיה מולדתו כפי המורגל בפי קשי המזל:
יולדתי בו. הוא יום ההריון המיוחס גם לאב וכמ"ש לאביך זה ילדך (משלי כ"ג:כ"ב):
אשר ילדתני אמי. זה יום הלידה המיוחס לבד לאם:

פסוק טו
ארור האיש וכו'. הואיל ולמפרע לא היתה הבשורה טובה בודאי לא היה המבשר איש טוב כי דרך איש טוב לבשר טובה כמ"ש איש טוב זה ועל בשורה טובה יבוא (ש"א י"ח):
שמח שמחהו. אמר בתמיה וכי למפרע היתה שמחה:

פסוק טז
והיה האיש ההוא. זה המבשר:

כערים וכו'. הם סדום וחברותיה:
ולא נחם. משגזר עליהם הפיכה לא חשב מחשבה אחרת לבטל הגזירה:
ושמע. המבשר הזה ישמע מאוהביו זעקת צרה ותרועת יללה:

פסוק יז
אשר לא מותתני מרחם. ר"ל לזה אני מקלל יום הלידה והמבשר כי למה מי שבידו להמית לא המית אותי עודי ברחם והיה לי אם כן אמי לקבר לפי שעה ורחמה היה לי הריון עד עולם עד המיתה:

פסוק יח
למה זה מרחם יצאתי. ר"ל למה יצאתי מעצמי כדרך הנולד חי:
לראות עמל ויגון. התולדה הזאת היתה לרעתי לראות עמל ויגון והנה ימי כלים בבושת כי כל הימים מביישים אותי הקמים עלי:

פרק כא

פסוק ב
דרש נא. עתה דרש בתפלה בעבורינו אל ה':
ככל נפלאותיו. כמו כל הנפלאות הרגיל לעשות מאז:
ויעלה. ויסתלק מעלינו:

פסוק ד
הנני מסב. אסבב מכם את כלי המלחמה לתתם אל מלך בבל וכוי ר"ל לא תצליחו עם כלי המלחמה כאלו הם לקוחים ממכם ונתונים בידם להלחם עמהם:
ואספתי. אני אכניס את הכשדים אל העיר ולא תוכלו למנעם:

פסוק ה
ונלחמתי. ר"ל אגביר הכשדים עליכם כאלו אני נלחם עמכם:
ביד נטויה. אחז במשל מגבור הנלחם ונוטה ידו מול האויב:

פסוק ו
את יושבי העיר. וחוזר ומפרש ואת האדם ואת הבהמה:
בדבר. ר"ל ההכאה תהיה שימותו בדבר גדול:

פסוק ח
נותן לפניכם. ר"ל מפרש אני לפניכם באיזה ענין תמצאו חיים ובאיזה ענין תשיג אתכם המיתה:

פסוק ט
בחרב וכו'. ר"ל באחד מאלה:
ונפל. ישכון אל הכשדים להיות סר למשמעתם:
וחיה. ישאר חי וירויח נפשו כאלו שללה לעצמו מיד ההורגים:

פסוק י
שמתי פני. שמתי מחשבותי בעיר הזאת להרע לה וכו':

פסוק יא
ולבית מלך יהודה. מוסב על מלת תאמר האמור בתחילת הענין וכאומר ולבית וכו' תאמר שמעו וכו':

פסוק יב
דינו לבוקר. הוא ענין דרך זירוז:
גזול. הנגזל:
עושק. הגזלן העושק את הזולת:
כאש חמתי. ר"ל כמו האש כשיוצאת הולכת ושורפת מעצמה כן תבער בהם חמתי ולא ימצא מי יכבנה ר"ל אין מי ימחה בידי:
מפני רוע מעלליכם. מוסב על ובערה:

פסוק יג
הנני אליך. הנה אני אליך להצר לך אתה ירושלים היושבת בתוך העמק כי סביב ירושלים בסמוך לה היה עמק והיא על ההר ממעל:
צור המישור. היושבת על הצור אשר במישור:
מי יחת עלינו. מי ירד עלינו למלחמה, ומי וכו' כאומר הלא העיר בצורה וחזקה ומי יערב לבו לגשת אלינו למלחמה ומי יכבוש אותה:

פסוק יד
ופקדתי. אשגיח עליכם להשיב כגמול מעשיכם:
ביערה. הם ערי יהודה:
ואכלה. תשרף הכל:

פרק כב

פסוק ב
אתה ועבדיך. גם אתה שמע גם עבדיך וכו' ישמעו:

בשערים האלה. שערי בית המלך:

פסוק ג

גזול. הנגזל:

עשוק. הגזלן:

אל תונו. זהו אונאת דברים של עגמת נפש:

אל תחמוסו. אל תעשו להם חמס וזהו עושק הממון:

פסוק ד

ובאו. אז יבואו בשערי הבית וכו':

לדוד. ר"ל מי מזרע דוד ישב על כסאו למלוך על ישראל:

ברכב. במרכבה הראויה למלך:

ובסוסים. המושכים את הרכב:

הוא וכו'. גם הוא יבוא בשערי הבית הזה גם עבדיו ועמו יבואו עמו:

פסוק ה

כי לחרבה וכו'. ואין מי יבוא בשעריו:

פסוק ו

גלעד אתה לי. אם אמנם אתה בעיני כגלעד אשר כל ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היו נקראים על שמם כמ"ש ויבואו וכו' אל ארץ הגלעד (יהושע כ"ב:ט') כי כן הוא ציון וירושלים מקום בית המלך כי היא העיר החשובה שבכל ארץ ישראל ולתוספת ביאור אמר ראש הלבנון ר"ל ראש לכל ארץ ישראל הנקראת בשם לבנון כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ד):

אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיהו ה':ט') ור"ל עם כל החשיבות הריני נשבע שאשים אותך כמדבר וכערים אשר לא נתיישבו מעולם:

פסוק ז

וקדשתי. אזמין עליה אנשים משחיתים כל איש יהיה עם כלי מלחמתו:

וכרתו. ר"ל יהרגו השרים והגבורים ולפי שאמר ראש הלבנון אמר לשון הנופל בעצי היער:

פסוק ח

על העיר. סמוך להעיר:

על מה. בעבור מה:

פסוק ט
ואמרו. רעיהם ישיבום לומר על אשר עזב וכו׳:

פסוק י
אל תבכו למת. אין ראוי לבכות על מי שמת בארצו ונקבר בקברי אבותיו:
ואל תנודו לו. כן דרך המקונן להניע בראשו דרך אבל וצער:
בכו בכו להולך. אבל בכו על ההולך מארצו בשבי ובמקרא שלאחריו יפרש מי הוא:
כי לא ישוב. על כי לא ישוב עוד לארצו ולא יראה ארץ מולדתו כי שם בגולה ימות ויקבר:

פסוק יא
כי כה. כי כן אמר ה׳ על שלום וכו׳ והוא צדקיה וכן נקרא בד״ה כדרז״ל:
המולך וכו׳. לפי שלא בא לו המלוכה מפאת יכניה שמלך לפניו כ״א מפאת יאשיהו אביו לכן אמר המולך תחת יאשיהו אביו:
אשר יצא. בשבי לבבל:

פסוק יג
הוי בונה. יש להתאונן על זה שבנה ביתו בלא צדק ועליות הבית בנה בלא משפט כי עבד ברעהו חנם כי לא הקדים לו שכרו ואף אחר העבודה לא נתן לו שכר פעולתו ועל יהויקים הוא אומר כמפורש בסוף הענין:

פסוק יד
בית מדות. ר״ל מדות גדולות וכן אנשי מדות (במדבר יג):
מרוחים. להיות ריוח גדול בין חדרי העליה שיכנס שם הרוח בימי הקיץ:
וקרע לו חלוני. כדי להתענג ברוח היום בזמן החום פתח לעצמו חלונות רבות בביתו:
וספון בארז. והיה מכסה הבתים בלוחות ארז:
ומשוח בששר. ועל הלוחות היה מושח בטיח ששר והוא מין צבע:

פסוק טו
התמלוך. וכי סבור אתה שתמלוך לזמן מרובה אשר אתה מתערב ונאחז בעצי ארזים לשבת בהם על שהם מתקיימים לזמן מרובה ור״ל למה לך בית חזק כ״כ וכי תשב בו לאורך ימים:
אביך. הוא יאשיהו:
הלא אכל ושתה. יתכן שהיה יהויקים מסנף עצמו במאכל ומשתה ועשה הרע בחושבו שהסגוף יכפר על רעתו ולזה אמר הלא אביך התענג במאכל ומשתה ועשה משפט וצדקה ובעבור זה היה טוב לו כי לא עשה הרע ולא היה לו צורך אל הסגוף:

פסוק טז
דן. היה דן דין עני ואביון ובעבור זה היה טוב לו כי הלא זהו הדעת אותי כי בזה מדבק במעשי לרחם על העניים כמוני:

פסוק יז
כי אין עיניך. ר"ל אבל בסגוף שלך אין נחת כי אין מחשבתך כ"א על חמדת הממון ולסגף עצמך למען יכופר העבר ולעשותה שוב:
ועל המרוצה לעשות. ר"ל לרוצץ דלים ואביונים:

פסוק יח
לא יספדו לו. כאשר ימות לא יספדו עליו קרוביו לומר הוי כי אחי היה וקרובותיו לא תספדנה לומר הוי כי הייתי לו לאחות:
הוי אדון. עבדיו לא יספדו לומר הוי כי אדון היה לנו הוי על הודו והדרו ר"ל על מלכותו שאבדה ממנו במותו:

פסוק יט
קבורת חמור יקבר. ר"ל שכמו שלא יקבר החמור כשימות בדרך אבל יעזבוהו שם כן יהיה ענין יהויקים כי יוליכוהו בגולה וימות בדרך ויהיה לו קבורה כמו שיש אל החמור ר"ל כמו שאין לחמור כן לא יהיה לו:
סחוב והשלך. יהיה מגורר ומושלך להלן לשערי ירושלים מחוץ להם ולא יקבר כלל:

פסוק כ
עלי הלבנון. עלי על הר הלבנון וצעקי למען יהיה נשמע הקול למרחוק:
ובבשן. על הר בשן הרימי את קולך וצעקי בכל עבר ובכל צד:
כל מאהביך. העכו"ם שהיו לך לעזרה והם אשור ומצרים גם המה נשברו על ידי נ"נ ומעתה לא תמצא עוזרים:

פסוק כא
בשלותיך. עוד היית יושבת בשלווה דברתי אליך לשוב אלי ואתה אמרת לא אשמע:
זה דרכך. כן דרכך מאז בחרתיך לי לעם כי מעולם לא שמעת בקולי:

פסוק כב
כל רועיך. אשור ומצרים שהיו רועים ומנהיגים אותך ישבר אותם הרוח ועל נ"נ יאמר כי הוא ישברם:
ומאהביך. הם אשור ומצרים וכפל הדבר במ"ש:
כי אז. כאשר ילכו המה בשבי תבושי מכל רעתך אשר עזבת את ה' ובטחת עליהם:

פסוק כג
יושבת בלבנון. אתה ישראל היושבת בלבנון וחזר ופירש מקוננת בארזים ר"ל יושבת בבתי עצי ארזי לבנון:
מה נחנת. מהו החן אשר תמצא בזה בבוא לך מכאובים וחיל כיולדה ר"ל וכי בעבור זה תמצא חן בעיני האויב:

פסוק כד
חותם. טבעת כמו שחותמין בו אגרות הנתון תמיד על יד הימין ואין מזיזה ממנה ואחז במשל בדרך הנהוג בבן אדם:
משם אתקנך. עכ"ז אסיר אותך מן היד ולפי שהמשילו לטבעת שחותמין בו אמר לשון הנופל בטבעת ור"ל אף שאתה מזרע דוד מ"מ אעזבך:

פסוק כה
ונתתיך ביד וכו'. כפל הדבר פעמים רבות במ"ש להגדיל הענין ולהפחידו:

פסוק כו
והטלתי אותך. אשליך אותך:
אשר ילדתך. אשר גדלה אותך ללכת בדרך הרעה:

פסוק כז
ועל הארץ. ואל הארץ:
מנשאים את נפשם. מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם:
שמה. ר"ל לא כן יהיה כי לא ישובו שמה:

פסוק כח
העצב נבזה וכו'. וכי זה כניהו דומה הוא לצורה נבזה ומפוצץ וכי הוא ככלי שאין בו צורך ומדוע א"כ הוטלו מארצם הוא וזרעו וכו':
אשר לא ידעו. עד הנה:

פסוק כט
ארץ ארץ ארץ. ר"ל ארץ שהיתה ארץ מיוחדת בכל הארצות ועולה על כולן:

פסוק ל
האיש הזה. הוא כניהו:
עירי. שיהיה עירי ר"ל נשחת ונחרב ולתוספת ביאור אמר שיהיה גבר אשר לא יצלח בכל ימיו כי בימיו לא יצלח איש מזרעו לשבת על כסא המלוכה ולמשול ביהודה כי

כשגלה הוא לא נתנה המלוכה לזרעו כ"א לצדקיהו דודו ולא היה לזרעו ממשלת מה בימיו אבל לאחר מותו היה ממשלה לזרובבל שהיה מזרעו:

פרק כג

פסוק א

הוי רועים. יש להתאונן אשר במעשיהם מאבדים ומפזרים את העם ללכת גולה בארצות אויביהם:

צאן מרעיתי. הם ישראל שאני להם לרועה:

פסוק ב

אתם הפיצותם. ר"ל בעווניכם נפזרו בין העכו"ם ונדחו בארצות האויב:

ולא פקדתם אותם. לא השגחתם עליהם להיישירם בדרך הישרה:

פוקד עליכם. אזכור עליהם רוע מעשיכם להשיב עליהם גמול:

פסוק ג

ואני אקבץ. ובחסדי אקבץ את שארית וכו' כי רובם יכלו ומעט ישארו:

והשיבותי. אשיב אותם אל מדורם ושמה ירבו:

פסוק ד

והקימותי. אני אקים להם רועים כשרים והם ירעו אותם להנהיגם בדרך הישר:

ולא ייראו. ולכן לא ייראו עוד מן העכו"ם ולא ישברו ולא יהיו נחסרים:

פסוק ה

והקימותי לדוד. אקים לדוד מזרעו צמח צדיק זהו מלך המשיח:

ומלך מלך. מלך ימלוך על ישראל והצליח ויעשה משפט וצדקה:

פסוק ו

בימיו. בימי המשיח תוושע גם יהודה גם ישראל ישכון בארצם לבטח לא כמו בבית שני שלא חזר כ"א יהודה:

וזהו שמו. של המשיח אשר יקראו אותו ישראל:

ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בימיו של זה:

פסוק ז

לכן וכו'. הואיל והגאולה ההיא תהיה חשובה כ"כ לכן לא יאמרו עוד בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' מארץ מצרים:

פסוק ח
כי אם. כי אז יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' מארץ צפונה ומשאר ארצות וכו' כי הגאולה ההיא יזכר יותר בפי האנשים לפי מרבית החשיבות:
הדחתים. הדחתי אותם (וזהו מאמר המקום כמדבר בעדו אבל הם יאמרו הדיח אותם שם וכמדברים בעדם):
וישבו. כן יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' והמה יושבים על אדמתם:

פסוק ט
לנביאים. בעבור נביאי השקר נשבר לבי בקרבי וכל עצמותי נעים ונדים ואני מבולבל בצער כאיש שכור וכגבר אשר היין עבר עליו להתחזק ממנו ולבלבל מוחו:
מפני ה'. ר"ל כל הצער הזה הוא עלי מפני ה' שהיה מחולל על ידי הנביאים האלה ומפני דברי קדשו שהמה מחוללים על פיהם:

פסוק י
כי מנאפים. כי על ידיהם מלאה הארץ ניאוף וזנות:
כי מפני אלה. בעבור שבועת שוא הבאה בסבתם תשחת הארץ ויבשו מדורי המדבר מקום מרעה הצאן:
מרוצתם. מה שהם רצים לעשות בזריזות הוא רק לרעה ולא לטובה:
וגבורתם. תגבורת הלב שבהם איננה על דבר נכון ואמת:

פסוק יא
נביא. זה נביא השקר:
כהן. זה כהן הבעל:
חנפו. מחניפים לבני אדם ואינם אומרים האמת:
גם בביתי. בבה"מ מצאתי רעתם כי היו מזבחים שם לאלהים אחרים:

פסוק יב
דרכם להם. ר"ל יוכשלו בדרכם כמו ההולך באפלה במקום חלק שהוא נוח שימעדו רגליו:
ידחו. יהיו נדחים ממקומם ויפלו בדרך:
כי אביא. בזה יפרש ראשית המקרא לומר המכשול יהיה כי אביא הרעה:
פקודתם. זכרון עונותיהם לשלם עליהם גמול:

פסוק יג
ובנביאי שומרון. ר"ל כמו שמאז ראיתי בנביאי שומרון דבר גרוע מבלי טעם וזהו מה שנבאו בשם הבעל והתעו את עמו ללכת בדרך רעה:

פסוק יד
ובנביאי ירושלים. ר"ל כן אני רואה בנביאי ירושלים דבר מגונה וזהו שהמה שטופים בניאוף והולכים בדרך שקר ומחזיקים ידי רשעים לבל ישובו מרעתם כי מנבאים להם לשלום:
כלם. כל בני יהודה:
ויושביה. יושבי ירושלים:

פסוק טו
הנני מאכיל וכו'. ר"ל אביא עליהם צרות מרובות וגדולות:
כי מאת וכו'. על ידיהם יצאה חנופה לכל הארץ רצה לומר כולם מחניפים ליצרם למלאות תאותו:

פסוק טז
על דברי. אל דברי:
מהבלים. אומרים לכם דברי הבל:
חזון לבם. מראית לבם ידברו כי לא ראו בנבואה רק בודים מלבם:

פסוק יז
אומרים אמור. רגילים הם לומר להרשעים המנאצים אותי ה' דבר שלום יהיה לכם:
וכל הולך. ולכל ההולך בשרירות לבו אמרו וכו':

פסוק יח
כי מי עמד. נתן טעם למה לא ישמעו אליהם באמרו כי מי מאלה עמד בסוד ה' לקבל נבואה ומי ראה מראות הנבואה ומי מהם שמע את דברו כי בהיותם רשעים אינם ראויים לנבואה:
מי הקשיב. אמנם מי שהקשיב דברו כירמיה שהקשיב בקול ה' ועשה מצותיו הוא השומע הנבואה ולא הרשעים האלה:

פסוק יט
חמה יצאה. תצא בחמה עבר במקום עתיד:
וסער מתחולל. הסער הזה הוא מלא מחלחלה ורעד והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים האלה הם נביאי השקר:

פסוק כ
לא ישוב וכו'. לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו:
באחרית הימים. ר"ל אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה בינה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נתארך הזמן:

פסוק כא
והם רצו. במהירות רב כאלו היו שלוחים בדבר:
והם נבאו. מלבם ולא שמעו ממני:

פסוק כב
ואם עמדו בסודי. ר"ל אם הוא כדבריהם שעמדו בסודו לקבל נבואה היה ראוי שישמיעו לעמי את דברי אשר דברתי בתורתי להשיבם מדרכם הרע ולא להכשילם עוד בעבירה:

פסוק כג
האלהי מקרוב אני. ר"ל וכי אינני רואה ושופט אלא בסמוך לי ולא את התחתונים שהמה רחוקים ממכון שבתי בתמיה:

פסוק כד
אם יסתר. הלא אף אם יסתר איש במקום נסתר וכי אני לא אראה אותו:
הלא וכו'. אני מלא אם כן במקום שנסתר שם אני:

פסוק כה
שמעתי. ר"ל הואיל ואין נסתר ממני לכן שמעתי מה שמנבאים בשמי שקר שאומרים כל היום חלמתי חלמתי ומחזיקים חלומותם הפשוט הדמיוני כחלום נבואי:

פסוק כו
עד מתי. יהיה השטות והטעות הזה:
היש בלב. וכי יש בלבם מה שאומרים תדיר שחלום הדמיוני הוא כחלום הנבואיי:
ונביאי תרמית לבם. אבל הם נביאי ערמות לבם כי יודעים המה שאין ערך לחלום הדמיוני עם חלום הנבואי ובערמת הלב ידברו בפיהם שדומים הם:

פסוק כז
החושבים. אשר יחשבו לסבב לעמי שישכחו שמי ע"י חלומותם אשר יתמידו לספר זה לזה להיות כל עסקם בזה:
בבעל. בהתמדת עבודת הבעל:

פסוק כח

הנביא וכו'. ר"ל מהראוי שהנביא אשר אתו חלום פשוט ודמיוני יספרנו בדרך ספור חלום בעלמא:

ואשר דברי אתו. ומי אשר בחלום אדבר בו הוא ידבר דבר ויאמת אותו ר"ל חלום כזה יוכל לספר בדרך ספור נבואה:

מה לתבן. מה ענין תבן להדמותו עם הבר ר"ל מה ענין חלום דמיוני להדמותו עם חלום נבואיי:

פסוק כט

הלא כה דברי. הלא החלום אשר הוא דברי באה בחוזק רב ובהרגשה יתירה כאש הבוערת וכפטיש המפוצץ את הסלע שהוא דבר המורגש מאד כן הוא חלום הנבואיי ולא כן חלום הדמיוני כי הרגשתם קלה מאד:

פסוק ל

לכן הנני וכו'. ר"ל הואיל ויש הפרש רב בין חלום נבואיי לחלום דמיוני ובזדון לבם יאמתו חלום דמיוני כחלום נבואיי לכן כמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים אשר גונבים דברי וכו' ר"ל שהיו שומעים דברי נביאי האמת והיו מגידים אותם מעצמם ואמרו שאליהם נאמרו וכאלו יגנבו דברי הנביאים מן הנביא האמיתי:

פסוק לא

הנני וכו'. וכמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים המלמדים לשונם למהר לדבר צחות:

וינאמו נאום. ר"ל שבודים שקרים מלבם וימתיקו אמריהם וידברום במקום נבואה ובלשון הנביאים כאלו היה דבר ה':

פסוק לב

הנני על נבאי חלומות. ר"ל כמו כן הנני מוכן להביא פורעניות על המנבאים חלומות שקר כלומר שאומרים חלום דמיוני כאלו הוא חלום נבואיי כי בזדון ידברו ואינם מוטעים:

ויספרום. מתמידים לספרם כאלו היה דבר ממש:

ויתעו. והמה מתעים את עמי בחלום הדמיוני שהוא דבר שקר:

ופחזותם. בקלות דעתם יפתו את העם להאמין בחלומותם הדמיוני:

ואנכי וכו'. אמר כמתרעם על הנפתים להם ואמר הלא אנכי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום צואה ומעולם לא הועילו לעם הזה בשום דבר וא"כ אין בידם לתת שום אות ומופת וגם היטב אין עמהם ובמה א"כ מחזיקים אותם לנביאים:

פסוק לג

וכי ישאלך. אמר המקום לירמי' אם ישאלך העם הזה או נביא השקר או כהן הבעל לאמר מה משא ה' ר"ל מה דבר ה' ובדרך לעג אמרו לשון משא לפי שהיה להם למשא ולעול כבד:

ואמרת. אז תאמר אליהם את מה משא ר"ל את מה שיאות ויצטרך במשא כלומר מה שיאות לעשות במשא אעשה לכם וחזר ופירש ונטשתי אתכם כאדם העוזב ומשליך את המשא הכבידה עליו:

פסוק לד

ופקדתי. במקרא שלפניו אמר שהנביא ישיב להם דרך אונאת דברים שהמקום יעזוב את ישראל בעוונם וישליכם כאדם המשליך משא כבידה ובזה אמר העון הזה אזכור להשיב גמול ביחוד על האיש המדבר ועל ביתו:

פסוק לה

כה תאמרו. בלשון הזה תאמרו וכו':

מה ענה ה' וכו'. ר"ל אם תשאלו על המענה תאמרו מה ענה ה' ואם תשאלו על מה שמדבר מבלי שאלה תאמרו מה דבר ה':

פסוק לו

ומשא. לשון משא לא תזכרו עוד:

כי המשא יהיה לאיש דברו. ר"ל דברי הנבואה המה כאלו למשא על הנביא שה' דבר בו על כי לא יוכל לכבוש הנבואה לבלי להגידה כאלו היתה למשא עליו וכמ"ש ואמרתי וכו' ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש וכו' ונלאיתי כלכל (לעיל כ) ובעבור גם זה יתכן לקראה בשם משא מלבד מה שנקראה כן על כי נשאת בפי הנביא:

והפכתם. אבל אתם מהפכים את דברי וכו' היא מלת המשא לומר שהיא למשא על השומעים ולא כן הוא:

פסוק לז

כה תאמר אל הנביא. ר"ל ואף אם תשאלו את הנביא עצמו עם כי למולו כאלו למשא על כי לא יוכל להסתירה עכ"ז לא תזכרו שם משא רק בלשון הזה תאמרו מה ענה לך ה' אם יהיה השאלה על המענה או מה דבר ה' אם יהיה על דבר מבלי שאלה קדומה:

פסוק לח
ואם וכו'. ואם אחר כל האזהרות תאמרו שוב לשון משא ה':
לכן. בעבור זה כה אמר וכו':
ואשלח. ר"ל ואף כי שלחתי אליכם אשר לא תאמרו לשון משא ה' ועכ"ז לא שמעתם:

פסוק לט
לכן הנני. בעבור זה הנני מוכן לשלם גמול ועל העוון הזה בלבד אסיר אתכם בהסרה מלפני ואעזוב אתכם כאדם העוזב משא הכבידה עליו ר"ל העוון הזה לבד כדאי הוא לזה העונש מדה במדה על שאמרו לשון משא יעזוב אותם כמשא:
ואת העיר. גם את העיר אשר וכו' אעזוב ואשליך מעל פני ותהיה מסורה ביד הכשדים:

פסוק מ
חרפת עולם. זמן מרובה תהיו בחרפה גולים ביד הכשדים:
וכלימות עולם. זמן מרובה יזכר הכלימה שיהיה לכם בעת תלכו שבי לפני צר אשר לא תשכח הכלימה ההיא על כי תהיה מרובה וגדולה:

פרק כד

פסוק א
הראני ה'. במראה הנבואה:
דודאי. כלים מלאים תאנים היו מזומנים לפני ההיכל:
אחרי הגלות. חוזר לתחילת המקרא לומר שזה ראה אחר שגלה נ"נ וכו':
ואת החרש ואת המסגר. הם אומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם וכן ת"י:

פסוק ב
תאנים. מלאה תאנים וכו':
כתאני הבכרות. כתאנים המבושלין כל צרכן:
מרוע. בעבור רעתן לא היה אפשר לאכלן:

פסוק ג
טובות מאד. המה טובות מאד:
רעות מאד. המה רעות מאד:

פסוק ה
כתאנים הטובות האלה. שהמה חביבים ובני אדם מתקרבים אליהן כן אכיר את גלות יהודה ר"ל עם כי נעשו זרים ממני כי הרחקתים מעל גבולי הנה עתה אכיר אותם ואתקרב אליהם:
לטובה. חוזר למעלה לומר כן אכיר לטובה:

פסוק ו
ושמתי עיני. אשגיח עליהם לטובה לשמרם בגולה:
והשיבותים. בזמן בית שני:
ובניתים ולא אהרוס. ר"ל הואיל וכבר עבר עליהם הצרה לא יקוו עוד מעתה הריסה כי אם בנין בשובם לירושלים בבית השני לא כמו הנשארים בירושלים אשר יקוו על הריסה הואיל ועדיין לא עבר עליהם הצרה ולא קבלו הגמול:
ונטעתים וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ז
ונתתי וכו'. אתן להם לב מבין לדעת אותי אשר אני ה':
והיו לי לעם. להאמין בי ולקבל עול מוראי:
ואנכי וכו'. להיות בעזרתם:

פסוק ח
וכתאנים הרעות. כאלו אמרו הנשארים בם יהיו כתאנים הרעות אשר אין לאכלן בעבור רעתן השנואים ומרוחקים מבני אדם:
כן אתן וכו'. להיות שנוא ומרוחק:
והיושבים בארץ מצרים. שהלכו עם יוחנן בן קרח למצרים ונתיישבו שמה אשר לא כמצות ה':

פסוק ט
ונתתים וכו'. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזעוה ולרעה כי כולם יחרידם וירעו להם:
לחרפה וכו'. ר"ל בכל המקומות אשר אדיח אותם שם יהיו לחרפה כי כולם יחרפו אותם:
ולמשל. יביאו משל מהפורעניות הבא עליהם:
לשנינה. יתמידו לספר מהצרות הבאות עליהם:
ולקללה. המקלל יתלה הקללה בהם לומר תהיה כהיהודים האומללים:

פסוק י
עד תומם. עד יכלו מעל האדמה וכו':

פרק כה

פסוק א
על ירמיהו. אל ירמיהו:
ליהוקים. למלכות יהויקים:

פסוק ב
על כל עם. אל כל עם:

פסוק ג
ליאשיהו. למלכות יאשיהו:
זה שלש ועשרים שנה. י"ט שנה בימי יאשיהו כי מלך ל"א שנים ודי בימי יהויקים בנו הרי כ"ג:
היה דבר ה' אלי. דבר בי הנבואה:
ואדבר. ואני דברתי אליכם הנבואה והייתי משכים ומדבר ר"ל אני הייתי זריז לומר הנבואה אבל אתם לא שמעתם:

פסוק ד
ושלח ה'. ועוד שלח ה' שאר נביאים והיה משכים ומשלח בזריזות רב ואתם לא שמעתם:
ולא וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ה
לאמר. ר"ל הלא כל הנבואות היו לטובתכם לאמר שובו עתה כל איש מדרכו וכו' ובעבור זה תשבו על האדמה וכו':
למן עולם. ר"ל מעת הנתינה עד עולם:

פסוק ו
במעשה ידיכם. באלילים העשוים במעשה ידיכם:
ולא ארע לכם. לא אעשה עמכם רעה:

פסוק ז
ולא שמעתם. עם כי הדבר היה לטובתכם לא שמעתם כו':
למען הכעיסני. לא היה זה אלא למען הכעיסני וכו' וההכעסה תהיה באמת לרע לכם:

פסוק ט
הנני שולח. ר"ל אעיר לבות עכו"ם שונות מפאת צפון:
עבדי. ר"ל עושה שליחותי בדבר זה:
סביב. היושבים סביבות א"י:
והחרמתים. את כולם אחרים ואשימם לתמהון ולהיות שורקין עליהם ועד זמן רב יהיו חרבים:

פסוק י
והאבדתי וכו'. ר"ל לא ישמע עוד קול ששון וכו':
קול חתן. קול שמחת חתן:
קול רחים. מגודל הרעה לא ימצאו תבואה לטחון ברחים:
ואור נר. מחסרון השמן ישבו באפלה:

פסוק יא
הגוים האלה. היושבים סביבות א"י:

פסוק יב
כמלאות. כאשר יהיה נשלם שבעים שנה:
אפקוד. אזכור עליהם עוונם:
ועל הגוי ההוא. זה בבל:

פסוק יג
בספר הזה. בסוף הספר:
על כל הגוים. שהם יבואו ויחריבו את בבל עד היסוד בה:

פסוק יד
כי עבדו. עבר במקום עתיד רצה לומר יעבדו בבבל:
גם המה. רצה לומר כמו שעבד בבבל אחרים כן גם המה יעבדו בם וחוזר ומפרש גוים רבים וכו' הם יעבדו בבבל:
להם. לבני בבל:

פסוק טו
את כוס היין החמה. המשיל חמת ה' וגזרת הפורעניות ליין המבלבל את המוח:
והשקיתה. רצה לומר התנבא עליהם:

פסוק טז
והתגועשו והתהוללו. יניעו בתנועה חזקה וישתטו מאימת החרב אשר אשלח ביניהם:

פסוק יז
ואקח וכו'. ר"ל קבלתי הנבואה ונבאתי להם:

פסוק יח
את ירושלים. חוזר למעלה שאמר והשקיתה וכו' את ירושלים וכו':
ואת מלכיה. עם כי לא היה אלא מלך אחד אמר מלכיה כי גם בני המלך נקראו בשם מלכים:
כיום הזה. כי ירמיה כתב ספרו אחר החורבן לזה אמר כיום הזה שהמה חרבים:

פסוק כ
כל הערב. עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם ערב רב (שמות יב):
ואת אשקלון וכו'. הם ערי פלשתים:
שארית אשדוד. יתכן שנחרבה עד לא בא נ"נ ונשאר בה שארית:

פסוק כב
האי. קבוצת האיים אשר בפאת הים:

פסוק כג
קצוצי פאה. השוכנים בקצוות פאת עולם:

פסוק כד
מלכי ערב. שם אומה מה:
מלכי הערב. הם הערביים:

פסוק כו
איש אל אחיו. כוס החמה ישתו זה אחר זה בסמוך לו ר"ל כולם ילקו זה אחר זה:
ומלך ששך. הוא בבל באת"ת ב"ש וכן נקרא בסוף הספר:
ישתה אחריהם. ר"ל הוא ילקה אחר כולם בסוף:

פסוק כז
שתו ושכרו. שתו יין החמה ותהיו שכורים ותקיאו ותפלו לארץ ולא תקומו כדרך השותה יין הרבה ור"ל קבלו עליכם עול השעבוד והצער מפני חרב האויב:

פסוק כח
כי ימאנו וכו'. ר"ל אם יתעצמו להנצל מן הפורעניות:
שתו תשתו. ר"ל בע"כ תשתו:

פסוק כט
אשר נקרא שמי עליה. להיות נקראה עיר ה':

אנכי מחל. אני מתחיל להביא הרעה ואתם תהיו נקיים מהרעה בתמיה הנה לא תנקו:

פסוק ל

ממרום ישאג. וכפל הדבר ואמר וממעון קדשו וכו' וחזר ופירש שהוא ישאג על נוהו ור"ל הוא קרא גזירת חורבן על ירושלים:

הידד. כדרך דורכי היין המרימים קול הידד לזרז זא"ז כן ירים קול על כל יושבי הארץ לגזור עליהם חורבן ואבדון:

פסוק לא

בא שאון. קול שאון המקום בא עד קצה הארץ ר"ל הגזירה היא על כולם:

נשפט הוא. הוא יתווכח עם כל בשר והויכוח יהיה אשר יתן את הרשעים לחרב כי בזה מודיע להם פשעם ותחשב לויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיהו ס"ו:ט"ז):

פסוק לב

הנה רעה יוצאת. הרג ואבדון תצא מעם בבל אל כל עם ועם:

וסער גדול. המיית מלחמה יתעורר מסוף הארץ והוא בבל:

פסוק לג

חללי ה'. הנהרגים בגזירת המקום:

לא יספדו. על כי יהיו רבים לא יספיקו להספידם ולהכניסם במקום מיוחד או לקברם אבל יהיו מונחים על פני האדמה כמו הזבל:

פסוק לד

הילילו הרועים. למלכי יהודה ושריו יאמר הילילו וזעקו אתם מנהיגי העם ואתם אדירי הצאן ר"ל אתם הגבורים שבעם התפלשו בעפר דרך צער ואבלות כי מלאו ימיכם להביא מקצתכם לטביחה ובא זמן תפוצותיכם להיות מקצתכם נפוצים בגולה:

ונפלתם ככלי חמדה. ר"ל לא תהיה נפילתכם ככלי בזוי הנופל בארץ שאין היזק בנפילתו אלא היזק רב וקלון מתמיד יהיה לכם בהנפילה ההיא ככלי חמדה הנופל לארץ שההיזק רב במה שנפחת בנפילה:

פסוק לה

ואבד מנוס. לא יוכלו לברוח מיד האויב:

ופליטה. מלת ואבד משמשת בשתים לומר שיאבד פליטה ושארית מה מאדירי הצאן המה הגבורים:

פסוק לו

קול צעקת. ר"ל הנה נשמע קול צעקת וכו':

כי שודד ה'. ר"ל מה' באה השדידה בגזירה:
מרעיתם. מקום שהרועים רעו את הצאן והוא למשל על ירושלים:

פסוק לז
ונדמו. המדורות היושבות בשלום יהיו חרבים מפני חרון אף ה' שיחרה בהם:

פסוק לח
עזב ככפיר סוכו. כל מדור יהיה נעזב מבעליו ולא יזכר בו כמו כפיר אריות שאינו זוכר בסוכתו אחר שעזבה:
חרון היונה. חרון האויב המאנה ואונס אותם לקחת ההון וזה בא מפני חרון אף ה' שחרה בם ולא במקרה:

פרק כו

פסוק ב
על כל ערי יהודה. אל כל יושבי ערי יהודה:
אל תגרע דבר. אל תפחת מלדבר דבר אחד מכל הדברים:

פסוק ג
אולי ישמעו. אולי יקבלו הדברים וישובו כל איש מדרכו הרעה:
ונחמתי אל הרעה. אז אנחם על הרעה:

פסוק ה
לשמוע על דברי. מוסב על המקרא שלפניו והוא כמו ולשמוע אל דברי וכו':
והשכם ושלוח. ואני הייתי משכים ומשלח ועכ"ז לא שמעתם ור"ל א"כ תעשו כמו שעשיתם עד כה:

פסוק ו
ונתתי. אז אתן את הבית הזה להיות חרבה כמו שחרבה משכן שילה בימי עלי:
אתן לקללה. שיהיו מקללים בה לומר בקללתם שתהיה כירושלים:

פסוק ז
הכהנים. כהני הבעל:
והנביאים. נביאי השקר:

פסוק ח
ויתפשו. אחזו בו בחזקה ואמרו הנה נמית אותך:

פסוק ט
אל ירמיהו. אל המקום שעמד שם ירמיהו:

פסוק י
וישמעו. בעבור רגשת המון העם שמעו את הדברים האלה:
בית ה'. אל בית ה':
בפתח שער. ר"ל בחלל השער:
החדש. יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין (ואולי זהו שבנה יותם כמ"ש הוא בנה את שער בית ה' העליון, מ"ב טו):

פסוק יא
משפט מות. כי חשדוהו שמלבו נבא הדבר ולכן אמרו שיש לו דין חיוב מיתה:
אל העיר. על העיר:
כאשר שמעתם. העם שמעו מפי ירמיה והשרים מפי המספרים:

פסוק יב
ה' שלחני. ולא מלבי אמרתי הדברים:

פסוק יג
ועתה. הואיל ומה' המה היטיבו ותקנו דרכיכם וכו' ואז ינחם ה' על הרעה וכו':

פסוק יד
כטוב וכו'. ר"ל כפי הנראה לכם:

פסוק טו
כי דם נקי. עון דם נקי:

פסוק טז
וכל העם. עם כי מתחלה היתה ידם עם הכהנים והנביאים עתה בשמעם דברי ירמיה שדבר בשליחות ה' חזרו בהם:
כי בשם ה'. ולא אמר מלבו:

פסוק יז
ויאמרו וכו'. הביאו ראיה לפטור את ירמיה מן המיתה:

פסוק יח
שדה תחרש. ר"ל תחרש להיות שדה לזרוע בה:
עיים תהיה. תהיה מלאה גלים כדרך הבתים החרבים מנפילת הקירות:
לבמות יער. יהיה מלא מגלי אבנים דומה לבמות המצויים ביער:

פסוק יט
ההמת. וכי המית אותו חזקיה וכו' בעבור שנבא כזאת:
הלא ירא. הלא המלך חזקיהו היה ירא את ה' והתפלל לפניו לבטל הגזירה ואז נחם ה' על הרעה וכו':
ואנחנו. אבל אנחנו כשנמית אותו נעשה עוד רעה גדולה על נפשותינו ולא די שלא ינחם על הרעה אלא שיוסיף עוד על הרעה:

פסוק כ
וגם איש היה מתנבא. אלה דברי הכהנים והנביאים שאמרו מה זו עדות וראיה הנה גם איש היה מתנבא בשם ה' ר"ל שהיה מוחזק לנביא ה':
וינבא. ר"ל שהיה מתנבא כדרכו בשם ה':

פסוק כא
ויבקש המלך המיתו. כי לא האמין לו שהוא דבר ה':
וישמע אוריה. אשר המלך חפץ להמיתו:

פסוק כג
וישלך. דרך בזיון השליך את נבלתו אל קברי בני העם ולא קברו בקבורת הנביאים כי חשבו למדבר סרה אשר לא צוה ה' וכאלו יאמרו הנה גם ירמיה כמוהו וראוי להמיתו כמוהו:

פסוק כד
אך יד אחיקם. כשמעם דברי הכהנים והנביאים לא אמרו עוד השרים דבר והעם חזרו להיות נמשכים אחר דעת הכהנים והנביאים ואך יד אחיקם היתה עם ירמיה לבלי למסרו ביד העם להמית אותו ובכח ידו גבר על כולם והצילו:

פרק כז

פסוק ג
ושלחתם וכו'. בימי יהויקים אמר לו כשימלוך צדקיהו ישלח המוסרות והמוטות אל המלכים האלה על ידי המלאכים הבאים אל צדקיהו:

פסוק ד
וצוית אותם. את המלאכים תצוה להגיד אל אדוניהם:

פסוק ה
אנכי עשיתי וכו'. ואם כן הכל שלי המה:

ונתתיה. לכן בידי לתתה לאשר ישר בעיני:

פסוק ו
הארצות האלה. של המלכים אדוניכם:
עבדי. ר"ל עושה שליחותי בדבר זה:
את חית. ארז"ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו:

פסוק ז
בנו. זה אויל מרודך:
בן בנו. זה בלשאצר:
עת ארצו. זמן חורבן ארצו בימי דריוש המדי:
גם הוא. כמו שבא עת חורבן ארצות המלכים שהחריב נ"נ:

פסוק ח
אשר לא יעבדו אותו. אשר לא ירצה לעבדו ברצונו:
ואת אשר וכו'. אשר לא יקבל עליו מעצמו עול שעבוד וכפל הדבר במ"ש:
אפקוד. אשגיח עליהם בהבאת חרב וכו':
עד תומי. עד כלותי אותם ביד נ"נ:

פסוק ט
אל נביאיכם. הנביאים שלכם המנבאים לכם בשקר:
ואל קוסמיכם. השואלים בקסם והוא מין כשוף:
ואל חלומותיכם. המגידים עתידות על ידי שאלת חלום:
ואל עוניכם. גם הוא ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים יח):
ואל כשפיכם. העוסקים בשאר מיני כשוף:
לא תעבדו. רצה לומר לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים:

פסוק י
למען הרחיק אתכם. ר"ל הם יועילו למען הרחיק וכו' כי כשתקבלו עליכם השעבוד תשבו בארצכם ותעלו המס אבל כשתלחמו עמו ויגבר עליכם יוליך אתכם בשבי אל ארץ מרחוק:
והדחתי. רצה לומר אני אהיה בעזרתו ואדיח אתכם ממקומכם ותהיו אבודים:

פסוק יא
והנחתיו. ישכון במנוחה על אדמתו:
ועבדה. יעשה עבודת האדמה בחרישה וזריעה וישב בה ויאכל מלחמה:

פסוק יב
וחיו. תשארו חיים:

פסוק יג
אל הגוי. על הגוי:
אשר לא יעבוד. אשר לא יקבל עליו מעצמו עול השעבוד:

פסוק יד
לא תעבדו. רצה לומר לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים:

פסוק טו
למען הדיחי אתכם. הם יועילו למען הדיחי אתכם בשבי ושם תאבדו אתם והנביאים אבל כשתקבלו עליכם עול שעבוד תשבו בארצכם ותעלו המס:

פסוק טז
הנה כלי בית ה'. אשר הובאו לבבל עם גלות יכניה:
מושבים. יהיו מושבים מהרה מבבל לירושלים:

פסוק יז
למה וכו'. כי כשלא תקבלו עול שעבוד יכבוש את עיר ויחריבה:

פסוק יח
יפגעו נא בה'. יתפללו עתה לה' לא על השבת הכלים אלא לבל יבואו לבבל הכלים הנותרים מה שלא לקח כשגלה את יכניה:

פסוק יט
אל העמודים. על עמודי הנחושת ועל ים הנחושת וכו':

פסוק כ
בגלותו. בעת שגלה לבבל עם יכניה ואת כל שרי יהודה וירושלים:

פסוק כא
כי כה אמר ה' וכו'. בעבור שארכו הדברים באמרו אשר לא לקחם וכו' אמר שנית כי כה אמר ה' וכו' וכן דרך המקרא:

פסוק כב
עד יום פקדי אותם. עד הזמן שאזכור אני בהם והוא בימי כורש ואז אעלה אותם משם ואשיב אותם אל המקום הזה:

פרק כח

פסוק א
בראשית ממלכת צדקיה. שנה הראשונה למלכו:
בשנה הרביעית. רצה לומר לשנות השמטה וא"כ היתה שנת השמטה בד' למלכו והוא מלך י"א שנים ואם כן כלו בשנת השמטה וכן ארז"ל שנחרב הבית במוצאי שביעית:

פסוק ב
שברתי את עול. ר"ל לא ימשול ולא יעבוד עוד באחרים:

פסוק ג
בעוד. בסוף שתי שנים:

פסוק ד
כי אשבור וכו'. ויצאו א"כ חפשי לארצם באין מוחה:

פסוק ו
ויאמר ירמיהו. בעבור שארכו הדברים באמרו לעיני הכהנים וכו' אמר שנית ויאמר ירמיהו וכו':
אמן. יאומן דבריך:
יקם ה'. מי יתן ויקם ה' וכו' וכפל הדבר במ"ש:
אשר נבאת. אמר לפי דבריו שאמר שבנבואה דבר אבל האמת היה שבדא מלבו:

פסוק ז
אך שמע נא. ר"ל מה שאמרתי אמן וכו' הוא בעבור כי גם אני מתאוה שכן יהיה כי טוב הוא אך עתה שמע דברי שאין מקום להאמין לך יותר ממני על שאתה מתנבא לטובה ואני לרעה:
באזניך ובאזני כל העם. כאומר לא בסתר אדבר כי אם בפניך ובפני כולם:

פסוק ח
הנביאים וכו'. רצה לומר וזהו דברי הנה הנביאים אשר נבאו מעולם לרעה כמוני היום:
אל ארצות. על ארצות:

פסוק ט
הנביא. ר"ל הנה הנביא אשר סתר דבריהם וניבאו לשלום כמוך היום:

בבוא דבר הנביא. בעת בוא דבר הנביא המתנבא לשלום אז היה נודע הנביא ההוא אשר שלחו ה' באמת אבל לא האמינו לו מיד על כי ניבא לטובה וכן אין מקום להאמין לך יותר ממני:

פסוק י

את המוטה. מן המוטות שנתן על צוארו בדבר ה' כמ"ש למעלה ויתכן שעדיין לא שלחם אל המלכים האמורים למעלה או שנשאר אחת על צוארו כנגד מלך יהודה ואותה לקח חנניה:

וישברהו. שבר הקשר שהיה במוטה ולכן אמר בלשון זכר:

פסוק יא

וילך וכו'. כי פחד ממנו להשיב לו דבר מעצמו:

פסוק יג

מוטות עץ שברת. כי באמרו ככה אשבור וכו' מעל צואר כל הגוים הרי הוא כאלו שבר כל המוטות:

ועשית. אתה תעשה במקומן מוטות ברזל החזקים מן העץ ר"ל על ידי השבירה והכחשת דבר ה' יוגדל הקצף ויחזיק עולו עוד יותר:

פסוק טו

על שקר. על הבטחת שקר:

פסוק טז

לכן. הואיל ונבאת בשקר לכן אגרשך מעל פני האדמה השנה ההיא תמות:

אל ה'. כמו על ה' ר"ל דברת בעבור ה' דבר המוסר ממנו מה שלא אמרה:

פסוק יז

בחדש השביעי. ארז"ל שמת ער"ה וצוה לבניו שיקברוהו אחר ראש השנה והיא בשנה האחרת והעלימו יום מיתתו כדי לעשות נבואת ירמיה שקר:

פרק כט

פסוק א

אל יתר וכו'. על אותן שבירושלים:

פסוק ב

אחרי צאת וכו'. שהגלה אחר שיצא יכניהו וכו' להיות נמסרים ביד נ"נ כמ"ש במלכים:

והגבירה. המלכה והיא אם המלך כי היא יצאה עמו כמ"ש שם:

והסריסים. וחזר ופירש שרי יהודה וירושלים:
והחרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם כן ת"י:

פסוק ג
ביד אלעשה. ר"ל הספר ההוא שלח ביד אלעשה וכו':
בבלה. לבבל:
לאמר. דברי הספר היו לאמר את האמור למטה:

פסוק ה
ושבו. ותשבו בהם כי לא תצאו מבבל בזמן קרוב:

פסוק ו
והולידו. עד לא תצאו משם:
ורבו שם. ר"ל קחו נשים למען תרבו שם וכפל הדבר במ"ש:
ואל תמעטו. ר"ל אל תמנעו לקחת נשים לבל תמעטו כי כשימותו הם ולא ישארו בנים במקומם ימעטו א"כ במספר:

פסוק ז
ודרשו. בקשו את שלום העיר וכו':
כי בשלומה. כשיהיה בה שלום יהיה גם לכם שלום כמאמ' חכמינו ז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות:

פסוק ח
אל ישיאו וכו'. נביאי השקר והקוסמים אשר בקרבכם אל יפתו אתכם במה שאומרים שמהר תשובו לירושלים בהפך מדברי וקצר בדבר המובן מעצמו:
חלומותיכם. האומרים לכם מה שראו בחלום:
אשר אתם מחלמים. רצה לומר שאתם שואלים מהם שהם ישאלו שאלת חלום:

פסוק ט
כי בשקר. מה שאומרים בשמי הוא שקר כי לא שלחתים:

פסוק י
כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה. כאשר יושלם לבבל שבעים שנה מהתחלת התפשטותה על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא היתה בשניה למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשארו עוד משנותיו מ"ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי אם כן ס"ו שנים וימי בלשאצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א"כ בשנת אחת לדריוש

מלאו שבעים שנה ומיד כשמת דריוש ומלך כורש בשנה הראשונה היתה הפקידה ושבו לארצם וכמ"ש בדניאל:

אפקוד אתכם. אז אזכור בכם ואז אקיים עליכם את דברי הטוב וכו' אבל לא קודם הזמן הזה כדברי הנביאים המשקרים:

פסוק יא

כי אנכי ידעתי. אשר אנכי ידעתי את המחשבות וכו' שהמה לשלום ולא לרעה ר"ל מה שתתעכבו בגולה שבעים שנה לכם לטובה כי אז יכנע לבבכם הערל וזהו יהיה סבה לתת לכם אחרית טוב ותקוה טובה אחר שתשובו הנה:

פסוק יב

וקראתם אותי. ר"ל אחר שיכנע לבבכם תשובו ותהיו במקום המקודש מקום המוכן ביותר לעבוד את ה' אז כאשר תקראו אלי ותלכו בדרכי ותתפללו אלי להשיב את כל בני הגולה מכל המקומות:

ושמעתי אליכם. אז אשמע אליכם:

פסוק יג

ובקשתם אותי. וכאשר תבקשו אותי אז תמצאו אם תדרשו אותי בכל לבבכם:

פסוק יד

ונמצאתי לכם. אז אהיה נמצא לכם למלאות משאלותיכם ואשיב את שבותכם ר"ל את הדבר הראוי להשיב לכם והוא הממשלה הראשונה:

וקבצתי אתכם. ר"ל את כל הגולה אקבץ מכל הגוים וכו' ואת כולם אשיב אל המקום הזה וכאומר מה שתשובו מבבל אין עצם הכוונה על הגאולה ההיא לשיהא נחשב מהירת ההשבה לטובה כי עצם הכוונה היא למען תהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' להתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם א"כ לטובה תחשב מה שתתעכבו שמה למען יכנע לבבכם לשוב להי' ויקובל תפלתכם (אבל הם לא כן עשו והוסיפו עוד לחטוא לכן גלו שוב ממנה):

פסוק טו

כי אמרתם. אם תאמרו הנה ה' העמיד לנו נביאים בבבל והמה מתנבאים שמהר נשוב וקצר בדבר המובן מעצמו:

פסוק טז

כי כה אמר ה'. רצה לומר לא אמת ידברו כי כה אמר ה' על המלך היושב על כסא המלוכה ועל כל העם וכו':

פסוק יז
כה אמר ה'. בעבור שארכו הדברים באמרו אחיכם וכו' אמר שנית כה אמר ה':
הנני משלח בם. אגרה בם חרב האויב והרעב והדבר וכאומר ואיך אם כן תשובו אתם מהרה אם אמסור ביד האויב גם את היושבים פה:
כתאנים השוערים. כתאנים המגונים אשר אין לאכל בעבור רעתן השנואים ומרוחקים מבני אדם וכמ"ש וכתאנים הרעות וכו' כן אתן את צדקיהו וכו' (לעיל כד):

פסוק יח
ורדפתי. אפרע מהם בחרב האויב וברעב ובדבר:
ונתתים לזעוה. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזעוה כי כולם יחרידום:
לאלה. ישבעו לומר בשבועתם אהיה כהיהודים האומללים:
ולשמה. כולם יתמהו על גודל חורבנה:
ולשרקה. ישרקו על גודל האבדון:
ולחרפה. יחרפו אותם:
הדחתים. כמו אדיחם עבר במקום עתיד:

פסוק יט
תחת. בעבור אשר לא שמעו את דברי:
השכם ושלוח. עם כי הייתי משכים ומשלח בזריזות רב עכ"ז לא שמעתם וכאלו ידבר אל מול יושבי ירושלים:

פסוק כא
אל אחאב וכו'. על אחאב ועל צדקיה:
שקר. דבר אשר לא צויתי:
והכם. ר"ל ימיתם:

פסוק כב
לכל גלות. לכל בני הגולה:
לאמר. שיאמרו בקללתם ישימך ה' כצדקיה וכו':

פסוק כג
יען. בעבור שעשו נבלה וזנו עם נשי רעיהם ועוד שנית שדברו בשמי שקר:
הידוע. אשר דברו שקר כי לא צויתים:
ועד. כי ראיתי את אשר נאפו:

פסוק כד
ואל שמעיהו. גם זה מדברי הספר ששלח לבבל ואמר שה' אמר לו שיאמר כזאת על שמעיהו הנחלמי:

פסוק כה
יען. בעבור ששלחת הנה אגרות משמך לבד לא בשם כל בני הגולה וכאלו הכל תלוי בך לבד:
לאמר. וכה דברת בהאגרות:

פסוק כו
ה' נתנך. כן כתב לצפניה הנה ה' העמיד אותך להיות כהן רצה לומר להיות שר הכהנים במקום יהוידע הכהן:
להיות פקידים. להשגיח להיות ממונים בבית ה' על כל איש משוגע ומתנבא דברי שגעון מלבו:
ונתתה אותו. ר"ל על פי דבריך יתנהו הממונים אל המהפכת וכו' להיות כלוא שם:

פסוק כז
ועתה. הואיל וכן למה אפילו לא גערת נזיפה בירמיה המנבא לכם דברי שגעון מלבו וקצר בדבר המובן:

פסוק כח
כי על כן. ר"ל כי נראה בו שמדבר שגעון מלבו על אשר שלח וכו':
ארוכה היא. הגלות הזה שאתם בה תהיה לזמן ארוך לכן בנו שם בתים ותשבו בהם כי לא תצאו משם בזמן קרוב וכאומר הלא הדברים האלה לשגעון יחשבו כי לא כן דבר ה' עמדי (ויתכן שעד לא שלח ירמיה הספר ביד אלעשה שלח ירמיה מקודם הדברים האלה בע"פ או במכתב):

פסוק כט
ויקרא צפניה וכו'. גם זה מדברי הספר שכתב אליהם שצפניה קרא הספר לפניו וראה כי כן כתב (ואף שירמיה עצמו כתב הדבר לא אמר באזני כמדבר בעדו כי אם כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש וישלח ה' וכו' ואת שמואל (ש"א יב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו היה המדבר):

פסוק ל
ויהי דבר ה'. בעבור שארכו הדברים באמרו הסבה ושצפניה קרא הספר באזניו לכן אמר שוב ויהי דבר ה' וכו':

פסוק לא
על כל הגולה. אל כל הגולה:
אל שמעיה. על שמעיה:
על שקר. על הבטחת שקר:

פסוק לב
הנני פוקד. העון הזה אזכור להשיב גמול על שמעיה ועל זרעו:
לא יהיה לו. ר"ל לא יהיה מזרעו איש יושב במושב השרים והזקנים:
ולא יראה בטוב וכו'. הוא ההשבה מן הגולה:
על ה'. בעבור ה' דבר דבר המוסר ממנו מה שלא אמרה:

פרק ל

פסוק ב
אשר דברתי אליך. הם הדברים האמורים במקראות שלאחריו וכמ"ש ואלה הדברים וכו' ולפי שיכתבם אחר שידבר אליו לכן אמר אשר דברתי:
אל ספר. על ספר וקראו ספר ע"ש סופו שאחר שיכתב יהיה ספר וכן וטחני קמח (ישעיה מו):

פסוק ג
ושבתי את שבות. אשיב בהשקט ובמנוחה את בני השבי של עמי ישראל ויהודה והיא הגאולה האחרונה בימי המשיח ר"ל לכן כתוב הדברים בספר למען יקראו בו ויקוו אליה:

פסוק ד
אל ישראל. על ישראל ועל יהודה:

פסוק ה
כי כה. אשר כה אמר ה' הנה שמענו קול חרדה והיא בעת בוא גוג ומגוג:
פחד ואין שלום. כפל הדבר במ"ש לגודל הפחד שיהיה אז:

פסוק ו
שאלו נא וראו. אמר בדרך מליצה שאלו עתה לאנשים וראו מה הנעשה בעולם אם דרך הזכר ללדת בנים להיות לו חבלי יולדה וכאומר הלא זה לא יהיה מעולם ומדוע א"כ ראיתי כל גבר תומך ידיו על חלציו כדרך היולדה בעת יבואו לה חבלים וכל פני האנשים נהפכו למראה ירוק כדרך האשה הכורעת ללדת:

פסוק ז
הוי. יש להתאונן כי היום ההוא יהיה גדול מאד רצה לומר צרות גדולות ומרובות יהיו אז:
מאין כמוהו. ר"ל כמה שאנו רואים בו שאין כמוהו לכן יקרא גדול ודוגמתו מאין כמוך ה' (לעיל י):
ועת צרה. אז יהיה עת צרה לישראל אבל מן הצרה ההיא תצא לו עוד תשועה:

פסוק ח
אשבור עולו. עול הכשדים אשבור מעל צואריך וקשורי רצועות העול אעתיק ואסיר ממך ר"ל האומות לא ישעבדו עוד עמך ולתוספת ביאור אמר ולא יעבדו בו עוד אומות אחרות:

פסוק ט
ועבדו וכו'. רק את ה' יעבדו:
ואת דוד מלכם. זהו מלך המשיח הבא מזרע דוד:
אשר אקים להם. אשר אעמיד עליהם:

פסוק י
ואתה אל תירא. לכן מעתה אל תירא שלא תשתקע בגולה:
ואל תחת ישראל. כפל הדבר במילות שונות כי הנני מושיעך מרחוק. כי אני הוא המוכן להושיעך ולגאלך מארץ מרחק ממקום שאתה שם:
ואת זרעך. ר"ל לא אותך אגאל כי אם זרעך הנולדים לך אותם אגאול מארץ שבים:
ושב יעקב. ומאז והלאה ישב יעקב בשובה ונחת והשקט ושאנן ולא ימצא עוד מי יחרידו:

פסוק יב
אנוש לשברך. הן אמת את השבר שהיה לך היה כאוב ביותר:
נחלה מכתך. המכות שבאו עליך היו מחליאים מאד:

פסוק יג
אין דן דינך. לא היה מי מהרופאים שופט משפט מכתך לקבל רפואה ולכן להיותו חולי נואש לא עשו לך רפואה כלל כי כן הדרך כשהרופאים מתייאשים לרפאות החולי לא יעשו עוד רפואה כלל:

פסוק יד
כל מאהביך. כל האוהבים אותך שכחו בך ולא ידרשו אותך לבקרך בעת החולי:
כי מכת אויב הכיתיך. הכיתי אותך כאויב המכה בייסורי אכזרי ולכן חשבו כולם שמאסתי בך:
על רוב עוונך. ר"ל אולם לא על חנם הכיתיך כי אם על רוב עוונך כי רבו חטאתיך:

פסוק טו
מה תזעק. לכן מה תצעק להתרעם על שברך באמרך שאנושה מכתך הואיל ועל רוב עוונך ומרבית חטאתיך עשיתי אלה לך לשלם גמול ולא באו בחנם:

פסוק טז
לכן. הואיל ואני משלם גמול המפעל לכן כל אוכליך יאכלו ר"ל המשחיתים אותך ישחתו גם המה בגמולם:
וכל צריך. כל הצרים אותך ילכו בשבי:
והיו שאסיך למשיסה. הרומסים אותך יהיו לרמיסה וכל השוללים אותך אתן לשלל ביד האויב כי גמול אני משלם:

פסוק יז
כי אעלה. רצה לומר אלא לך לבד אעשה חסד ואעלה רפואה וארפאך ממכתך לשוב להיות כמאז:
כי נדחה. ר"ל עם כי יקראו לך נדחה ואמרו ציון היא עיר אשר אין לה דורש לא כן היא כי אני אקבצם ואדרוש אותם:

פסוק יח
הנני שב. אושיב בהשקט את שבי אהלי יעקב שגלו מהם:
ומשכנותיו ארחם. לבל יהיו שוממים:
עיר. זה ירושלים:
על תלה. ר"ל על גבהה וחזקתה שהיתה לה מאז:
וארמון. זה בה"מ:
על משפטו. ר"ל בדרך ובענין שהיה מאז:

פסוק יט
ויצא מהם. מאהלי יעקב יצא השמעת הודאה למקום וקול משחקים ושמחים על רוב הטובה:
והרביתים. בבנים ובבנות ולא ימעטו כדרך שהיו מתמעטים והולכים בהיותם בבבל:
והכבדתים. יהיו עם כבד וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כ
כקדם. חביבים עלי כבימי קדם:
לפני תכון. יהיו נכונים לפני רצה לומר אשגיח בם להכן אותם ברוב טובה:
ופקדתי. אשגיח להשיב גמול על כל הלוחצים אותו:

פסוק כא
והיה אדירו ממנו. רצה לומר מלכו יהיה מישראל:
ומושלו וכו'. כפל הדבר במ"ש:
והקרבתיו. אני אקרב אותו והוא יהיה נגש אלי להתקרב ר"ל אטע בלבו יראת ה' והוא יהיה מוסיף והולך:
כי מי הוא זה. בא ליתן טעם למה בתחלה אקרבו ואח"ז יגש אלי ואמר כי מי הוא זה האיש אשר התחייב את לבו לגשת אלי להתקרב אם לא אסייעו לקרבה ולהתדבק בי:

פסוק כב
והייתם לי לעם. ר"ל כולכם תאמינו בי ותהיו עמי ואני אהיה לכם לאלהים להשגיח בכם ולהיטיב אתכם:

פסוק כג
חמה יצאה. תצא בחמה עבר במקום עתיד:
סער מתגורר. הסער הזה הוא מלא מכריתה וחתוך והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים:

פסוק כד
לא ישוב וכו'. לא ישיב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו:
באחרית הימים. רצה לומר אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נתארך הזמן:

פרק לא

פסוק א
בעת ההיא. בזמן הגאולה אהיה לאלהים וכו', רצה לומר אשגיח בהם ואיטיב עמהם:
והמה יהיו לי לעם. כולם יאמינו בי ויהיו עמי:

פסוק ב
עם שרידי חרב. עם ישראל הנשארים מחרב מצרים המתנכלים אותם להמיתם העם ההוא מצא חן בעיני בעת שהלכו אחרי במדבר ארץ לא זרועה:
הלוך. לכן הלך ישראל למקום מרגועם לרשת את הארץ לשבת בה בהשקט:

פסוק ג
מרחוק. אמר הנביא מזמן רחוק עוד היינו במצרים נראה לי ה' ר"ל נגלה אז לנביאי ישראל הם משה ואהרן:

ואהבת עולם. ר"ל וכן יאמר תמיד הנה אהבת עולם אהבתיך על כן אמשיך לך חסד:

פסוק ד

עוד אבנך ונבנית. ר"ל הנה הבית הראשון והשני בנו בני אדם ונחרבו ועוד אבנך אני את השלישי ותשאר בנויה עד עולם:

בתולת ישראל. את עדת ישראל החביבה עלי כבתולה אשר לא ידעה איש שהיא חביבה לבעלה:

תעדי תפיך. תקשטי תופיך לייפותם כדרך המתענגים שמייפים כלי הנגון בכל מיני פאר:

ויצאת. ותצא ברקוד של שמחה ולפי שהמשיל את ישראל לבתולה אמר ענין שמחת הבתולה ותענוגיה ור"ל הרבה טובה יבוא לך:

פסוק ה

בהרי שמרון. עם כי עתה המה שוממין:

נטעו. עבר במקום עתיד ור"ל הנוטעים ינטעו הכרמים והם יחללוה בשנה הד' כמ"ש ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה' (ויקרא י"ט:כ"ד) שצריך להביא הפירות לירושלים ולאוכלן שם או לפדותן ולחללן על כסף ויוציא הכסף בירושלים ואמר שהנוטעים יחללום ולא יקחם האויב כמאז ומגודל הרבוי לא יוכלו להביאם לירושלים ויחללום על כסף:

פסוק ו

כי יש יום. הנה יום מוכן אשר הצופים העומדים בהרים יקראו בקול קומו ונעלה אל ציון אל ה' כי באה הגאולה וחזרה השכינה למקומה לציון:

פסוק ז

רנו ליעקב שמחה. הוא הפוך ה' אמר ליעקב רנו בקול שמחה:

וצהלו. השמיעו קול גדול:

בראש הגוים. רצה לומר במקומות הגבוהות שבארצות הגוים להיות הקול נשמע למרחוק:

השמיעו הללו וכו'. השמיעו קול והללו את ה' ואמרו אתה ה' הנה הושעת את עמך וכו':

פסוק ח

הנני מביא. כי הנני מביא אותם מארץ צפון הם שגלו לבבל:

מירכתי ארץ. הם בני עשרת השבטים שגלו למרחוק לקצות הארץ:

בם. בהבאים יהיה עור ופסח וכו' ר"ל כולם ישובו איש לא נעדר:

קהל גדול. קבוץ גדול:

פסוק ט

בבכי יבואו. ר"ל ע"י תשובה ותפלה אנאלם:
אל נחלי מים. אצל נחלי מים למען ימצאו לרוות הצמאון:
בדרך ישר. בדרך שוה מבלי עקמימות למען לא יכשלו בם:
לאב. לחשוש בתקנתם כאב החושש בתקנת בנו:
בכורי הוא. חביב עלי כבן בכור לאביו:

פסוק י

והגידו. מה שתשמעו הגידו באיים הרחוקים:
ואמרו. כה תאמרו הנה ישראל המפוזר באומות המקום יקבץ אותו וישמרו כרועה השומר עדרו:

פסוק יא

כי פדה. מן הגולה:
ממנו. מישראל המסור בידו:

פסוק יב

במרום ציון. בהר ציון שהוא רם ונשא:
ונהרו. ימשכו לבוא אל טוב ה' ר"ל לקבל טובה מרובה וחוזר ומפרש על דגן וכו':
כגן רוה. יהיו שביעים בטובה כגן הירק השביעה בכל עת כי הדרך להשקותה ברגל:
ולא יוסיפו לדאבה עוד. לא יוסיפו להיות בעצבון ודאגה כמאז:

פסוק יג

ובחורים וזקנים יחדיו. לרוב השמחה יהיו הזקנים נמשכים אחר הבחורים לעשות כמעשיהם לשמוח במחול:
והפכתי. האבל שהיה להם מאז אהפוך לששון ובזה יהיו מנוחמים על האבל שמאז:
ושמחתים מיגונם. ר"ל ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז:

פסוק יד

ורויתי. לפי שבעת החורבן היה נעדר מהכהנים מיתר אשי ה' לכן אמר הנה אז אשביע נפש הכהנים דשן כי יאכלו בשר הקדשים:
את טובי. את הטוב הבא להם מאתי:

פסוק טו

קול ברמה נשמע. הנה בשמי מרום נשמע קול והוא יללת בכי מר:

רחל מבכה. הקול ההוא של רחל אמנו אשר מבכה על בניה שגלו לבין האומות:
מאנה. ממאנת לקבל תנחומין כי אין מי נשאר בארצם כי כולם גלו:

פסוק טז

ועיניך. מנעי עיניך מדמעה:
כי יש שכר לפעולתך. ארז"ל בשעה שהעמיד מנשה דמות בהיכל נכנסה רחל לפני המקום ואמרה הלוא רחמיך מרובים מרחמי בשר ודם ואני הלא הכנסתי צרתי בתוך ביתי כי בעצמי מסרתי הסימנים ביד לאה אחותי ואף אתה אם בניך הכניסו צרתך בביתך מחול להם ואמר לה המקום הנה עתה תקבל שכר על פעולתך שמסרת הסימנים ובגמול זה ישובו בניך מארץ אויב, או ר"ל לפעולת בניך שעם קושי גלות בבל לא כחשו בה' ועשו מצותיו ובגמול זה ישובו מארץ אויב:

פסוק יז

ויש תקוה. יש לך מקום לצפות לאחרית טוב לבניך כי בגמול זה ישובו בניך לגבולם וכפל הדבר במלות שונות:

פסוק יח

שמוע שמעתי. הוא מאמר המקום שמעתי אשר מלכות עשרת השבטים הנקראים ע"ש אפרים הנה הוא מתנודד בראש כדרך המצטער ומקונן ואומר הנה יסרתני ביסורין לגלות אזני למוסר והנה קבלתי המוסר כעגל הזה אשר לא הורגל למשוך בעול וכאשר ירגילהו יחזור וימשך כן אני כמוהו:
השיבני. אתה תעורר לבי לשוב אליך וכן אעשה ואשוב אליך:
כי אתה ה' אלהי. אם כן מהראוי לשוב אליך:

פסוק יט

כי אחרי שובי. אחרי ששבתי מדרכי הרעים אני תוהא ומתחרט על העונות שעשיתי:
ואחרי הודעי. אחרי שהתבוננתי בעצמי שלא עשיתי הטוב ספקתי ביד על הירך כדרך אדם המתחרט:
כי נשאתי חרפת נעורי. ר"ל כאשר חטאתי עתה היו נזכרים עלי חרפת העונות שעשיתי מאז כי כן הדרך כשיתמיד האדם ללכת בדרך רשע כשאדם רואהו עובר עבירה יאמר עליו הנה זה רשע מנערותו:

פסוק כ
הבן יקיר. זהו מאמר המקום שאמר וכי אפרים הוא לי לבן יקיר וכי הוא לי לילד נחמד שאביו משעשע עמו אשר מתי שאני מדבר בו לא אפסוק מיד כי אם אזכרנו עוד זמן רב כדרך האב המדבר בבנו החביב לו שלא יפסוק מלזכרו עד זמן רב כי יתענג בזכרון שמו:
על כן. הואיל ואני זוכר בו זמן מרובה לכן המו מעי לו וארחם עליו:

פסוק כא
הציבי. אתה ישראל בעת תלכי בגולה הציבי לך ציונים על הדרך למען תכיר את הדרך לשוב דרך בה והוא ענין מליצה והפלגה:
שימי. נטעי לך הרבה אילני תומר להכיר הדרך וכפל הדבר במלות שונות:
שתי לבך וכו'. תן לבך על המסילה שהלכת דרך בה לזכור אותה:
שובי. ובדרך הזה תשובי בתולת ישראל, ר"ל החביבה עלי כבתולה על הנושאה:
שובי וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כב
עד מתי תתחמקין. את הבת השובבה עד מתי תהיה עוד מסובבת מארצך להיות בעוונך:
כי ברא. כי אז יברא ה' דבר חדש שעם היות שעתה נמשלת לנקבה שימשול בה בעלה לפי שבעלוך הנה אז תסובב להיות גבר למשול עוד על הכשדים כגבר על אשה:

פסוק כג
עוד יאמרו וכו'. עוד יבוא זמן אשר הכל יאמרו:
בשובי. בעת אשיב בני השבי למקומם יאמרו יברכך ה' אתה נוה הצדק והוא ירושלים:
הר הקדש. זהו בית המקדש:

פסוק כד
וישבו בה. בירושלים הנקראת נוה הצדק:
וכל עריו. ובכל ערי יהודה בכולם יחדיו ישבו:
אכרים. שם יהיו עובדי האדמה בחרישה ורועי העדר יסעו שם ממקום למקום עם עדריהם לבקש מרעה ולא יפחדו מן האויב:

פסוק כה
כי הרויתי. כי אז אשביע נפש העיפה וצמאה למים וכל נפש עצבה אמלא טובה:

פסוק כו
על זאת. בעבור הנבואה הטובה הזאת הקיצותי מן השינה כי בחלום ראה הנבואה ההיא ומרוב התעוררות השמחה הקיץ מן השינה:

הקיצותי ואראה. ר"ל הנה הקיצותי מן השינה וההקצה היתה בעבור כי ראיתי הנבואה ההיא בחלום ודוגמתן הן אתה קצפת ונחטא (ישעיהו ס"ד:ד') ורצה לומר והקצף היה על כי חטאנו:

ושנתי ערבה לי. משכב השינה היתה מתוקה עלי כי נבואה טובה ראיתי בחלום:

פסוק כז

וזרעתי. כמו הזורע תבואה הנה תצמח יותר ממה שזרע כן יתרבו בכל עת:

זרע וכו'. גם בני אדם יתרבו גם הבהמות ולא תהיה בם משכלה ועקרה:

פסוק כח

כאשר שקדתי. כמו שהייתי ממהר ומשתדל להרע להם כן אמהר ואשתדל להיטיב להם:

פסוק כט

לא יאמרו עוד. לא יתרעמו עוד לומר הנה האבות אכלו בוסר וכו' והלא הנכון מי שאכל הבוסר יקהו שיניו ר"ל האבות חטאו והנה הבנים מקבלים העונש הלא הנכון שהחוטא יקבל בעצמו העונש וכן נאמר שאמרו כמתרעמים אבות יאכלו בוסר וכו' (יחזקאל י"ח:ב'):

פסוק ל

כי אם. כי אז לא כן תהיה כי כ"א ימות בעוונו ולא יענשו בניו אחריו וכמו האוכל הבוסר אשר תקהינה שיניו לבדם ולא שיני בניו כן יהיה בדבר העונש (וזהו לפי שלעתיד לא יתגבר עליהם היצה"ר כ"כ לעשות עבירות חמורות ושיאחזו הבנים גם המה בהם עד שיענשו גם בעוון אביהם):

פסוק לא

ברית חדשה. ר"ל ענין הברית יהיה חדש מה שלא היה מאז:

פסוק לב

לא כברית. לא יהיה כמו הברית אשר כרתי עם אבותם וכו':

אשר המה. הברית ההוא הפרו הם:

ואנכי. אבל אנכי לא הפרתי כי הייתי להם לאדון להושיעם מכף האויב:

פסוק לג

אחרי הימים ההם. אחר שישובו מן הגולה:

נתתי. עבר במקום עתיד ר"ל אתן תורתי בקרבם כלומר אטה לבם לקיים את התורה:

ועל לבם אכתבנה. ר"ל לא תשכח מלבם כאלו היתה חקוקה שמה: והייתי וכו':

והמה וכו'. ר"ל כמוני כמוהם לא תופר הברית ההיא כי אני אהיה להם לאלהים להושיעם ולהצילם והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי:

פסוק לד

ולא ילמדו. לא יצטרכו עוד ללמד איש את רעהו ולזרז לאמר דעו את ה' כי כולם מעצמם ידעו אותי מן הקטנים עד הגדולים:

כי אסלח וכו'. והכל יהיו אם כן טהורים ומנוקים מעון ולכן כולם ישיגו ההשגה ההיא שה' הוא האלהים:

פסוק לה

נותן שמש. הנותן את השמש להאיר בכל יום ונותן חוקות ירח וכוכבים להאיר בכל לילה:

רוגע הים. הבוקע הים לפני בני ישראל בצאתם ממצרים:

ויהמו גליו. רצה לומר עם כי גליו היו הומים בקול גדול והיו שואפים והולכים עכ"ז בקעו ולא הלכו הגלים כדרכם:

פסוק לו

אם ימושו החוקים. אם חוקות השמש והירח יסורו מלפני לבל יאיר כי אם בזמנו הקבוע לו אז גם זרע ישראל ישבתו וכו' ור"ל כמו שהחוקים האלה לא ימושו כן זרע ישראל לא ישבתו:

מהיות גוי לפני. לבלי היות לפני גוי ר"ל עם מיוחד:

כל הימים. ר"ל כל הימים ישבתו וכו' כמו החוקים האלה כלומר כמו שהם לא ימושו כן וכו':

פסוק לז

אם ימדו. אם יהיה נמדד גובה השמים אשר הוא ממעל ואם יהיה נחקר במדידה עומק יסוד הארץ אשר היא מלמטה אז גם אני אמאס בכל זרע ישראל בעבור כל הפשעים אשר עשו ור"ל כמו שא"א למדוד גובה השמים ולחקור במדידה עומק יסוד הארץ כן לא אמאס בישראל בעבור פשעם:

פסוק לח

ונבנתה העיר. ר"ל ירושלים תתרחב ממה שהיתה ותהיה בנויה להיות קודש לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה וזהו הרוחב מצפון לדרום:

פסוק לט
ויצא עוד. רצה לומר נגד כל הרוחב ההוא יצא עוד קו המדה למדוד ארכו עד גבעת גרב ויסבב גועתה והם שמות מקומות:

פסוק מ
וכל העמק הפגרים. גם יסבב העמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב:
והדשן. מקום שפך הדשן שהיה מחוץ לעיר:
וכל השדמות. מקום השדות:
עד נחל קדרון. העומד מהעבר מזה:
עד וכו'. עד זוית שער אשר הסוסים באים בו העומד מהעבר מזה ברוחב ההוספה כלפי המזרח:
קדש לה'. כל הרוחב והאורך הזה יהיה קדש לה' קדוש בקדושת העיר:
לא ינתש. מאז והלאה לא יעקר ולא יהרס עד עולם כי לא יכבשה עוד האויב:

פרק לב

פסוק א
שמונה עשרה. כי נבוכדנצר מלך בד' ליהויקים והוא מלך י"א שנים הרי ח' שנים ויכניה בנו מלך ג' חדשים וי' ימים ואחריו מלך צדקיה אם כן עשירית לצדקיה היא י"ח לנבוכדנצר:

פסוק ב
צרים. היו צרים על ירושלים כי בט' לצדקיה צרו עליה וכבשוה בי"א לצדקיה כמ"ש במ"ב:
היה כלוא. היה אסור בחצר בית האסורים:
אשר בית מלך. אשר בבית המלך:

פסוק ג
לאמר. כי אמר לו מדוע אתה נבא לאמר וכו' ובעבור זה כלאו:

פסוק ד
ודבר פיו. זה היה כשדבר אתו משפטים כמ"ש וידבר אתו משפטים (לקמן ל"ט):

פסוק ה
עד פקדי אותו. זהו המיתה שהיא פקודת כל חי:

כי תלחמו. אם תלחמו לא תצליחו וכאלו אמר לכן קבלו עליכם שעבוד עול בבל ואל תלחמו:

פסוק ו

היה דבר ה'. הוא חוזר למעלה לומר שזהו הדבר אשר היה אל ירמיהו בשנה העשירית ובעבור שארכו הדברים בספור המצור וסבת כליאת ירמיה חזר לומר שוב היה דבר ה' אלי:

פסוק ז

דודך. חוזר הוא על שלום:

בא אליך. הולך לבא אליך:

כי לך משפט הגאולה לקנות. על כי אתה קרוב אלי המשפט הוא שתגאל שדי שלא תבוא ביד אחרים ולקנות אתה אותה כי כן היה משפטם כמ"ש בבועז ויאמר לגואל חלקת השדה וכו' אם תגאל גאל (רות ד':ג'):

פסוק ח

כי דבר ה'. כאשר אמר לי ה':

משפט הירושה. רצה לומר הואיל ואין לי קרוב ממך ואתה ראוי לרשת אותה לכן גאל אותה לבל תבוא ליד אחרים וקנה אותה:

ואדע. רצה לומר השכלתי בדעתי אשר דבר ה' הוא לקנותה באמת ולכן הודיע לי הדבר:

פסוק ט

ואשקלה. מסרתי לו במשקל את הכסף ומחיר השדה והיו במספר שבעה שקלים ר"ל שבעה מנים כן ארז"ל:

ועשרה הכסף. עשרה סלעים כן ת"י:

פסוק י

ואכתוב בספר. צויתי לכתוב בספר דברי קניית השדה וקראו ספר ע"ש סופו וכן וטחני קמח (ישעיה מו):

ואחתום. צויתי לבעל השדה לחתום שמו על ספר המקנה:

ואעד עדים. זמנתי עדים שיראו בדבר ולפניהם שקלתי הכסף במאזני משקל:

פסוק יא

ספר המקנה. שטר הקנין:

את החתום. עם החתום ר"ל כשהוא חתום מיד בעל השדה:

המצוה והחוקים. ר"ל הנעשה כפי המצוה והחוקים שהיו נהוגים בימים האלה:

ואת הגלוי. הוא שטר שכתוב בו שהמכירה נעשה בגלוי ובפרסום ולא היה מי מערער על המכירה ההיא וכאשר נוהגין לכתוב גם עתה:

פסוק יב

את הספר המקנה. וה"ה ספר הגלוי ולקצר זכר העיקר לבד:
חנמאל דודי. יתכן שלא זהו בעל השדה כי הוא היה בן דודו:
הכותבים. הם כותבי דבר המכירה בספר בדבר ירמיה:
לעיני כל היהודים. כמו ולעיני והחסר הוי"ו:

פסוק יד

ואת החתום. ועם החתימה שבו:
ונתתם. את הספרים האלה:
למען יעמדו ימים רבים. כי כלי חרס משמר דבר הנתון בו מן הרקבון:

פסוק טו

כי כה. כאומר אל תחשוב שקניית השדה ונתינת הספרים בכלי חרס המה הבל הואיל והכשדים יירשו את הארץ כי כה אמר ה' רצה לומר דעתי נוטה במה שאמר לי ה' הנה חנמאל וכו' והוא למען אקנה השדה באמת הכוונה היא להיות לאות ולרמז שעוד יבוא זמן שבני ישראל יקנו בתים וכו' ולא תהיה הארץ נחלטת ביד הכשדים כי יחזרו וישובו הנה:

פסוק טז

את ספר המקנה. וה"ה ספר הגלוי ולקצר זכר העיקר לבד:

פסוק יז

אהה. הוא ענין צעקת יללה שהיה מיצר ודואג על שהיה נבוך מלדעת אמיתת פתרון קניית השדה:
לא יפלא. ר"ל הואיל והכל מעשה ידיך המה אם כן בודאי אין נסתר ממך שום דבר:

פסוק יח

עושה חסד לאלפים. בעבור צדקת הצדיק עושה חסד לזרעו עד אלפים דורות:
אל חיק בניהם. משלם גמול העון אל קרב בניהם:
אחריהם. רצה לומר כשהולכים אחריהם לאחוז במעשיהם:

פסוק יט

גדול העצה. עצתו גדולה וחשובה:
ורב העלילה. מעשיו מרובים כי כל אשר יחפוץ יעשה:

על כל דרכי. להשגיח על כל דרכי בני אדם למען תת לכל איש כפי דרכיו:
וכפרי מעלליו. ר"ל הדבר הנמשך ממעשיו מה שלא היתה כוונתו עליו כי גם על זה יבוא במשפט:

פסוק כ

עד היום הזה. ר"ל הנזכרים עד היום הזה:
ובישראל ובאדם. מוסב על אשר שמת אותות ומופתים לומר שמת אותות בישראל ובשאר בני אדם הם המצרים ר"ל בפעם אחת עשית מופת טוב לזה ורע לזה כענין שנאמר ויהי הענן וההחושך ויאר את הלילה (שמות י"ד:כ') שהיה החושך למצרים ואורה לישראל:
ותעשה לך שם. פרסום לשבח:
כיום הזה. שהנך נודע ומפורסם לשבח:

פסוק כא

ובאזרוע נטויה. אחז במשל מגבור הנוטה בידו על מי שנלחם בו:
ובמורא גדול. שהיית מאיים על מצרים:

פסוק כב

ארץ זבת. והיא ארץ אשר החלב נוטף מדדי הבהמות כי ירעו מרעה שמן וחלבם רב והתמרים נוטפים הדבש:

פסוק כג

ובתורתך. בדברי תורתך לא הלכו:
ותקרא. ולכן הבאת עליהם מקרה הרעה הזאת המפורש במקרא שלאחריו:

פסוק כד

הנה הסוללות. כי הנה אנשי המלחמה העומדים על הסוללות ללחום ממנה הנה כבר באו על העיר ללכדה וכאלו כבר נתנה בידם כי אין כח ביד אנשי העיר לעכב על ידם כי ספו תמו מפני החרב והרעב והדבר:
ואשר דברת. מאז שתלכד העיר הנה כן היה והנך רואה שכן הוא:

פסוק כה

ואתה אמרת. ר"ל ומה זה אשר הודעתני מביאת חנמאל וכאלו אמרת לי בזה שאקנה ממנו השדה ולהזמין עדים כדרך הקונים:

והעיר. והלא העיר נתנה ביד הכשדים ומה אם כן תועלת בקניית השדה הלא הכשדים יקחוה (ועם כי הוא אמר בעצמו לברוך בן נריה שהדבר בא לרמז ואות הנה זה אמר ממחשבות לבו ולא באתהו הנבואה ע"ז כמ"ש):

פסוק כז

כל בשר. כל הבריות:

הממני. ר"ל ואם אמנם אני אלהי העולם וכי יהיה שום דבר שיהיה מכוסה ממני לבל אוכל עשוהו וכאומר אף שהארץ ניתנה ביד הכשדים מ"מ בידי להחזירה לישראל ולזה צויתי לך לקנות השדה שיהיה לאות ולרמז שכן אעשה וכאשר יאמר בענין:

פסוק כח

לכן. הואיל והכל שלי:

הנני נותן. אני הוא הנותן את העיר הזאת ביד הכשדים ולא יקחוה בכח זרועם:

פסוק כט

ובאו. אל תוך העיר:

ואת הבתים וכו'. אף אותם יציתו באש:

והסיכו. שם על הגגות:

למען הכעיסני. ר"ל יודעים היו שאין בהם ממש אבל עשו למען הכעיסני:

פסוק ל

אך עושים הרע וכו'. ר"ל מעת שלקחתיו לי לעם לא עשו הטוב בעיני כי עשו אך את הרע:

אך מכעיסים. לא יתרצו אלו במעשה ידיהם אך מכעיסים אותי בהם:

פסוק לא

כי על אפי וכו'. כאומר הנה בעבור מעשיהם היו ראויים מזמן רב להסיר את העיר מעל פני השגחתי אלא היה על אפי ועל חמתי להסירה על כי העיר הזאת היתה לי למן היום אשר בנו וכו' והוא מקרא מסורס:

פסוק לב

על כל רעת. מוסב למקרא של מעלה לומר שהיה על אפי להסירה בעבור כל רעת בני ישראל וכו' ולכן לא הסרתיה מזמן רב כי ההסרה היה על אפי:

ונביאיהם. הם נביאי השקר:

ואיש יהודה. כל גדול וחשוב ביהודה:

פסוק לג

ויפנו אלי עורף. אחז במשל מבן אדם לרעהו כשאינו רוצה לשמוע דברו מהפך ערפו למולו:

ולמד אותם. ועם כי אני מלמד אותם ע"י הנביאים ואני משכים ומלמד אותם בזריזות רב ועכ"ז אינם שומעים לקבל מוסר ליישר דרכם:

פסוק לד

וישימו. שמו הפסילים בבית אשר נקרא שמי עליו להקרא בית ה':

לטמאו. למען טמא את הבית:

פסוק לה

במות הבעל. במות עשויות לעבודת הבעל אשר עמדו בגיא בן הנום:

להעביר. ר"ל להעביר שם באש:

למולך. כן שם העבודות כוכבים:

אשר לא צויתים. אפילו לפני לא צויתים להקריב בנים ובנות:

ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת:

לעשות וכו'. מוסב על להעביר לומר להעביר את בניהם לעשות התועבה הזאת למען החטיאם להכעיס אותי ולא בעבור שחשבו שיש תועלת בזה:

פסוק לו

ועתה לכן כה אמר ה'. ר"ל אף כי על שגברה חטאתם למעלה יגלו מן העיר ואסירם מעל פני אולם הואיל והעיר היא שלי מעולם לכן כה אמר ה' על העיר הזאת אשר תחשבו שבעבור החרב והרעב והדבר נתנה ביד מלך בבל להיות שלו לחלוטין עד עולם:

פסוק לז

הנני מקבצם. רצה לומר לא כן יהיה כי הנני מקבץ את ישראל מכל הארצות וכו' ואשיב אותם אל המקום הזה וישבו בה לבטח כמאז:

פסוק לח

והיו לי לעם. המה יאמינו בי וישמרו מצותי ואני אשגיח עליהם ועל העיר הזאת כמאז:

פסוק לט

ונתתי להם. רצה לומר אטה לבם להיות להם לב אחד ולא יהיו עוד מסופקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא יפנו מללכת בדרך אחד ליראה את ה' כל הימים:

לטוב להם. ר"ל לא למען יבוא לי תועלת מה כי אם למען יהיה טוב להם ולבניהם אשר יהיה אחריהם:

פסוק מ
ברית עולם. ברית המתקיים עד עולם:
לא אשוב. לא אפנה מהם מלהיטיב עמהם:
לבלתי סור. לבל יסורו מעלי:

פסוק מא
וששתי עליהם. יהיה שמחה לפני במה שאיטיב עמהם:
באמת. ר"ל בנטיעה המתקיימת:
בכל לבי. באהבה רבה:

פסוק מב
אל העם. על העם:
הזאת. אשר הם עתה בה:

פסוק מג
ונקנה. אז יהיה נקנה שדות בארץ הזאת:
שממה היא. ר"ל עד עולם תהיה שממה וכבר נמסרה ביד הכשדים לחלוטין:

פסוק מד
שדות. לא כן יהיה כי עוד יבוא זמן אשר יקנו שדות בכסף ויכתבו הקנין בספר ובעל השדה יחתום שמו בו ויזמינו עדים וכדרך הנהוג:
בארץ בנימין. השדות יקנו בארץ בנימין וכו':
ובערי ההר וכו'. הערים העומדים בהר ובעמק ובפאת הדרום:
כי אשיב. אשיב לארצם את הנשבים ללכת בבבל וכ"ז חוזר למעלה לומר הלא הכל בידי ואשיב ישראל לארצם ולכן צויתי לך לקנות השדה מחנמאל להיות לאות ולרמז שכן יקנו עוד שדות כי ישובו מבבל וישבו בארצם:

פרק לג

פסוק א
שנית. פעם שנית בדבר ענין הגאולה העתידה:
והוא עודנו. כשבא לו הנבואה ההיא היה עדיין כלוא בחצר המטרה:
לאמר. מוסב על ראשית המקרא ויהי דבר ה' וגו' לאמר:

פסוק ב
עושה. המגדלה והמרוממה ועל ירושלים יאמר שזכר למעלה וקצר בדבר המובן יוצר אותה. המחדש אותה להכינה עד עולם:
ה' שמו. ר"ל והוא מורה שהכל בידו:

פסוק ג
קרא אלי. להודיע לך הגאולה העתידה ואשיב לך:
גדולות. נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם:

פסוק ד
על בתי העיר הזאת. רצה לומר בתי השרים ויתר העם:
הנתוצים. אשר המה עתה נתוצים בעבור לעשות מאבניהם סוללות מבפנים לעלות עליהם להלחם מול הכשדים:
ואל החרב. ר"ל וינתצו אותם בחרב והוא שם כלי עשוי לשבר בו וכן ומגדלתיך יתוץ בחרבותם (יחזקאל כ"ו:ט'):

פסוק ה
באים להלחם. ר"ל כי לא יאבו לקבל עליהם עול שעבוד והמה באים להלחם עם הכשדים והיא סבה למלאות הבתים ההם את פגרי האדם וכו':
ואשר. ועל אשר הסתרתי פני מן העיר בעבור רעתם ולכן ימלא הבתים מפגרי המתים:

פסוק ו
הנני מעלה לה. הנה אעלה רפואה להעיר הזאת וירפאו גם אנשיה ר"ל העיר תבנה ואנשיה ישובו לה:
וגליתי. אגלה להם שלום רב ומתקיים:

פסוק ז
והשיבותי. אשיב לארצם את שבי יהודה ואת שבי ישראל:
ובניתים. רצה לומר יהיו מושפעים מטובה והצלחה כמאז:

פסוק ח
וטהרתים. ר"ל אמחול עוונם ויהיו מטוהרים מטומאת העון:
וסלחתי וכו'. כפל הדבר במ"ש:
פשעו בי. מרדו בי:

פסוק ט
והיתה לי. הדבר הזה תהיה לי לפרסום ששון ולתהלה לכל הגוים השומעים הטובה אשר אעשה לישראל כי כולם ישמחו בתשועת ישראל ויהללו ויפארו את ה' על כי אז יכירו האמת שה' הוא האלהים:
ופחדו ורגזו. ישראל יפחדו וירעדו מחטא עוד בעבור כל הטובה וכו' ר"ל יפחדו לחטוא שלא יאבדו הטובה המרובה:
עושה לה. ר"ל לירושלים:

פסוק י
חרב הוא. ר"ל עד עולם יהיה חרב ושמם מבלי ימצא שם אדם ובהמה:
בערי יהודה. לתוספת ביאור יפרש עתה מה הוא המקום ואמר בערי יהודה וכו':
הנשמות. אשר הם שוממות מבלי אדם עובר שם ומבלי אדם יושב בהם:

פסוק יא
קול ששון. מוסב על המקרא שלפניו לומר עוד ישמע במקום הזה קול ששון וכו':
קול חתן. קול שמחת חתן:
כי לעולם חסדו. כי עד עולם יעשה חסד:
מביאים. והמה יהיו מביאים קרבן תודה בבית ה' הבא על הנס:
כי אשיב. אל ארצם אשיב את שבותם להיות בטובה כמאז:

פסוק יב
במקום הזה. הוא ירושלים:
ובכל עריו. בכל ערי ישראל:
נוה רועים. בכל המקומות יהיו מדורי רועים המרביצים צאן כי יתרבו צאנם מאד:

פסוק יג
בערי ההר. בערים העומדים על ההר ובעמק ובפאת הדרום:
עוד תעבורנה. ר"ל כ"כ יתרבו הצאן עד שלא יספיקו בעליהם למנותם בעצמו ויעמיד מונה במקומו להעביר הצאן לפניו למנותם:

פסוק טו
אצמיח לדוד. מזרעו אצמיח צמח צדקה זהו מלך המשיח והוא יעשה משפט וצדקה:

פסוק טז
וזה אשר יקרא לה. וזה השם אשר יקרא המקום לירושלים:
ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בזמן קיומה:

פסוק יז
איש יושב. ר"ל איש מזרעו יושב על כסא המלוכה:

פסוק יח
ולכהנים הלוים. הכהנים בני לוי:
לא יכרת. לא יהיה נכרת מהם איש מלפני מלהיות מעלה עולה וכו':
כל הימים. ר"ל כל הימים לא יהיו נכרתים כי עד עולם תהיה העבודה בהם:

פסוק כ
אם תפרו. אם תוכלו להפר את בריתי אשר העמדתי אל היום וכו':
ולבלתי. ולבל יהיו יומם ולילה בעת שקבעתי להם והוא כפל ענין במלות שונות:

פסוק כא
גם בריתי. אז גם בריתי תופר עם דוד לבל היות לו בן מולך על כסאו וגם תופר הברית עם הכהנים בני לוי המשרתים אותי לבל ישרתו עוד ור"ל כמו שאין בידכם להפר הברית שעם היום והלילה כן א"א שיופר הברית שעם דוד ושעם הכהנים:

פסוק כב
אשר לא יספר. ר"ל כמו אשר לא יספר כוכבי השמים ולא יומדד חול הים בעבור רוב הכמות כן ארבה בכמות את זרע דוד והכהנים מבני לוי:

פסוק כד
שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן הכהן:
וימאסם. הנה עתה מאס בהם:
ואת עמי ינאצון. וגם ימאסון את עמי ר"ל אומרים שמאסתי בהם לבל היות עוד גוי לפני שתי המשפחות האלה כי מאס בכולם ועוד לא ימלוך עליהם מי ממשפחת דוד ולא יכהנו בהם משפחת אהרן והם לא יהיו עוד נקראים בני עמם כי תתפרד החבילה:

פסוק כה
אם לא בריתי. אם לא יתקיים הברית שעם היום והלילה אם יהיו חוקות והנהגות שמים וארץ כאלו לא שמתי להיות בטלים מחוק הנהגתם:

פסוק כו
גם זרע יעקב. אז אמאס גם זרע יעקב ודוד עבדי לבלי קחת מזרעו משלים על זרע אברהם וכו' ור"ל כמו שלא יבטל זמן היום והלילה וחוקות השמים והארץ כן לא אמאס זרע יעקב ודוד וה"ה לזרע אהרן ולקצר לא זכרו ומאליו יובן:

כי אשיב. ר"ל וזהו יהיה כאשר אשיב לארצם את בני השבי וארחם עליהם אז תשוב המלוכה לזרע דוד:

פרק לד

פסוק א
ממשלת ידו. שהוא מושל עליהם:
וכל העמים. כי גם מעמים אחרים באו לעזרתו עריה. רצה לומר הסמוכים לה:
לאמר. מוסב על הדבר וכו' מאת ה' לאמר:

פסוק ב
ואמרת אליו. רצה לומר אליו לבד ולא יהיה עוד מי בדברך אליו:

פסוק ג
ובידו תנתן. ולא ימיתו אותך התופשים:
ופיהו. של מלך בבל:

פסוק ד
לא תמות בחרב. כי גם נ"נ לא ימיתך:

פסוק ה
בשלום תמות. ארז"ל לאחר שמת נ"נ הוציאו לצדקיה מן המאסר ומת על מטתו:
ובמשרפות. כמו ששרפו על אבותיך המלכים מטתן וכלי תשמישן כן ישרפו עליך כי כן היה הדרך לשרוף על המלכים כמ"ש ישרפו לו וכו' (דה"ב טז):
והוי אדון. בעת יספדו אותך יאמרו הוי הוי על מיתת האדון:
אני דברתי. ובוודאי תקום:

פסוק ז
הנותרות. מה שלא כבשם עדיין:
אל לכיש. על לכיש ועל עזקה כי כולם כבשם ושחת מבצרם:

פסוק ח
לקרא להם דרור. ר"ל לקרא לעבדים ולשפחות דרור וכאשר יפרש במקרא שלאחריו:

פסוק ט
לשלח. עכשיו יפרש למי יהיה הדרור ומה היא ואמר לשלח כל איש את עבדו וכו' חפשים ולתוספת ביאור אמר לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש והוא מקרא מסורס ור"ל שום איש לא יעבוד עוד ביהודי אחיו אחר שעבדו שש שנים וכמשפט התורה:

פסוק י
וישמעו וכו'. רצה לומר קבלו על עצמן לשלח איש את עבדו וכו':
וישמעו וישלחו. קבלו על עצמן לשלוח וכן שלחום ולפי שארכו הדברים במה שאמר לשלח וכו' לכן חזר ואמר וישמעו וכן דרך המקרא:

פסוק יא
וישובו. אח"ז נתחרטו והחזירו את העבדים וכו', ותפשו בהם בחזקה להיות להם לעבדים ולשפחות:

פסוק יב
ויהי דבר ה'. זה הוא האמור בתחילת הענין הדבר אשר היה וכו' ולפי שארכו הדברים חזר לומר ויהי דבר ה':

פסוק יג
ביום הוציאי. בעת הוציאי וכו' ועל מעמד הר סיני יאמר שאז כרת ברית על כל המצות בכללן:

פסוק יד
מקץ. ר"ל מתחילה כי הראש יקרא קצה כמו הסוף:
שבע שנים. לימי עבדותו וכאשר יפרש אחריו ועבדך שש שנים ואחר כך תשלחו חפשי:
ולא שמעו. אל המצוה ההיא וחללוה:

פסוק טו
ותשובו. ואתם שבתם בתשובה היום וכו':
לרעהו. לעבדו העברי:
אשר נקרא שמי עליו. כי נקרא בית ה':

פסוק טז
ותחללו את שמי. בעברכם על שבועת הברית:
ותשובו. והחזרתם לקחת איש את עבדו וכו':
לנפשם. ללכת לרצונם:
ותכבשו. ותפשתם בהם בחזקה:

פסוק יז
לקרא דרור. ר"ל להתקיים קריאת הדרור:
הנני קורא לכם דרור. ר"ל אתן אתכם חפשים ממני להיות מופקרים אל החרב וכו' ולא אהיה עוד אדון עליכם למנוע אתכם מידיהם:

לזעוה לכל ממלכות הארץ. ר"ל כולם יחרידו אתכם:

פסוק יח
אשר לא הקימו. כפל הדבר במ"ש:
אשר כרתו לפני. וחוזר ומפרש שכרתו העגל לשני חלקים ועברו בין החלקים כי כן היה דרך כורתי ברית וכמ"ש בברית בין הבתרים ויבתר אותם בתוך וכו' והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראשית ט"ו:י"ז-י"ח) והוא היה שלוחו של מקום:

פסוק יט
שרי יהודה. והם שרי יהודה וכו' אשר עברו בין בתרי העגל:

פסוק כ
ונתתי. לפי שארכו הדברים חזר לומר ונתתי אותם:
למאכל וכו'. כי לא יקברום על כי ירבו מאד:
ולבהמת הארץ. לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה:

פסוק כא
וביד חיל וכו'. הם האויבים ומבקשי נפשם והוא כפל ענין במ"ש:
העולים מעליכם. אשר נסתלקו מעליכם בשמעם שבאו מצרים לעזור לכם כמ"ש וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים וכו' ויעלו מעל ירושלים (לקמן לז):

פסוק כב
הנני מצוה. ר"ל אעיר לבם:
והשיבותים. אשיב לפה את חיל מלך בבל:

פרק לה

פסוק ב
בית הרכבים. הם בני יונדב בן רכב ומזרע יתרו היו:
בית ה'. אל בית ה':
אל אחת הלשכות. אל אחת מן הלשכות:
והשקית. השתדל להשקותם יין:

פסוק ד
איש האלהים. נביא ה':

אשר אצל. הלשכה ההיא היתה אצל הלשכה אשר השרים נאספים שמה וממעל ללשכת מעשיהו:

פסוק ה
וכוסות. לשפוך בהם יין מהגביעים לשתות מהם:

פסוק ו
אבינו. ר"ל ראש המשפחה:
עד עולם. עד סוף כל הדורות:

פסוק ז
ולא יהיה לכם. אף בקנין או במתנה לא יהיה לכם בית בנוי ושדה זרוע וכרם נטוע:
באהלים. העשויים על פני השדה שאפשר להעתיקם ממקום למקום:
למען תחיו וכו'. כי בית ושדה וכרם יש בהם סבה המעכבת את האדם במקום שהם ולפעמים יאבד עם אנשי המקום ההוא אבל היושב באהלים ואין לו שדה וכרם בקל יוכל להעתיק ממקום למקום (וטעם מניעת שתיית היין לא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שמביא למעשים מגונים):
אשר אתם גרים שם. במקום נטיית האהלים:

פסוק ח
ונשמע בקול. רצה לומר קבלנו מאמריו:
בנינו ובנותינו. ר"ל אף הקטנים והקטנות:

פסוק ט
לשבתינו. לשבת אנחנו בהם:
וזרע. ר"ל כל מין זרע אף גן זרוע:

פסוק י
ונשב. עד הנה ישבנו באהלים:
ונשמע ונעש. ר"ל כמו שקבלנו על עצמינו כן עשינו ככל אשר וכו':

פסוק יא
ויהי בעלות. ר"ל ומה שנשב עתה בבתי העיר הסבה היא כי בעלות נ"נ אל הארץ (וזהו מה שעלה בימי יהויקים כמ"ש במ"ב) אז אמרנו אלו לאלו בואו ונבוא לירושלים מפחד הכשדים ואנשי ארם אשר עמהם לבל ישללו אותנו ולכן נשב בירושלים:

פסוק יג
לאיש יהודה. לאנשי יהודה:

הלא תקחו מוסר. רצה לומר באמת מהדבר הזה יש לכם ללמוד לשמוע אל דברי:

פסוק יד

הוקם. הנה נתקיים את דברי יהונדב וכו':

ולא שתו. והנה הם לא שתו (ולא אמר מה שמנעו לקחת בית ושדה וכרם כי מניעת שתיית היין ראו בעיניהם ולא כן אלו):

כי שמעו. ר"ל לא מנעו מרצון נפשם כי אם לשמוע מצות אביהם:

השכם. ר"ל בזריזות רב בהשכמה אני מדבר אליכם ע"י הנביאים ועכ"ז לא שמעתם:

פסוק טו

ואשלח. רצה לומר ואחר שעברתם על דברי שלחתי אליכם הנביאים בהשכמה ובזריזות לאמר שובו עתה כל איש מדרכו הרעה ומעתה היטיבו מעלליכם:

ושבו. ואז תשבו על האדמה וכו':

פסוק טז

כי הקימו. רצה לומר ובעבור כי בני יהונדב הקימו מצות אביהם והעם הזה לא שמעו אלי ולא למדו מהם:

פסוק יז

לכן. הואיל ולא שמעו ולא למדו מהם לכן וכו':

אשר דברתי עליהם. הפורעניות שיעדתי ע"י הנביאי':

יען. בעבור שדברתי עליהם דברי ולא שמעו:

ואקרא להם. לשוב אלי:

פסוק יח

אשר שמעתם. לקבל מאמריו:

על מצות. אל מצות:

ותשמרו. ר"ל שמרתם בלב ולא שכחתם בהם:

ותעשו. וגם עשיתם ככל אשר צוה אתכם עם כי רבים המה:

פסוק יט

לא יכרת וכו'. ר"ל לא יהיה נפסק מזרע יונדב מלהיות איש מהם עומד לפני כל הימים כלומר עד עולם יהיו מהם יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה כן ארז"ל, או שיהיו יראי ה' וחושבי שמו ונכנעים לעבודתו:

פרק לו

פסוק ב

מגלת ספר. הקלף קרוי מגלה וכשהיא כתובה קרויה מגלת ספר וקראה ע"ש סופה כי כשלקחה עדיין לא כתב בה וכן וטחני קמח (ישעיה מו):

אליה. כמו עליה:

את כל הדברים. ארז"ל שזאת היתה מגלת איכה ומה שאמר את כל הדברים וכו' ר"ל שיזכיר בה את כל המאורעות רעות אשר ייעד מאז על ישראל ועל יהודה אשר כן באו וגם היעודים העתידים לבוא:

מיום דברתי. רצה לומר כל היעודים אשר דברתי אליך מיום שהתחלתי לדבר אליך והוא מימי יאשיהו ועד היום הזה את כולם תזכור בה:

פסוק ג

אולי ישמעו. ר"ל כשתזכור במגלה ההיא כאלו כבר נעשו היעודים ההם אולי יתבוננו את כל רעה וכו' ויהיה תועלת בדבר למען ישובו כל איש מדרכו הרעה ואז אסלח לעוונם ולא תבוא אם כן הרעה ההיא:

פסוק ד

מפי ירמיהו. ר"ל ירמיהו אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב בספר:

את כל דברי ה'. ר"ל כפי כל הענין אשר צוה לו ה':

על מגלת ספר. מוסב על ויכתוב לומר שברוך כתבם על מגלת ספר:

פסוק ה

אני עצור. אני כלוא במאסר ולא אוכל לבוא בעצמי בבית ה' (כי גם יהויקים כלאו במאסר עם כי לא נזכר):

פסוק ו

את דברי ה'. רצה לומר הענין אשר צוה לו ה' וגם לפי שירמיה אמרם ברה"ק יקראו דברי ה' עם כי לא אמרם בנבואה ממש:

ביום צום. כי אז יתקבצו שמה עם רב מירושלים ומערי יהודה:

פסוק ז

אולי. כשישמעו הדברים האלה אולי יכנע לבם ותפול תחנתם וכו':

אל העם. על העם:

פסוק ט
קראו צום. גזרו תענית והכריזו ברבים:
כל העם בירושלים וכו'. ר"ל אנשי ירושלים ואנשי ערי יהודה אשר באו אז והיו בירושלים:

פסוק י
את דברי ירמיהו. מה שדבר ברוה"ק:
בחצר העליון. היא עזרת כהנים שעמדה במעלה ההר מול עזרת ישראל:
פתח שער. ר"ל הלשכה ההיא עמדה בחלל השער:
החדש. יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין:

פסוק יא
את כל דברי ה'. האמורים ברה"ק:
מעל הספר. הנקראים מעל הספר:

פסוק יב
על לשכת. אל לשכת:

פסוק יד
ולך. ר"ל לך ממקומך ובוא אלינו:

פסוק טז
פחדו איש אל רעהו. פחדו להעלים הדבר מלפני המלך כי כל אחד פחד מרעהו שלא יגלה הוא ויאשם המעלים על בלי הגיד לו:
הגיד נגיד. דע לך שנגיד הדברים לפני המלך:

פסוק יז
איך כתבת וכו' מפיו. ר"ל איך היה הכתיבה מפיו וכאומר אם ירמיה אמר מפיו גם פרטי הדברים כמו שהם ואם כן יש לחשוש הרבה גם על הפרטים או שאמר רק כללות הענין ואתה סדרת הפרטים ואין לחשוש עליהן כ"כ:

פסוק יח
מפיו וכו'. ר"ל כל פרטי הדברים קרא אלי מפיו ובעת שקרא כתבתי על הספר בדיו וכאומר לא המתנתי עד שיגמר כל דבריו אלא מיד כשאמר דבר כתבתיו למען לא אשנה דבר ממה שסדר הוא ולא שמתי דבר במגילה ההיא אלא הדיו והכתיבה בלבד:
על הספר. קראו ספר ע"ש סופו שאחר הכתיבה נעשה ספר:

פסוק יט
לך הסתר וכו'. כי פן יבקש המלך להרוג אתכם:
ואיש אל ידע. כי פן יגלה למלך:

פסוק כ
חצרה. אל חצר המלך:

פסוק כא
מעל המלך. סמוכים אל המלך:

פסוק כב
בית החורף. בבית העשוי לשבת בו בחורף כי הדבר היה בחדש התשיעי והוא כסליו ואז הזמן קר:
ואת האח. הכלי העשויה להדליק בה האש היתה לפניו מבוערת להתחמם נגדה:

פסוק כג
שלש דלתות וארבעה. ר"ל כשקרא שלשה פסוקים וגמר לקרות הרביעי:
יקרעה. היה קורע וחותך אותם בתער הסופר והיה משליך על האש אשר על האח וארז"ל כשקרא לפניו איכה ישבה וכו' בכה תבכה וכו' גלתה יהודה וכו' דרכי ציון וכו' עדיין לא חש כי אמר אף על פי כן אני מלך על הנשארים וכשקרא לפניו פסוק היו צריה לראש אמר אם כן מעתה איני מלך מיד קרעה ושרפה:
עד תום. היה קורע ומשליך עד שהשליך את כל המגלה על האש וכו':

פסוק כד
ולא פחדו. מהדברים הנאמרים במגלה ולא קרעו בגדיהם דרך צער ואבל כאשר היה מהראוי:
המלך. ר"ל לא המלך ולא כל עבדיו וכו':

פסוק כה
וגם. ר"ל ועם כי אלנתן וכו' התחננו לפניו לבל ישרוף עכ"ז לא שמע אליהם:

פסוק כו
לקחת. כי רצה להרגם על דבר המגלה:
ויסתרם ה'. דרך נס היו נסתרים מעיניהם:

פסוק כז
את המגלה. ר"ל גליון הכתב והכתב עצמו:
לאמר. מוסב על תחלת המקרא:

פסוק כט
ועל יהויקים. ואל יהויקים:
לאמר. ר"ל כי אמרת מדוע כתבת על המגלה דברים המורים שמלך בבל ישחית את הארץ וכו':

פסוק ל
לא יהיה לו. ר"ל לא יהיה לו בן אשר יתמיד לשבת על כסא המלוכה כי יכניה בנו לא מלך כי אם שלשה חדשים ועשרה ימים:
נבלתו וכו'. כי לא יקבר אחר מותו כי בדרך ימות כשיוליכוהו בגולה:
לחורב ביום. יתבזה בשכבו ביום מול חום השמש ובלילה לקרח בעת יגלדו המים מתוקף הקור:

פסוק לא
ופקדתי. אזכור עליו וכו' את עון שריפת המגלה:
את כל הרעה. ר"ל הרעה האמורה בהמגלה ההיא:
אשר דברתי וכו'. רצה לומר על אשר דברתי אליהם דברי והמה לא שמעו לי:

פסוק לב
ועוד נוסף עליהם. מפי ירמיה היה עוד נוסף עליהם מדעתו דברים רבים כשעור שהיה בראשונה כי מתחלה אמר שלשה אלפי"א בית"א איכה ישבה בדד איכה יעיב באפו איכה יועם זהב והוסיף עוד אני הגבר ראה עני שהוא מתלתא תלתא:

פרק לז

פסוק ד
בא ויוצא וכו'. כי כשמלך צדקיה צוה להוציאו מבית הכלא שכלאו יהויקים ולא עזבו אותו בבית הכלא:

פסוק ה
יצא ממצרים. לעזרת יהודה:
את שמעם. את פרסום גבורתם:
ויעלו. הלכו מירושלים:

פסוק ז
לדרשני. לדרוש אותי בתפלה:
שב לארצו. ולא יבא לעזרה:

פסוק ח
ושבו. הכשדים ישובו להלחם בכם:

פסוק ט
אל תשיאו. אל תהיו נפתים בעצמיכם לאמר שהכשדים ילכו להם מכל וכל:
כי לא ילכו. ר"ל לא ילכו מכל וכל כי ישובו:

פסוק י
כי אם הכיתם. אף אם תכו את כל הכשדים ורק ישארו בה אנשים מדוקרי חרב:
איש באהלו. אותם המדוקרים אשר ישכבו איש באהלו הם יקומו וישרפו את העיר הזאת והוא ענין הפלגה וגוזמא וכאומר לא יועיל שום תחבולה נגד גזירתי:

פסוק יא
בהעלות. בעת שנסתלקו הכשדים מעל ירושלים על כי שמעו שבאים חיל פרעה לעזור ליהודה:

פסוק יב
ויצא. אז יצא ירמיה מירושלים וכו':
לחליק משם. להשמיט עצמו משם בתוך העם היוצאים ר"ל שהיה יוצא בין העם היוצאים להיות נשמט מהם לבל ירגישו בו שומרי השער:

פסוק יג
ויהי הוא. כאשר בא בשער הנקרא שער בנימין ושם היה בעל פקידת שהיה ממונה לשמור פתח השער ההוא:
ויתפוש. אחז בחזקה את ירמיה באמרו הנה אתה נופל אל הכשדים להיות עמהם:

פסוק יד
שקר. הדבר הזה הוא שקר:
ולא שמע אליו. לא קבל דבריו ולא האמין לו:

פסוק טו
בית יהונתן. בבית יהונתן:
כי אותו. כי את הבית ההוא הכינו להיות בית הכלא:

פסוק טז
כי בא ירמיה. אשר משם בא ירמיהו אל בית הבור אשר שם בור בית האסורים והוא המקום היותר רע שבמאסר:
ואל החנויות. ר"ל אשר בתוך החנויות:

פסוק יז
היש דבר. ר"ל אם זה מקרוב בא לו נבואה מה:
יש. באה לי נבואה מקרוב:
ויאמר ביד וכו'. וחזר ואמר וזהו הנבואה הבאה אשר תנתן ביד מלך בבל:

פסוק יט
ואיה נביאיכם. ר"ל איה הבטחת נביאיכם אשר נבאו וכו' וכאומר הלא הנה בא ועושה מצור על העיר:

פסוק כ
ועתה. הואיל ונביאיכם כחשו והאמת אתי שמע אתה אלי תפול עתה תחנתי לפניך וכו':
ולא אמות. למען לא אמות שם מעקת המאסר:

פסוק כא
ויפקידו. והניחו בחצר המטרה שאין שם מאסר קשה כ"כ:
ונתון לו. גם צוה לתת לו משוק האופים ככר לחם בכל יום עד אשר יהיה נשלם כל הלחם מן העיר:
וישב ירמיה. ר"ל שם ישב מרצונו ולא שאל להוציאו גם משם:

פרק לח

פסוק א
אשר ירמיהו מדבר. בהיותו בחצר המטרה היה מדבר כן אל העם הבאים שמה:

פסוק ב
אל הכשדים. למסור עצמו בידם:
וחיה. ישאר חי:
לשלל. כאילו שלל נפשו להחזיקה לעצמו:

פסוק ד
יומת נא. לפי שצדקיהו צוה להוציאו מן המאסר הקשה למען לא ימות לזה אמרו לו עתה יומת ומה בכך:
כי על כן וכו'. ר"ל כי ראוי הוא למיתה על אשר הוא מרפה ומחליש ידי אנשי המלחמה לבל ילחמו באומץ הלב כי המה מתייאשים מן הנצחון:
כל העם. שאינם מאנשי המלחמה:
לדבר. במה שמדבר אליהם כדברים האלה:

איננו דורש לשלום. איננו מבקש להיות להם שלום כי אם מבקש להיות להם רע ולזה ידבר כדברים האלה למען ירפו ידיהם ויפלו ביד הכשדים:

פסוק ה
כי אין המלך יוכל אתכם דבר. כאומר אתם ממרים במלך ואין לו עמכם יכולת מה למחות בידכם:

פסוק ו
אל הבור מלכיהו. אל הבור של מלכיהו אשר היה בחצר המטרה:
וישלחו. לפי שהיה הבור עמוק לזה הורידהו על ידי חבלים:
ויטבע. מקצת גופו נטבע בטיט כי היה רך ולח:

פסוק ז
עבד מלך. כן שמו העצמי:
הכושי. שהיה ככושי בעורו:
איש סריס. איש שר והוא בבית המלך. כששמע היה בבית המלך:
כי נתנו. מוסב על וישמע:
והמלך. ואז היה המלך יושב בשער הנקרא שער בנימין:

פסוק ח
ויצא. לבוא לשער בנימין אל המלך:

פסוק ט
הרעו. ר"ל כל מה שעשו את ירמיהו עשו רע ואף כי את אשר השליכוהו אל הבור:
וימת תחתיו. ר"ל ואם כוונתם שימות ולא יתנבא עוד להיות מרפא את ידי אנשי המלחמה עכ"ז יניחו לו והוא מעצמו ימות במקומו מפני הרעב כי אין עוד לחם בעיר:

פסוק י
קח בידך מזה. מן המקום הזה קח עמך שלשים אנשים ועל ידם תוצא את ירמיה מן הבור עד לא ימות (ולפי שהיו תשושי כח מעקת הרעבון הוצרכו שלשים):

פסוק יא
בידו. ר"ל עמו וברשותו:
אל תחת האוצר. מקום ימצא שם בגדים שחקים ובלוים:
בלוי סחבות. בגדים בלוים הראוים לגרם להשליכם אל החוץ:
ובלוי מלחים. בגדים בלוים הנשחתים:

וישלחם. הורידם אל ירמיה על ידי חבלים ולא זרקם למטה למען לא יטבעו בטיט גם המה:

פסוק יב

תחת אצילות ידיך. כי שם החבלים תחת בית השחי להעלותו בזה ולכן צוה לו להשים שמה הבגדים הבלוים מתחת לחבלים למען לא יזיקו לו החבלים:

פסוק יד

מבוא השלישי. תחת עזרת ישראל שהחיל ועזרת נשים לפניה:

שואל אני אותך דבר. ר"ל מה דבר ה' ונבואתו אשר ראית ואל תמנע מלהגיד לי דבר ה':

פסוק טו

כי אגיד. אם אגיד וכאומר למה אגיד לך הלא לי יש סכנה בדבר וגם לך אין תועלת כי אם איעצך בדבר ה' הנה לא תשמע לי:

פסוק טז

את הנפש הזאת. הנתונה בגוף כל אחד מאתנו:

פסוק יט

את היהודים. מן היהודים אשר נטו מאז אל הכשדים:

פן יתנו. פן הכשדים ימסרו אותי בידם על שהקדימו להשלים עמהם והיהודים ההם יתעללו בי:

פסוק כ

לא יתנו. לא ימסרוך הכשדים בידי היהודים:

פסוק כא

זה הדבר. ר"ל אגיד לך דבר ה' וזה הדבר אשר הראני ה':

פסוק כב

כל הנשים. נשי המלך יהויכין אשר נשארו פה ולא יצאו להמסר ביד מלך בבל בעת שיצא יהויכין:

מוצאות. תהיינה מוצאות:

והנה. הנשים ההנה תאמרנה עליך הנה הסיתו אותך אנשי שלומך הם נביאי השקר שהיה לך שלום עמהם הם הסיתו אותך לבל הכנע למלך בבל כי נבאו לך בשקר והנה יכלו לך כי נמשכת אחריהם:

הטבעו. הם הטבעו רגליך בבוץ ר"ל הם גרמו לך הצער הזה והמה חזרו אחור לעמוד מנגד כי אין בידם להושיעך:

פסוק כג
מוציאים. יהיו מוציאים:
תשרוף. כאלו אתה תשרוף כי אתה הוא הגורם על שאינך יוצא להשלים עם הכשדים:

פסוק כד
בדברים האלה. מה שדברתי עמך:
ולא תמות. ואז לא תמות ביד השרים כי כשידעו מהדברים ההם ימיתוך:

פסוק כה
וכי ישמעו. ואם ישמעו אשר דברתי מה עמך וישאלוך לומר הגד לנו מה המה ולא נמיתך בעבור זה:
ומה. אמור לנו מה דבר לך המלך:

פסוק כו
מפיל אני. מבקש הייתי לפני המלך שלא ישיב אותי אל בית יהונתן שהייתי אסור שמה בראשונה למות שם מגודל עקת המאסר:

פסוק כז
ויחרישו ממנו. שתקו ממנו ולא עשו לו מאומה רע כי האמינו לו:
הדבר. הדברים שהיה מדבר עם המלך לא היה נשמע לשום אדם לזה האמינו לו כי לא היה מי יוכל לכחשו:

פסוק כח
והיה וכו'. ר"ל גם בעת כאשר נלכדה ירושלים היה שם ולא זז מעצמו משם:

פרק לט

פסוק ב
הבקעה העיר. חיל נ"נ בקעו חומתה כאלו נעשית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם:

פסוק ג
בשער התוך. הוא השער שהיה בחומה האמצעית כי שלש חומות היו בירושלים:

פסוק ד
דרך גן המלך. בדרך שאצל גן המלך בשער העומד בין שתי החומות:
דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו:

פסוק ה
וירדפו. אמרו רז"ל ברח דרך מערי ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו:
את צדקיהו. אותו לבד כי כל חילו נפוצו מעליו כמ"ש בסוף הספר ובמ"ב:
רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה:
משפטים. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתוב בדברי הימים:

פסוק ח
ואת בית העם. ר"ל בית כ"א מגדולי העם כמ"ש בסוף הספר ובמ"ב את כל בית גדול:

פסוק ט
הנשארים. אשר לא נהרגו:
אשר נפלו עליו. להשלים עמו:
ואת יתר העם הנשארים. בכל ערי יהודה:
רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך:
בבל. הגלה לבבל:

פסוק י
מאומה. כלל וכלל לא:

פסוק יב
קחנו. קח את ירמיהו:
ועיניך שים עליו. להשגיח בו: כי:
כאשר. כפי שידבר אליך לעשות עמו כן תעשה:

פסוק יג
וישלח. כ"א מהם שלח:

פסוק יד
וישלחו. לפי שארכו הדברים חזר לומר שוב וישלחו:
אל גדליהו. כי הוא נפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכדה העיר הפקידו מלך בבל על הנשארים:
להוציאהו אל הבית. להוציאו מחצר המטרה ללכת לשבת בבית:
וישב. ירמיה ישב בתוך העם כי השרים הוציאוהו מחצר המטרה:

פסוק טז
לעבד מלך הכושי. זהו שדבר עליו טוב לפני צדקיהו והעלהו מן הבור:
ולא לטובה. לא אביא עליהם הטובה שדברתי עליה הואיל ולא שבו אלי:
והיו לפניך. הרעות האלה תראה בעיניך:
ביום ההוא. ביום בוא הרעות:

פסוק יז
ביד האנשים וכו'. הם הכשדים:

פסוק יח
לשלל. כאלו שללת נפשך להחזיקה לעצמך:
כי בטחת בי. כי מה שדבר טוב על ירמיה לפני המלך ולא פחד מכל שרי העם אשר היו לו לאויבים היה על כי בטח בה':

פרק מ

פסוק א
הדבר אשר היה וכו'. הוא הדבר הנאמר אחרי הספורים ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו (לקמן מ"ב) ולפי שהדבור היה להשיב על שאלת השרים בדבר ההליכה למצרים לזה הקדים לומר שירמיהו היה נמצא עמהן ולא הלך גולה לבבל עם כי אסרוהו עם הגולים כמ"ש בענין כי חזר נבוזראדן והתירו ובא אל גדליהו וגם הקדים לספר הסיבה אשר בעבורה רצו ללכת למצרים ולזה שאלו מירמיה לשאול פי ה' ואח"ז אמר מה השיב המקום ע"ז:
אחר שלח אותו וכו', **מן הרמה**. כי כשצוה נבוזראדן להוציאו מחצר המטרה ישוב בתוך העם כמ"ש למעלה וכשחזרו אנשי כשדים לקחת את העם בשבי להוליכם גולה בבלה לקחו גם את ירמיה עמהם והביאו את כולם אל העיר רמה כשהם אסורים באזקים ומשם שלחו נבוזראדן כמ"ש בענין:
בקחתו אותו. בעת שלקח אותו מבין הגולים והוא היה אסור בתוך כל גלות וכו':

פסוק ב
ויקח. לפי שארכו הדברים אמר שוב ויקח:
ה' אלהיך דבר וכו'. ר"ל יודע אני שאתה נבאת להם בשם ה' את הרעה הזאת וכו':

פסוק ג
ויבא. וכן הביא את הרעה והוא עשה את הרעה ולא גבר נ"נ בכח ידו:

ולא שמעתם בקולו. ר"ל מה שנבאת להם בשם ה' להשלים עם מלך בבל לעבדו:

פסוק ד

ועתה. ר"ל הואיל ולא בכח ידו גבר נ"נ כ"א בחמת ה' בעוונם ואתה הלא הזהרתם להשלים עמנו א"כ אין עליך אשמה ולכן אתיר אותך היום מן האזיקים ואם טוב וכו':
ואשים את עיני. להשגיח בך:
חדל. מנע לבוא אתי לבבל:
לפניך. ר"ל ברשותך:
אל טוב. אל מקום הטוב והישר בעיניך וכו':

פסוק ה

ועודנו לא ישוב. ועדיין ירמיה לא אמר שישוב משם לשבת בתוך העם הבין נבוזראדן שהיה דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה וכו' והוא מקרא קצר:
או אל כל הישר וכו'. כאומר אין אני מכריח אותך ללכת אליו אלא או שוב אליו או לך אל כל מקום הישר בעיניך:
ארוחה ומשאת. פרס מבית המלך ותשורה:
וישלחהו. שלחו לנפשו:

פסוק ו

המצפתה. כי במצפה ישב:

פסוק ז

אשר בשדה. אשר היו בשדה בברחם מן העיר מפני הכשדים:
המה ואנשיהם. גם המה שמעו גם אנשיהם שמעו:
כי הפקיד וכו', בארץ. עשאהו פקיד וממונה בארץ:
וכי הפקיד אתו. ואשר הניח עמו אנשים ונשים וכו':

פסוק ח

וישמעאל וכו'. וגם ישמעאל וכו' באו המה ואנשיהם:

פסוק ט

אל תיראו וכו'. ר"ל אל תפחדו מהכבדות עול עבודת הכשדים ושבו בארץ ועבדו את המלך באמונה לבד וייטב לכם כי הוא לא יכביד העול:

פסוק י
הנני יושב במצפה. ר"ל לא אלך מזה ומוכן אני תמיד לעמוד לפני הכשדים אשר יבואו אלינו במהלכם דרך פה לבלי תת להרע לכם וכאומר הלא המלך הפקיד אותי ויש לאל ידי למנעם מלעשות לכם רעה:
ואתם אספו. ר"ל מעתה אל תחושו פן יקחום האויב כי מאספיו יאכלום:
אשר תפשתם. אשר אחזתם לשבת בהן (אף כי עתה באו ולא תפשו עדיין אמר אשר תפשתם כי כשיאספו כבר תפשו ערים לשבת):

פסוק יא
אשר במואב וכו'. אשר ברחו שמה בעת מלחמת נ"נ:
כי נתן. אשר עזב שארית ליהודה ואשר הפקיד וכו':

פסוק יב
אשר נדחו שם. בעת המלחמה:

פסוק יג
אשר בשדה. אשר היו בשדה בברחם מן העיר מפני הכשדים (וחזר וכתבו כאן להסמיכו למקרא של אחריו):

פסוק יד
שלח. גירה אותו בך להכותך מכות נפש וכאומר והוא קבל מאמריו:

פסוק טו
אלכה נא. עתה אלך ואכהו נפש עד לא יכוך:
ואיש לא ידע. מי הכהו ועל מה הוכה:
ונפוצו. יהיו נפוצים מכאן ולא ישאר שארית:

פסוק טז
אל ישמעאל. על ישמעאל:

פרק מא

פסוק א
בא ישמעאל. מארץ בני עמון:
ורבי המלך. המ"ם של מזרע משמשת בשתים כאומ' עם רבי המלך ר"ל שגם היה משרי המלך וכאומר בעבור שהיה מזרע מלוכה ושר גדול לפני המלך לזה נתקנא בגדליה על שלקח הגדולה:

פסוק ב
ויכו. כולם הכהו וישמעאל לבדו המיתו:
אשר הפקיד. כמו על אשר הפקיד ר"ל הסבה היה על שהפקידו בארץ ונתקנא בו:

פסוק ג
את אנשי המלחמה. כי יתר העם לקח בשבי כמ"ש בענין:

פסוק ד
ויהי ביום השני. מוסב למקרא של אחריו:
ואיש לא ידע. עדיין לא היה נודע הדבר:

פסוק ה
מגולחי זקן וכו'. דרך צער ואבל על חורבן ירושלים ובה"מ וגלות יהודה:
להביא בית ה'. יתכן שגם אחר החורבן הקריבו על המזבח וכמ"ש רז"ל שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית (מגילה י):

פסוק ו
הולך הלוך ובכה. מראה עצמו כבוכה על אבדן מולדתו למען לרמות אותם:
בואו. הסיבם מללכת לירושלים כי במצפה היה לו מקום נאות להרגם:

פסוק ז
וישחטם. יתכן שהיתה כוונתו לבל יגולה על ידם מהר מהריגת גדליה לבל ירדפו אחריו:
אל תוך הבור. שהיה שם:
הוא והאנשים. הוא שחטם עם אנשיו:

פסוק ח
נמצאו בם. בהבאים משכם וכו':
כי יש לנו וכו'. ונגיד לך שתקחם אתה:
ויחדל. חדל מהם ולא המיתום:

פסוק ט
ביד גדליהו. במקום גדליה במצפה:
הוא. זהו הבור אשר עשה וכו':
מפני בעשא. לבל יוכל לבא שמה בהלחמו עמו:
אותו. את הבור הזה:

פסוק י
וישב. לקח בשבי את העם הבאים מעצמם למצפה כמ"ש למעלה ואת העם אשר השאיר נבוזראדן והניחם עם גדליה:
וישבם. לפי שארכו הדברים חזר ואמר וישבם:
וילך לעבור. הלך עמהם לעבור אל בני עמון לשבת שמה:

פסוק יא
וישמע. במקום שהיה כי לא היה אז במצפה:

פסוק יב
את כל האנשים. אשר עמהם:
אל מים רבים. על בריכת המים הרבים:

פסוק יג
כל העם. שהוליך בשבי:

פסוק יד
ויסובו. העם הנשבה סבבו ושבו מישמעאל והלכו אל יוחנן:

פסוק טו
נמלט. ברח ומלט נפשו עם שמנה אנשים:

פסוק טז
מן המצפה. אשר שבה ישמעאל מן המצפה אחר שהכה את גדליה:
גברים וכו'. מוסב על תחלת המקרא ויקח יוחנן וכו' אשר השיב מגבעון ברדפו אחר ישמעאל:

פסוק יז
בגרות כמהם. במקום אשר גר שם כמהם בן ברזילי הגלעדי המוזכר בש"ב שחזר עם דוד אחר שנהרג אבשלום:
ללכת. בדרך המהלך לבוא למצרים:

פסוק יח
מפני הכשדים. רצו ללכת שמה מפני הכשדים:
כי הכה וכו'. וחששו פן יעלילו הכשדים לומר שזה היה בהסכמת כולם והריגת פקיד המלך תחשב למרידה:

פרק מב

פסוק ב
תפל נא. בקשו ממנו להתפלל בעדם אל ה':
כאשר עיניך ראות אותנו. שאנחנו מתי מספר:

פסוק ג
ויגד לנו. ר"ל התפלה תהיה שיגיד לנו את הדרך וכו' אם ללכת למצרים או להשאר כאן:
ואת הדבר וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ד
שמעתי. קבלתי אמריכם והנני מתפלל:
אתכם. ר"ל על שאלתכם:
לא אמנע. מבלי להגידה:
דבר. שום דבר:

פסוק ה
והמה. השרים והעם:
לעד אמת ונאמן. ר"ל המקום יהיה בנו לעד אמת שקבלנו על עצמנו לעשות כפי שתאמר לנו בשמו ויהיה נאמן עלינו להפרע מאתנו אם לא ככל הדבר וכו' כן נעשה:

פסוק ו
אם טוב. בין שיהיה הדבר טוב בעינינו בין שיהיה רע בעינינו נשמע בקול ה':
למען. בעבור זה ייטב לנו כאשר נשמע בקולו:

פסוק ז
ויהי מקץ. מעת ששאלו ממנו לחלות פני ה':

פסוק י
ובניתי אתכם. ר"ל יפרו וירבו בה ולא יגלו עוד ממנה:
ונטעתי. הוא כפל ענין במ"ש:
כי נחמתי. חשבתי מחשבה אחרת על הרעה שעשיתי להם כי לא אוסיף עוד להרע להם:

פסוק יא
אשר אתם יראים מפניו. ר"ל הדבר אשר אתם יראים מפניו והוא מהריגת גדליה כמ"ש למעלה:
ממנו. מן הדבר ההוא לא תיראו כי נ"נ לא ירע עמכם בעבור זה:
ולהציל אתכם. לבל יוכל להרע עמכם:

פסוק יב
ואתן. ועוד אתן אתכם לרחמים לפניו וירחם אתכם:
והשיב אתכם. ר"ל הגולה מעמכם לבבל ישיבם מרצונו אל ארצם:

פסוק יג
לבלתי שמוע. ר"ל ואם גם עתה אחר ששמעתם דבר ה' לא תשבו פה ותמאנו לשמוע דבר ה':

פסוק יד
לאמר. כי תאמרו נבא למצרים אשר שם לא נראה מלחמה כי בהיותכם פה תפחדו ממלחמת הכשדים:
וקול שופר. הדרך לתקוע במלחמה בשופרות:
לא נרעב. לא כמו בכאן שהרעב מתמיד:
ושם נשב. ולא נהיה גולים משם:

פסוק טו
ועתה. הואיל וכן תאמרו לכן שמעו וכו':
שום תשימון. אם תחשובו לבוא שמה מדעת ומרצון:
ובאתם. ר"ל וכן תעשו בפועל לבא שמה ולגור בה:

פסוק טז
אשר אתם יראים. הוא חרב הכשדים:
שם ידבק אחריכם. יהיה דבוק בכם ללכת אחריכם שם ולתוספת ביאור אמר מצרים:
ושם תמותו. בחרב וברעב:

פסוק יז
ויהיו כל האנשים. כל החפצים ללכת שמה כולם ימותו איש לא נעדר ולא ישאר שארית מה לפי גודל הרעה שאביא עליהם:

פסוק יח
כאשר נתך. כמו שנשפך אפי וכו':
לאלה. כולם יאמרו בשבועתם אם עשיתי כזאת אהיה כמו אלה הבאים למצרים:
ולשמה. כולם יתמהו על גודל מפלתכם:
ולקללה. המקלל את מי יתלה הקללה בכם לומר שיהיה מקולל כמותכם:
ולחרפה. כולם יחרפו אתכם:
ולא תראו. כאשר תלכו מפה לא תשובו עוד לראות את המקום הזה:

פסוק יט
דבר וכו'. אמר שוב להתרות בהם:
ידוע תדעו. בבוא עליכם הצרה תדעו שאני התריתי בכם היום ואמרתי שכן יהיה:

פסוק כ
כי התעיתם. בדברו עמהם ראה בפניהם שלא היו חפצים להשאר במקומם ולכן אמר באמת עשיתם טעות גדול בנפשותיכם אשר אתם שלחתם אותי וכו' כי אילו לא שלחתם הייתם שוגגין ועכשיו אתם מזידין:

פסוק כא
ולכל. ר"ל וכמו שלא שמעתם מאז לכל אשר שלחני אליכם:

פסוק כב
ועתה וכו'. חזר להתרות בהם שוב למען ידעו בבוא הרעה:

פרק מג

פסוק א
את כל הדברים האלה. האמורים למעלה:

פסוק ב
אומרים. היו אומרים ולפי שארכו הדברים אמר שוב אומרים:

פסוק ג
כי ברוך וכו'. יתכן שהיה להם תגר ומריבה עם ברוך ולכן חשדוהו בזה שהוא מסית בהם את ירמיה לנבאות להם להשאר שם למען יהיו נמסרים ביד הכשדים:
להמית וכו'. ר"ל הקצת ימית והקצת יגלה לבבל:

פסוק ה
אשר שבו. אשר חזרו וכו' לגור בארץ יהודה:

פסוק ו
ואת כל הנפש. העבדים ושפחות:
ואת ירמיה וכו'. גם אותם לקחו שלא בטובתם:

פסוק ז
כי לא שמעו וכו'. אשר צוה להם שלא ללכת:
עד תחפנחס. היא מארץ מצרים:

פסוק ט
במלט במלבן. טמנם בחומר במקום עשיית הלבנים:
בפתח. סמוך לפתח:

פסוק י
ואמרת אליהם. אל היהודים ההם:
הנני שולח. ר"ל אעיר לבי לבוא פה:
עבדי. ר"ל עושה שליחותי:
ונטה. יטה אהלו ממעל להאבנים:

פסוק יא
אשר למות. הראוי למות ברעב ימות ברעב וכו':

פסוק יב
ושרפם ושבם. ר"ל אלהיהם מעץ ואלהיהם מכסף וזהב יקח בשבי:
ועטה. שלל ארץ מצרים יכרוך לקחת הכל כמו הרועה כשנוסע ממקום למקום שכורך עם בגדו כל כליו להביאם עמו ולא ישאיר מה מהם:
ויצא. נ"נ יצא משם בשלום ולא יוכלו אנשי מצרים לקחת שלהם מידו:

פסוק יג
מצבות בית שמש. המצבות שעמדו בבית אשר עבדו שם לשמש עבודת אלהות:

פרק מד

פסוק א
היושבים בארץ מצרים. וחזר ופירש היושבים במגדול וכו' שהם מארץ מצרים:

פסוק ג
אשר לא ידעום המה. אשר לא היו מכירים בהם מאז:
אתם ואבותיכם. גם אתם גם אבותיכם עשו הרע:

פסוק ד
השכים ושלוח. הייתי משכים ומשלח בזריזות רב:
אל נא תעשו. כאומר אם עד הנה עשיתם הרע אל תעשו עתה:
התועבה הזאת. הוא עבודת האליל:

פסוק ו
ותתך. ובעבור זה שפכה חמתי:

כיום הזה. שהנם חרבים:

פסוק ז
אל נפשותיכם. ר"ל לעצמיכם תעשו רעה, כי יכרית מכם איש ואשה וכו':

פסוק ח
להכעיסני. עכשיו יפרש במה עושים רעה לעצמם לאמר במה שאתם מכעיסים אותי במעשי ידיכם וכו':
לקללה. יאמרו בקללתם שיהיו כמותכם:
ולחרפה. כולם יחרפו אתכם:

פסוק ט
השכחתם. האם שכחתם ר"ל הלא עדיין לא שכחתם:
נשיו. של כל א' מהמלכים ההם:

פסוק י
לא דוכאו. לא נדכא לבם ר"ל עדיין לא נכנעו עד היום הזה ולא יראו מה':

פסוק יא
שם פני. אשים השגחתי בכם להביא הרעה:

פסוק יב
ולקחתי. ר"ל אקחם אל הרעה:
ותמו כל. כולם יכלו:
לאלה וכו'. ישבעו בהם ויתמהו על מפלתם ויפלו בהם קללותיהם ויחרפו אותם:

פסוק יג
ופקדתי. אשגיח להפרע ולהשיב גמול על היושבים וכו':
בחרב וכו'. ר"ל באלה אשיב הגמול להפרע מהם:

פסוק יד
ולא יהיה פליט. לא ישאר מהם במצרים שארית מה:
ולשוב. ולחזור לארץ יהודה אשר המה מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם לשוב לשבת שמה הנה לא כן יהיה כי לא ישובו כי"א הפליטים מחרב האויב והוא מקרא קצר ויובן החסרון מעצמו:

פסוק טו
וכל הנשים העומדות. שהיו עומדות במעמד ההוא והיה קבוץ רב:
וכל העם וכו'. גם המה היו נמשכים אחריהם:

בפתרוס. שהיא מארץ מצרים:

פסוק יז
אשר יצא מפינו. אשר קבלנו על עצמנו לקטר למלכת השמים, ר"ל לכוכב גדול שבשמים הוא השמש וכאלו מולך על כולם:
והסיך לה. ולהסיך לה:
ונשבע לחם. ואז היינו שבעים לחם:
ונהיה טובים. ר"ל עשירים ומלאים טוב:

פסוק יח
ומן אז. מהזמן אשר אז חדלנו לקטר וכו' חסרנו כל הטובה שהיה עמנו:

פסוק יט
וכי אנחנו. זהו מאמר הנשים המקטרות לבדן שאמרו וכי מה שאנחנו מקטרים וזהירות להסך לה נסכים האם מבלעדי דעת אנשינו עשינו למלכת השמים מיני מאכל:
להעציבה. ר"ל לשמח אותה ואמר על דרך הכינוי וכאומרות מה זה תוכיח לאנשינו למען ימחו בידינו וכי אין דעתם עמנו:

פסוק כ
על הגברים. אל הגברים והם היודעים כי מקטרות נשיהם שפתחו תחלה להשיב:
ועל כל העם. הם הנמשכים אחריהם:
דבר. הדבר האמור למעלה:

פסוק כא
אותם זכר ה'. ר"ל עם כי מאז לא היה נפרע מהם הנה לא שכחם כי זכר בהם ועלו על לבו (ואמר אותם כי לאלהות הרבה קטרו ומ"ש הקטר הוא שם הכלל אבל לכ"א היה קטר מיוחד):

פסוק כב
ולא יוכל ה'. לא יוכל עוד לסבול ולהאריך אפו מפני רוע מעלליכם וכו' ולכן היתה ארצכם לחרבה וכו':
כהיום הזה. שהיא חרבה:

פסוק כג
מפני וכו'. ר"ל לא קרה לכם הרעה על שחדלתם לקטר אלא מפני אשר קטרתם מאז ואשר חטאתם וכו' על כן קרה לכם מקרה הרעה הזאת:
כיום הזה. שהנכם ברעה:

פסוק כה

אתם ונשיכם. ר"ל אתם כמו נשיכם דעת אחת לכם:

ותדברנה בפיכם. ר"ל מה שהנשים מדברות המה בפיכם כי כן צויתם להן לדבר:

ובידיכם מלאתם. ר"ל בפועל ידיכם תשלימו הדבר הזה לעשותם:

לאמר עשה נעשה וכו'. מה שתאמרו עשה נעשה וכו' הן ידעתי שתקיימו את נדריכם לקטר לה עוד מעתה:

ועשה וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כו

אם יהיה עוד שמי נקרא וכו'. ר"ל לא אאריך עוד אפי עד שישובו ויקראו בשמי כי כל אנשי יהודה הבאים למצרים יתמו מן העולם עד לא ישובו:

אומר. שיהיה אומר בשבועתו חי ה':

בכל ארץ מצרים. אבל פליטי החרב מתי מספר הם יאמרו חי ה' כשישובו לארץ יהודה:

פסוק כז

הנני שוקד. אשתדל ואמהר עליכם להרע להם ולא להיטיב עמהם:

פסוק כח

ופליטי חרב. הנמלטים מן החרב אשר ישובון ממצרים לארץ יהודה יהיו מתי מספר ר"ל אנשים מועטים:

וידעו וכו'. אז ידעו דברי מי יתקיים אם הדברים ממני שאמרתי שבמצרים יתמו ויכלו אם הדברים מהם שאמרו שישבו במצרים בטח ויתקיימו שמה:

פסוק כט

וזאת לכם האות. הוא האמור במקרא שלאחריו שיהיה פרעה נמסר ביד נ"נ זה יהיה לכם לאות אשר אשגיח להשיב גמול עליכם במקום הזה:

למען תדעו. במה שיהיה פרעה נמסר ביד נ"נ תדעו בזה אשר יתקיימו דברי עליכם לרעה והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ל

כה אמר ה'. ר"ל כי כה אמר ה' וכו':

פרעה חפרע. כל מלכי מצרים קרואים פרעה וזה שהיה בימים ההם היה שמו העצמי חפרע:

ביד אויביו. הם הכשדים:

וביד וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פרק מה

פסוק א

בכתבו וכו'. בעת שכתב מגילת איכה ומה שאמר את הדברים האלה ר"ל שהזכיר בה המאורעות הרעות אשר ייעד על יהודה וישראל אשר כן באו וזהו מ"ש למעלה קח לך מגילת ספר וכו' (לעיל לו):

על ספר. אמר ספר ע"ש סופו כי אחר שיכתב נעשה ספר:

מפי ירמיהו. ר"ל ירמיהו אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב על ספר:

פסוק ג

כי יסף ה'. ה' הוסיף לי יגון על המכאוב שמאז כי מאז ששמעתי ממך נבואת הפורעניות הוכאב לבי ועתה בכותבי המגלה כאלו כבר נעשתה נתוסף בי יגון:

יגעתי באנחתי. ואני עיף ויגע במה שאני מתאנח תמיד ודואג על ביאת הפורעניות:

ומנוחה לא מצאתי. כאומר הנה מה שאני כותב לך המגלה ולא אחר הוא על כי מה שאני משמש אותך תדיר ולומד ממך ומדוע אם כן לא שרתה עלי הנבואה ולמה נשתניתי משאר תלמידי הנביאים ורק את הרע קבלתי ולא את הטוב:

פסוק ד

אשר בניתי. ר"ל ישראל שעשיתים כבנין יפה הנה עתה אהרסם ואאבדם:

ואת אשר נטעתי וכו'. כפל הדבר במ"ש:

ואת כל הארץ היא. ר"ל כל מקומות א"י תהיינה הרוסות ונתושות:

פסוק ה

ואתה תבקש. ואיך אתה מבקש עתה דברי גדולות היא הנבואה שתשרה עליך מחדש:

אל תבקש. כי הואיל וישראל גולים אין מקום שתשרה הנבואה מחדש:

כי הנני. ר"ל אבל שכרך יהיה עם כי הנני מביא רעה וכו':

את נפשך. אתן לך לשלל כי תציל נפשך כאלו שללת אותה לעצמך:

על כל המקומות. בכל המקומות שתהיה הולך בגולה יהיה לך נפשך לשלל ולא תמות:

פרק מו

פסוק א

אשר היה. כאומר עתה יספר אשר היה וכו':

פסוק ב
למצרים. ר"ל זהו אמר על מצרים ולתוספת ביאור אמר על חיל פרעה נכו שהוא מלך בימים ההם:
אשר היה. ר"ל על הדבר אשר היה אצל נהר פרת במקום כרכמוש אשר הכם שם נ"נ וכו':

פסוק ג
ערכו. על מצרים יאמר בדרך לעג סדרו עצמיכם בלבישת מגן וצנה והתחזקו וגשו למלחמה מול הכשדים הנלחמים בכם:

פסוק ד
אסרו. קשרו הסוסים ברכב ועלו הפרשים על הסוסים והתיצבו במערכה בכובעים:
מרקו. צחצחו הרמחים מן החלודה למען היות להם ברק ולבשו הסריונות להגן ממכת חרב וחנית:

פסוק ה
מדוע. למה ראיתי שהמה מתפחדים וחוזרים לאחור לברוח מן המלחמה:
וגבוריהם. אף הגבורים שבהם המה כתותים ונסים מן הכשדים ולא פנו אליהם להלחם בם:
מגור מסביב. פחד אחזתם מסביב, ר"ל את כולם אחז הפחד איש לא נעדר:

פסוק ו
אל ינוס הקל. אף הקל ברגליו לא ינוס למלט נפשו כי האויב ישיגנו:
צפונה. בפאת צפון אצל מקום נהר פרת שמה כשלו ונפלו:

פסוק ז
מי זה. אמר המלעיג מי זה העם שהיה עולה ומתפשט כמו היאור העולה ומתפשט על כל פני האדמה ומי הוא העם המרים קול שאון כמו הנהרות אשר מימיו נעים בתנועה חזקה ומרימים קול שאון:

פסוק ח
מצרים. כאלו משיב לעצמו הנה זהו מצרים כי היה עולה ומתפשט ברוב חיילותיו כמו היאור המתפשט והיה מרים קול שאון כמו הנהרות אשר ינידו המים בחוזק רב ובהרמת קול:
ויאמר. היה חושב בלבו אעלה ואכסה ארץ ברוב חיילותי ואובידה עיר זהו כרכמיש שהיתה ביד מלך אשור:

פסוק ט
עלו הסוסים. אתם רוכבי הסוסים עלו למלחמה ואתם אנשי הרכב התהוללו והיו רצים לכאן ולכאן:
כוש ופוט. כי גם המה באו בעזרתה:
תופשי דורכי קשת. ר"ל תופשי קשת ודורכים בה למתחה היטב לירות למרחוק:

פסוק י
והיום וכו'. ר"ל אבל לא יהיה כמחשבתו כי ארכו לו ימי המצור עד שבא עליה נ"נ מלך בבל (והיתה בגזירת המקום לנקום ממנו נקמת יאשיהו מלך יהודה שהרגו כמ"ש במ"ב):
ואכלה חרב. של הכשדים:
כי זבח לאד'. ר"ל בגזירת המקום באה הזבח:
אל נהר פרת. סמוך לנהר פרת כי שם היתה המלחמה:

פסוק יא
עלי גלעד. אמר בדרך לעג את מצרים עלי לגלעד מקום הצרי וקחי שמה צרי לרפאות את תחלואיך:
בתולת. קראה בתולה על שלא נכבשה עדיין משום אומה כבתולה שלא משל בה איש לשכב עמה:
לשוא הרבית. על חנם הרבית מיני רפואות כי אין לך בהם תעלה ומרפא והוא ענין מליצה:

פסוק יב
קלונך. מה שנמסרת ביד בבל:
מלאה הארץ. ר"ל בכל מקום יהיה נשמע צעקתם כי כשינוסו הנה והנה יכשלו גבור בגבור בדרך מרוצתם ושניהם יחדיו יפלו ויאבדו:

פסוק יג
לבוא. שיבוא נבוכדנאצר על ארץ מצרים להכות אותם בארצם:

פסוק יד
הגידו וכו'. אשר נבוכדנאצר מעותד לבוא עליהם:
אמרו. אתם המשמיעים קול אמרו למלך מצרים התיצב לעמוד בקשרי המלחמה והכן לך כל צרכי המלחמה כי חרב האויב אכלה אותך מסביב:

פסוק טו
נסחף אביריך. הגבורים שבך מדוע כל אחד נשטף ונגרף לבל יוכל לעמוד על רגליו:
לא עמד. כאלו משיב בעבור זה לא עמד כי ה' הדפו והוא נלחם בו:

פסוק טז
הרבה כושל. הוא הרבה לו מכשולים:
גם נפל איש וכו'. ר"ל העכו"ם הבאים לעזרת מצרים נטו והתחברו זה לזה ואמרו קומה מכאן ונשובה אל עמנו וכו':
מפני חרב היונה. זה חרב נ"נ המאנה ואונסת לעשוק הגוף והממון:

פסוק יז
קראו שם. במערכת צבא כשדים הכריזו לומר אשר פרעה מלך מצרים המרים קול שאון בגאוה ובגודל לבב הנה עתה העביר המועד ר"ל לא בא להלחם מערכה מול מערכה ביום המיועד והקבוע כי בא מורך בלבבו:

פסוק יח
כי כתבור בהרים. כמו הר תבור הוא קבוע בהרים ולא יזוז ממקומו וכמו שהר ככרמל עומד על הים ולא ימוש משם כן יבוא נ"נ על מצרים ולא ישתנה ולא יזוז מביאתו שמה:

פסוק יט
כלי גולה. דרך הולכי גולה לתקן לעצמם כלי לשתות בו וכלי ללוש בו עיסה וכדומה:
לשמה תהיה. כי תגלו ממנה:
ונצתה. תהיה שממה מבלי ישאר מי יושב בה:

פסוק כ
עגלה. מצרים שהיתה מלכות יפה כעגלה היפה מאד הנה מפאת צפון יבוא עליה נ"נ המחתך וכורת אותה:
בא בא. כפל המלה לחזק ולומר שבודאי יבוא:

פסוק כא
גם שכיריה. גם השרים הגדולים אשר בקרבה יובלו לטבח כעגלים המפוטמים במרבק שאחר שנעשו שמנים מוצאים לטבח:
כי גם המה. אף שדרך השרים להיות אמיצי לבב לעמוד בקשרי המלחמה הנה המה לא כן עשו כי פנו מן המלחמה ונסו יחדיו ולא עמדו על עמדם ולזה כאשר השיגם האויב נפלו בנופלים ולא לקחום בשבי כדרך השרים:

כי יום אידם. ר"ל על כי בא עליהם יום אידם עת מותם שהוא פקודת כל חי לכן בא מורך בלבבם:

פסוק כב

קולה. קול של מצרים ילך להיות נשמע למרחוק כמו קול הנחש הנשמע למרחוק:
כי בחיל ילכו. הכשדים ילכו עליהם בחיל רב ובקרדמות יבואו עליהם לכרתם כחוטבי עצים ר"ל כמו שאין ביד העצים למנוע מעצמם כריתת החוטבים כן לא יוכלו מצרים למנוע מעצמם חרב הכשדים:

פסוק כג

כרתו יערה. ר"ל אתם בני כשדים הרגו כל אנשי מצרים כי הכח בכם לכרות הכל כי לא יחקר מספר אנשי כשדים כי רבו מארבה:

פסוק כד

הובישה. הכלמי עדת מצרים כי הנה נמסרה ביד עם צפון הם הכשדים:

פסוק כה

הנני פוקד. אשגיח להביא פורעניות על המון עם של נא שהיתה בת רבת עם וכן נאמר את המון נא (יחזקאל ל׳:ט"ו):
ועל מלכיה. ממלכות רבות היו בארץ מצרים כמ"ש ממלכה במלכה (ישעיהו י"ט:י"ח):
ועל פרעה וכו׳. ר"ל וכמו שאפקוד על פרעה כן אפקוד על העכו"ם הבוטחים בו:

פסוק כו

ואחרי כן. מקץ ארבעים שנה תשכון בארצם בלי גלות כימי קדם וכמ"ש ביחזקאל:

פסוק כז

ואתה אל תירא וכו׳. בא לנחם בני הגולה לבבל לבל יתייאשו מן הגאולה בראותם שמצרים גלו למקום קרוב וחזרו מהר והם גלו למרחוק ועדיין לא שבו ובעבור זה יחשבו פן ישתקעו שמה לכן אמר ואתה אל תירא וכו׳:
מרחוק. מארץ מרחק שגליתם שמה:
ושב יעקב. יהיה בשובה ונחת והשקט ושאנן ואין מי מחריד אותו:

פסוק כח

כי אעשה כלה. ר"ל אף אם אעשה כלה וכו׳ הנה אותך לא אכלה עם כי תהיה בארצם:
ויסרתיך למשפט. אייסר אותך במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר ולא אנקה אותך מן העולם שישאר העולם נקי ממך ר"ל לא אכריתך מן העולם:

פרק מז

פסוק א
את עזה. היא היתה מארץ פלשתים ופרעה הכה אותה בעת שחזר מדרכו שרצה ללכת לעזור לישראל מול הכשדים כ"כ בסדר עולם:

פסוק ב
הנה מים וכו'. הם הכשדים היושבים בצפון השוטפים כמים רבים:
והיו לנחל שוטף וכו'. ר"ל יאבדו ויכלו ארץ פלשתים והאנשים הממלאים אותה:
עיר. כל עיר ועיר והיושבים בה:
וזעקו. וצעקו בקול מר:

פסוק ג
מקול שעטת. מקול פסיעות פרסות סוסיו החזקים ומהרעשת קול שיהיה לרכבו ומקול המיית גלגלי המרכבות יאחזם חלחלה עד לא יפנו אבות על בנים להצילם כי ירפו ידיהם ויתיאשו מן ההצלה:

פסוק ד
על היום הבא. מוסב למקרא של מעלה לומר רפיון הידים יהיה בעבור היום ההוא הבא לשדוד את כל פלשתים:
לצור ולצידון. גם המה מארץ פלשתים:
כל שריד עוזר. ר"ל לא ישאר מי שיוכל לעזור במלחמה כי לא ישאר בהן כי אם נשים וטף:
כי שודד ה'. ר"ל בהשגחת המקום יבוא לה השודד:
שארית אי כפתור. ר"ל אף השארית ישודד כי לא ישאר מה מאי כפתור וגם היא מארץ פלשתים:

פסוק ה
באה קרחה. ר"ל הנה מעזה נתלש השער מכל וכל ונשארה מוקרחת ר"ל לא נשאר כלום ממנה כי פעם יכום פרעה ופעם נ"נ:
נדמתה אשקלון. נכרתה אשקלון אף השארית מהיושבים בעמקים עם כי רבים היו:
עד מתי תתגודדי. עד מתי תשרטי בשרך מחמת צער אבל כאומר הנה מאז התגודדת ממכת פרעה ועתה שנית ממכת נ"נ ועד מתי תתגודדי עוד ואמר בענין מליצת המקוננים:

פסוק ו
הוי חרב לה'. כאלו קורא אל החרב ואומר אתה החרב הבאה בהשגחת ה' עד מתי לא תשקוטי הלא כבר הרגת בהם מאז על ידי פרעה ולכן האספי אל תערך ומצאי מרגוע ושתוק מלהרוג עוד:

פסוק ז
איך תשקוטי. כאלו משיב לעצמו איך אפשר לה להיות בהשקט ומנוחה וה' צוה לה להרוג עוד:
אל אשקלון. על אשקלון ועל כל פלשתים היושבים בחוף הים, שם על המקומות ההם הזמין את החרב להרוג ולאבד:

פרק מח

פסוק א
למואב. ר"ל על מואב אמר כה אמר ה' וכו':
הוי אל נבו. יללה יהיה אל נבו:
הובישה וכו'. כאשר נלכדה קריתים נתביישה מאד:

פסוק ב
אין עוד. מעתה לא יהיה עוד ההלול והשבח של מואב:
בחשבון. בהיות האויבים בחשבון חשבו עליך רעה והוא לשון נופל על לשון:
לכו. ואמרו לכו ונכריתנה מהיות עוד גוי:
מדמן. גם העיר מדמן תהיה נכרתה וגם הוא לשון נופל על לשון:
אחריך. בכל מקום שתברח תלך החרב אחריך להרגך:

פסוק ג
מחורונים. יהיה נשמע מעיר חורונים:
שוד. כי שם יהיה שוד ושבר גדול:

פסוק ד
צעיריה. הבנים הקטנים שהלכו בשבי:

פסוק ה
כי מעלה הלוחית. אשר בעת יעלה במעלה הר הלוחית להשגב בהר:
בבכי יעלה בכי. את הבכי יעלה בבכי ר"ל בכל פעם יגביה קול בכי למעלה:

כי במורד חורונים. לפי שבמורד חורונים שהיתה בשפל היו הצרים משמיעים צעקת שבר כי הרגו אנשיה וצעקו במר נפש ולכן עלה במעלה הלוחית להשגב בהר:

פסוק ו

נוסו. כאלו הנביא מייעץ אותם לברוח להמלט נפשם:

ותהיינה. כאומר עזבו העושר ואף כי תהיו חסרים מכל טוב כמו אילן ערוער הגדל במדבר החסר מכל לחלוחית מ"מ טוב להציל את הנפש:

פסוק ז

כי יען. כי בעבור אשר כל בטחונך וחשקך היה במעשיך הם מקנה הצאן והבקר והאוצרות שקבצת ולזה לא רצית לעזבם ולברוח מהם:

גם את תלכדי. לכן מלבד שהאויב יקח הכל ולא יהיה לאל ידך למחות בידו אלא שגם את תלכדי בידו:

ויצא כמוש בגולה. הוא האלוה של מואב ויצא גם הוא בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מזהב וכסף וכהניו עמו ושרי מואב:

פסוק ח

אל כל עיר. מערי מואב:

לא תמלט. אף אחת מהן:

העמק. ערי העמק:

המישור. ערי המישור:

אשר אמר ה'. ר"ל הואיל והי' אמר כן יקום:

פסוק ט

תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כי עוף תעוף והוא ענין מליצה ור"ל בחפזון תצא בגולה:

מאין. ממה שאין מי יהיה יושב בהן:

פסוק י

ארור וכו'. אמר כנגד המשחיתים ארור יהיה מי שיעשה במרמה מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום:

וארור וכו'. כפל הדבר במ"ש:

מדם. מלשפוך דם:

פסוק יא

שאנן מואב מנעוריו. מעת היה לעם ישב בשלוה והיה שוקט ומונח במקומו כיין הנח על שמריו שאינו מפיג טעמו:

ולא הורק. דומה הוא אל היין אשר לא הורק מהכלי שהושם בו בתחלה אל כלי אחר ולתוספת ביאור אמר שלא הלך מעולם בגולה כי ישב בארצו מעת שנתיישב בה:
על כן. הואיל ולא הורק מכלי אל כלי לכן נשאר בו הטעם ולא נחלף הריח ר"ל לפי שישב בשלוה לכן היה ממולא בכל טובה ולפי שהמשילו ליין אמר לשון הנופל ביין שאם היין נשאר בכלי ששמוהו בו בתחלה נשאר בו הטעם והריח ולא כן כשמריקין אותו מכלי אל כלי:

פסוק יב

ושלחתי וכו'. אשלח עליו מניעים ומטלטלים ויניעו אותה בגולה:
וכליו יריקו. ישפכו היין מן כליו וישברו נבלי היין ר"ל האויב יקח עושרם ואותם יהרוג בחרב ולפי שהמשילם ליין אמר לשון הנופל ביין:

פסוק יג

ובוש מואב מכמוש. יכלמו מכמוש אלהיהם כי אז יראו שאין בו כח להציל והבל נחלו:
כאשר וכו'. כמו שנתביישו ישראל על כי בטחו בעגל הזהב שעמד בבית אל כי כשגלו מארצם ראו שלא היה בו ממש:

פסוק יד

איך תאמרו. אל מול מואב יאמר איך תאמרו וכו' וכאומר ואיו אם כן גבורתכם:

פסוק טו

ועריה עלה. המון עריה נפסק ונסתלק:
נאום המלך וכו'. ר"ל הואיל והוא גזירת המקום הרי היא כאלו כבר נעשתה:

פסוק טז

מהרה מאד. מאד תמהר לבוא וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יז

נודו לו. דרך השומע מאבדן דבר חשוב לנוד בראש דרך קינה ואבל:
כל סביביו. אשר הכירו בו:
מטה עוז. בענין הגבורה היה כמטה חזק:
מקל תפארה. בענין היופי והעושר:

פסוק יח

רדי מכבוד. מן הכבוד שהיה לך מאז רדי ממנה ושבי בצמא כדרך הגולים:
כי שודד מואב. האויב ששדד כל ארץ מואב עלה גם בך ושחת מבצריך ולא יכלת להשגב בהן מפני האויב:

פסוק יט
אל דרך וכו'. היושבת בערוער עמדי על הדרך והביטי לראות את הבאים ושאלי אז לאיש הנס מהמלחמה או לאשה הנמלטה ואמרי להם דרך שאלה מה נהייתה במלחמה אם השאירו שארית:

פסוק כ
הוביש מואב. עיר מואב ראש המקום נתביישה כי גם היא חתה ונשברה ולכן עשי יללה וזעקי במר נפש:
הגידו בארנון. העומדת בגבול ארץ מואב:

פסוק כא
ומשפט בא. משפט אלהים בא אל הערים היושבים בארץ המישור וחזר ופירש אל חולן וכו' והם שמות מקומות:

פסוק כד
הרחוקות והקרובות. הרחוקות מארנון והקרובות לה:

פסוק כה
נגדעה. נכרתה ממשלת מואב וכח זרועו נשברה:

פסוק כו
השכירהו. מאמר הנביא אל מול האויב תנו למואב הרבה שכר ויין למען ישתכר ר"ל הביאו עליו בלבול הדעת להיות כמו השכור:
כי על ה' הגדיל. ר"ל שדבר גדולות על ה' לבזות כלפי מעלה ולומר שלא היה בידו להושיע את עמו ישראל:
וספק. וכאשר ישתכר יתגולל ויתהפך לחבוט עצמו בארץ על המאכל שהקיא כדרך השכור ור"ל ישיגהו האבדון והכליון בעבור בלבול הדעת ולפי שהמשיל לשכור אמר לשון הנופל בשכור:
גם הוא. כמו שהיו לו לשחוק בעת גלו לבבל כן יהיה גם הוא לשחוק:

פסוק כז
ואם לא. וכי לא היה לך ישראל לשחוק האם היה נמצא בחבורת גנבים לשחוק בו אשר מתי שדברת ממנו היית מניד בראש דרך לעג כאילו היה נמצא בחבורת הגנבים:

פסוק כח
עזבו ערים. לכן בגמול זה אתם יושבי מואב עזבו הערים ונוסו משם והסתירו לשכון על הסלע:

והיו כיונה. ר"ל שמה תהיו בטוחים מן האויב כי לא יוכל לקרב אליכם ותהיו אם כן כיונה העושה לעצמה קן בעברי פי הפחת לבל יוכלו אנשים לקרב אליה מפני הפחת:

פסוק כט

שמענו. מאמר הנביא בשם העכו"ם הנה שמענו את גאון מואב אשר נתגאה מאד:
גבהו וכו'. כפל הדבר רבת פעמים לפי מרבית הגאוה:

פסוק ל

עברתו. מה שברוב גאותו הוא מתמלא עברה על העכו"ם להשמיד ולאבד:
ולא כן. אבל לא כן יהיה כי אין לאל ידו:
בדיו. הדברים שהוא בודה מלבו ומגזם לא עשו כן כי לא יצלח בהם ולא יקיים מחשבתו:

פסוק לא

על כן. הואיל וגאה מאד והושפל גאותו לכן איליל על מואב ואמר הנביא בלשון אנשי מואב שהם יייליו:
ולמואב כולה. על כל מואב אזעק:
יהגה. ר"ל לבי יהגה ויהמה:

פסוק לב

מבכי יעזר. מעין הבכי שבכיתי על אבדן יעזר, בזה הענין עצמו אבכה בעבורך על אבדן גפני שבמה כי היתה מקום מרבית גפנים:
נטישותיך. התפשטות ענפיך עברו את הים רצה לומר הגולים גלו למרחוק:
עד ים יעזר נגעו. היו מנוגעים ונגפים עד הים הסמוך ליעזר:
על קיצך. על פירות הקיץ וענבי הגפן חנה האויב השודד:

פסוק לג

ונאספה. מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא תגדל שם מאומה:
לא ידרוך הידד. לא ידרכו ענבים בקול ענות הידד (דרך דורכי הענבים לצעוק הידד לזרז זא"ז וכן נאמר הידד כדורכים יענה לעיל כה):
הידד לא הידד. ר"ל הנה מאז היה נשמע קול הידד אבל מעתה לא ישמע קול הידד וכפל הדבר לחוזק:

פסוק לד

מזעקת חשבון. ר"ל מן הזעקת של חשבון עד אלעלה הנה נתנו קול רם להיות נשמע עד יהץ:
מצוער. ר"ל וכן מן הזעקה של צוער עד חורונים שהיה נשמע עד יהץ:

עגלת שלישיה. ר"ל כן יגדל בך הזעקה אתה ארץ מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר:
מי נמרים. מי נהר נמרים יהיו שממה ר"ל יחרב מימיה ולפי שכל שבח ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרב מימיהם ותכלה המרעה:

פסוק לה
מעלה במה. לא יהיה מי מעלה עולה על הבמה ומקטיר לאלהיו כי יהיו טרודים באבלם:

פסוק לו
על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב:
כחלילים יהמה. כהמיית החלילים כן יהמה לבי על חורבן מואב:
אל אנשי. בעבור אבדן אנשי קיר חרש:
על כן. על אשר יתרון העושר ומרבית ההון שקבץ את הכל אבדו:

פסוק לז
קרחה. כי ימרטו שערות ראשה וישאר קרח:
גרועה. יתלשו השערות ונחסר מהם:
גדודות. שריטות בבשר מחמת צער ואבל:
שק. כיסוי שק וגם הוא ענין צער ואבל:

פסוק לח
כולה מספד. בכולם ישמע קול מספד:
אין חפץ בו. אין בו צורך:

פסוק לט
איך חתה הילילו. ביללה יאמרו איך חתה איך הפנה עורף מול האויב בעת נסה והנה נתבייש:
לשחוק. כל סביביו ישחקו עליו והוא יהיה להם למחתה ופחד כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרם:

פסוק מ
כנשר ידאה. האויב יעופף כנשר ויפרוש כנפיו לבוא אל מואב ר"ל חיש קל יבוא וכנשר המעופף:

פסוק מא
נלכדה הקריות. כ"א מהערים תהיה נלכדה וכ"א מהמגדלים תהיה נתפשה:
כלב אשה מצרה. כמו לב האשה כשהיא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד:

פסוק מב
מעם. מהיות עוד עם:
הגדיל. דבר גדולות לבזות כלפי מעלה בעת גלו ישראל כי אמר אז שאין יכולת בהמקום לעזור את עמו:

פסוק מג
פחד וכו'. עליך מואב יבוא פחד ופחת ופח ר"ל צרות משונות ומרובות:

פסוק מד
הנס. מי שינוס ממקום הפחד:
יפול וכו'. ר"ל אם ינצל מצרה אחת תדביקהו השנית ואם ימלט מהשנית ילכד בשלישית:
שנת פקודתם. השגחת הבאת הרעה הראויה להם:

פסוק מה
בצל חשבון עמדו מכח נסים. ר"ל הנסים מן המלחמה מסבת העדר הכח עמדו לחסות בצל חשבון כי לא יכלו לנוס עוד:
כי אש וכו'. ר"ל והנה שם נפלו כי אש יצאה מחשבון ר"ל האויב יצא משם להאבידם:
מבן סיחון. היא חשבון שהיתה מאז של סיחון מלך האמורי וכפל הדבר במ"ש:
ותאכל. האויב האביד שארית מואב:
וקדקוד. ואכלה קדקוד מואב המרימים קול שאון בגאוה ובגודל לבב ור"ל אבדו השארית וראשי העם:

פסוק מו
אבד עם כמוש. העם שעובדים לעכו"ם כמוש הנה נאבד:

פסוק מז
ושבתי. אשיב בני השבי ממואב:
באחרית הימים. ר"ל אחר זמן רב:
עד הנה. ר"ל עד הנה נאמר משפט פורעניות של מואב:

פרק מט

פסוק א
לבני עמון. ר"ל על בני עמון אמר כה אמר ה' וכו':
הבנים וכו'. וכי אין לישראל בנים לרשת ארצם:

אם יורש וכו'. כפל הדבר במ"ש:
מדוע ירש מלכם וכו'. כי כשגלו בני גד ובני ראובן על ידי מלך אשור באו בני עמון וישבו בנחלת גד ולכן אמר מדוע ירש מלכם העכו"ם שלהם את גד:
ועמו. עמו של מלכם מדוע ישב בערי גד:

פסוק ב

אל רבת. היא היתה עיר המלוכה של בני עמון:
תרועת מלחמה. מן הכשדים שיבואו עליהם וילכדוה:
לתל שממה. למקום תל שממון:
ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה תהיינה נשרפות באש:
וירש ישראל. ר"ל ועוד יבוא זמן אשר ישראל ירשו בני עמון שהמה עתה יורש ישראל וזהו הייעוד יהיה בימי המשיח:

פסוק ג

הלילי חשבון. את חשבון שהיא מארץ מואב הילילי כי כבר שודדה עי שהיא מארץ בני עמון מוכה לחשבון כי מן עי יבוא לחשבון ללכדה:
חגורנה שקים. דרך אבל וצער וספודנה על אבדן רבה:
והתשוטטנה בגדרות. היו שומעים הנה והנה להטמן בגדרות מקום רביצת הצאן:
כי מלכם. כי אף העכו"ם מלכם ילך בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מכסף וזהב:

פסוק ד

מה תתהללו בעמקים. אמר כמהתל מול בני עמון מה תתפארי בארצך שהיא ארץ עמקים ורב בהם הרטיבות להצמיח תבואה הנה אז הרבה דמים ישפך בקרבך את הבת השובבה ועמקך יזוב במרבית רטיבות הדם:
הבוטחה. את הבוטחה באוצרותיה אמרי נא מי יבוא אלי למחות בידי:

פסוק ה

מכל סביביך. מכל עבר יבוא עליך פחד:
איש לפניו. כל איש יהיה נדח נגד פניו לנוס באשר ימצא ולא ימצא מי להיות מקבץ את הנדודים לשבת יחד להיות מנוחמים אלה מאלה:

פסוק ו

ואחרי כן. אחר שיקבלו די הגמול אשיב לארצם את בני השבי של בני עמון:

פסוק ז

לאדום. ר"ל על אדום אמר כה אמר ה' וכו':

האין. רצה לומר איך לא מלט נפשו ממלך בבל וכי אין עוד חכמה בתימן היא אדום היושבת בדרומה של א"י:
אבדה עצה. וכי אבדה עצה מאנשי בינה וכאומר הלא המה מעולם אנשי חכמה ובינה ומדוע לא עמדה להם חכמתם:
נסרחה חכמתם. הנה עתה נפסדה חכמתם ולא מצאו בה תועלת:

פסוק ח

נוסו. הנה יושבי דדן ברחו והפנו מארצם והחביאו לשבת בעמקי מסתרים:
כי איד. איד שלו הראוי לו הבאתי עליו ועת השגחת הרעה המוכן לו:

פסוק ט

אם בוצרים. הלא אם בוצרים באו על כרמיך הלא ישאירו עוללות ואם גנבים באים בלילה הלא ישחיתו די ספוקם הצורך להם ולא ישחיתו הכל וכאומר מדוע אם כן האויב האביד אותך מכל וכל מבלי שארית:

פסוק י

כי אני חשפתי. אולם היה כן כי אני גליתי מקום מחבואו:
גליתי וכו'. כפל הדבר במ"ש:
ונחבה לא יוכל. לא היה יכול להחביא את עצמו והנה שודד זרעו וכו' ואין נשאר מי מהם:

פסוק יא

עזבה יתומיך. מוסב על מלת ואיננו האמור במקרא שלפניו לומר אין נשאר מי מהם לומר מול החלל אם אתה נהרגת עזוב יתומיך ואל תחוש להם כי אני אחיה אותם לתת די ספוקם ואלמנותיך תבטחנה עלי לתת מחסורן כי לא ישאר מי שיאמר כן:

פסוק יב

הנה אשר אין משפטם וכו'. ר"ל שאר העכו"ם שהרעו עמה אין משפטם חמור כ"כ לשתות כוס התרעלה הואיל ואין להם קורבה עמה. דימה הפורעניות לשתיית כוס יין תרעלה המטמטם את הלב ומבלבל את המוח:
שתו ישתו. ואעפ"כ שתו הכוס ההוא:
ואתה הוא. אשר דין משפטך לשתותה כי הלא אח ליעקב ועכ"ז הרעות לו וכי בדין שתהיה נקי משתיית הכוס הנה לא תנקה כי תשתה אותה:

פסוק יג
כי לשמה וכו'. ר"ל עוד יבוא זמן באחרית הימים אשר עיר מואב הבצורה היא כרך גדול וכו' תהיה לשמה:
לחרפה. הכל יחרפוה:
לחורב. ר"ל חסר מכל טובה:
ולקללה. יתלו הקללה בה לאמר שיהיה מקולל כמותה:
וכל עריה. הערים שתחת ממשלתה:

פסוק יד
וציר בגוים שלוח. ר"ל השמועה היא אשר ציר יהיה שלוח בין העכו"ם מזה לזה לומר התקבצו ובואו עליה למלחמה:

פסוק טו
קטן נתתיך. בתחילת מושבך בשעיר הנה אז היית קטן בגוים ובזוי בין בני אדם כי היתה ממלכה שפלה:

פסוק טז
תפלצתך. כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת לעיר הבצורה ולכן אימתך ופחדך המוטל על כל הארצות הוא הסית אותך להביא זדון בלבך להתגאות יותר מדאי:
שוכני. כאלו אתה שוכן בבקיעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרב אליך וכאלו תפשת מרום גבעה ר"ל גבעה רמה מכל גבעות עולם וכפל הדבר במ"ש:
כי תגביה כנשר. אבל אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורו במקום גבוה משם אורידך לארץ ותהיה נמסר ביד האויב:

פסוק יז
ישום. יתמה על גודל חורבנה:
וישרוק. דרך בני אדם לשרוק כשרואים דבר חשוב שנחרב:

פסוק יח
כמהפכת וכו': **אמר ה'**. ר"ל ה' אמר שתהיה כמהפכת סדום וכו':
ולא יגור. לא ידור אפילו דרך עראי:

פסוק יט
כאריה יעלה. האויב הבא עליה יעלה בחוזק רב כמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו אל נוה איתן ר"ל אל מדור הרועה המחוזק בבשר כי זהו איתנו וטובו:

כי ארגיעה. כאשר אשקיט וארגיע אריץ אותו מעל ארץ אדום וילכו להם:
ומי בחור. ואת מי שאבחר אותו אצוה עליה להשחיתה:
כי מי כמוני. שיוכל למחות בידי:
ומי יועידני. מי יקבע עמדי זמן מיועד להלחם בי:
ומי זה רועה. מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל צאנו מידי ר"ל מי הוא שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כ

לכן. הואיל אין מי ימחה בידו ועצתו תקום לכן שמעו וכו':
אל יושבי תימן. ר"ל אשר מקור מחצבם הוא מדרום א"י:
אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים (ישעיהו ה':ט') ור"ל העצה היא בשבועה אשר צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני יפת וכן אמרו רז"ל עתידה וכו' שתפול ביד פרס (יומא י'):
אם לא ישים. בשבועה אשר יעשה את נוהם שממה עליהם ר"ל לפניהם בעל כרחם:

פסוק כא

מקול נפלם. משמועת קול מפלתם תרעש הארץ כי יפחד שלא יקרה להם כמקרם:
צעקה. ר"ל צעקה גדולה ישמע בעולם:
בים סוף. קולה יהיה נשמע בים סוף הרחוקה ממנה וסמוכה לארץ מקור מחצבה והוא ענין מליצה לומר שקול צעקתה תלך למקומה הראשון:

פסוק כב

הנה כנשר. האויב יעלה כנשר ויעופף ויפרוש כנפיו לבוא על העיר הבצורה היא כרך גדול וכו' ר"ל חיש קל יבוא כנשר המעופף:
כלב אשה מצרה. כמו לב האשה כשהיא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד:

פסוק כג

לדמשק. ר"ל זהו הנבואה על דמשק:
בושה חמת וארפד. ר"ל כל אחת מכם בושה:
שמועה רעה. היא ביאת הכשדים:
נמוגו. נמס לבם:
בים דאגה. דאגתו ידמה לדאגת ההולך בים אשר ידאג ויתפחד מהרמת הגלים:
השקט לא יוכל. לא אפשר לו לשקוט מדאגתו:

פסוק כד
רפתה דמשק. רפו ידיה מלהלחם והפנתה לנוס מן המלחמה ואחזתה רתת וחרדה:
כיולדה. כאשה יולדה שיש לה חבלים:

פסוק כה
איך לא עוזבה. כאומר עם כי נ"נ החריב מקומות רבות עכ"ז איך לא הניח אותה מלהשחיתה להיותה עיר תהלה קרית משוש:

פסוק כו
לכן. מפני שהיא עיר חשובה מאד ילחמו אנשיה עליה עד כי ימותו ויפלו בחוריה ברחובותיה וכל אנשי המלחמה יכרתו ולא ינוס מי מהם כי ילחמו בעבור העיר עד ימותו כולם:

פסוק כז
והצתי אש. ר"ל בגזירת המקום יבוא עליה אבדון:
בן הדד. הוא מלך ארם:

פסוק כח
לקדר. ר"ל על קדר וכו' אמר כה אמר ה':
קומו עלו. כאלו המקום מזרז לכשדים ואומר להם קומו עלו וכו':
בני קדם. הם בני קדר וממלכות חצור כי בפאת המזרח ישבו:

פסוק כט
אהליהם. כי אין להם בתים לשבת והם שוכני מדבריות באהלים:
יריעותיהם. יריעות האהלים וכפל הדבר במילות שונות:
ישאו להם. יקחו לעצמם:
וקראו וכו'. מכל סביבותם יקראו אליהם פחד ר"ל יפחידו אותם מכל עבר:

פסוק ל
נוסו נודו. כאלו הנביא מזהירם לאמר להם נוסו ממקומכם והיו נדים למקום רחוק מאד ושבו בעמקי מסתרים להחבא:

פסוק לא
קומו. ר"ל וזאת היא העצה והמחשבה שאמר לעמו קומו אל גוי היושב בשלוה ואין לו מלחמה עם מי להיו' נשמר ונזהר:
לא דלתים. אינו יושב בערי מבצר הסגורים בדלתים ובריח:

בדד ישכונו. אינם שוכנים מאוספים יחד כי אם כל אחד לבדו כי אין פחד אויב נגד פניהם:

פסוק לב

וזריתים. אפזרם לכל עבר בקצות פאת העולם:

ומכל עבריו. מכל צד אביא להם אידם ויהיו מסובבים בו:

פסוק לג

והיתה חצור. הוא מקום המושל על כל בני קדר שוכני אהלים:

ולא ינור. אף דרך עראי:

פסוק לד

אל עילם. על עילם והיא ממלכות מדי:

פסוק לה

את קשת. לפי שהיו מושכי קשת ובזה היה עיקר גבורתם לכן אמר במפלתם שישבור קשתם אשר היא ראשית גבורתם:

פסוק לו

והבאתי וכו'. ר"ל יתפזרו בכל ארבע רוחות וקצות העולם כאלו הרוחות ינשבו מכל עבר לפזרם אל העבר שממולו:

לכל הרוחות האלה. אשר באה הרוח מהם כי כ"א יפזרם אל העבר שממולו:

ולא יהיה הגוי. לא יהיה שום אומה בעולם אשר לא וגו':

פסוק לז

והחתתי. אשבור את עילם:

ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו שמה:

פסוק לח

ושמתי כסאי. ר"ל אין מי ימשול בעילם כי אם אני לבד כי מהם אאבד שרים ולא יהיה מי למשול:

פסוק לט

באחרית הימים. ר"ל אחר זמן רב:

אשיב את שבות. אשיב לארצם את השבי של עילם:

פרק נ

פסוק א
אל בבל אל ארץ כשדים. על בבל ועל ארץ כשדים:

פסוק ב
הגידו. אתם המבשרים חדשות הגידו בין עכו"ם בשורה זו מחורבן בבל כי לשמחה יחשב להם על כי הם החריבו עמים רבים:
ושאו נס. למען יאספו כולם וישמעו:
אל תכחדו. אל תעלימו דבר מה מגודל החורבן:
הוביש בל. הפסל בל נתבייש ומרודך נשבר ולא יוכלו להציל את עמם:
הובישו וכו'. כל הפסילים נתביישו ונשברו:

פסוק ג
גוי מצפון. הם מדי ופרס השוכנים בפאת צפון במקצוע צפונית מזרחית:
נדו הלכו. נדו משם והלכו בגולה:

פסוק ד
בני ישראל. הם הנשארים בארץ אחרי גלות עשרת השבטים ונטפלו עם בני יהודה ובנימין וגלו עמהם לבבל:
המה וכו'. ר"ל בני ישראל ובני יהודה יבואו יחד:
הלוך ובכו ילכו. בתשובה ובתחנונים ילכו ואת ה' יבקשו לשאול ממנו עזר ודרך מצלחת:

פסוק ה
ציון ישאלו. את הדרך ההולך לציון ויסבו פניהם דרך פה:
בואו. ר"ל אמרו אלו לאלו באו והתחברו אל ה' בברית המתקיים עד עולם ולא תשכח עוד:

פסוק ו
צאן אובדות. הוא מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה עד הנה היו עמי כצאן האבוד מן העדר כי גדוליהם הנהיגום בדרך תועה ועזבום ללכת בדרכי לבם לעלות בהרים ר"ל פנו מדרך ה' וגדוליהם התעום ללכת בדרך רע:
מהר. ולכן הלכו מהר אל גבעה ושכחו מקום רבצם ורצה לומר לכן הלכו בגולה על ההרים ונגרשו מארצם:

פסוק ז
כל מוצאיהם. ר"ל והיו כצאן התועה ומופקר שכל המוצא אותם יאכלם:

וצריהם. האויבים אמרו לא יהיה לנו אשמה על מה שאנו אוכלים אותם בעבור אשר חטאו לה' שהוא נוה ומקוה הצדק כולו והוא תוחלת אבותיהם והוא מילא תקותם ושמו הוא ה' המורה שהוא מושל בכל והואיל וחטאו לו ראוים המה לאבדון ולא נאשם בהם:

פסוק ח

נודו. ומעתה נודו מתוך בבל:

כעתודים. מהרו ללכת משם כמו העתודים ההולכים לפני שאר הצאן ר"ל אף אם רבים ישארו בבבל אתם השבים מהרו ללכת:

פסוק ט

מארץ צפון. הם מדי ופרס:

וערכו לה. יערכו עליה מלחמה ומשם ממקום שיערכו עליה משם תלכד ולא יצטרכו ללכת ממקום אל מקום:

חציו. של הקהל ההוא יהיו כגבור המשכיל והורג אנשים שלא ישוב ריקם מבלי להמית את מי כן יהיו כל חצי הקהל ההוא:

פסוק י

ישבעו. ר"ל הרבה שלל ישללו בה:

פסוק יא

כי תשמחו. אשר תשמחו עד הנה אתם השוסים את נחלתי:

כי תפושו. כי אז הייתם פשים ורבים בטוב ארצי כעגלה הדשה ואוכלת מדישה:

ותצהלו כאבירים. הרימו קול גדול של שמחה כמו הסוסים החזקים המרימים קול שמחה:

פסוק יב

בושה אמכם. אבל מעתה בושה אמכם בבל אשר ילדה בנים לבהלה:

חפרה יולדתכם. כפל הדבר במ"ש:

הנה אחרית גוים. ר"ל הבושה תהיה על כי הנה אחרית הכשדים בניה תהיה חסר מטובה כמדבר ציה וערבה וכפל המלות בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב):

פסוק יג

מקצף ה'. על כי ה' קצף על בבל לכן לא תהיה עוד מיושבת וכל העובר עליה יתמה וישרוק:

פסוק יד

ערכו על בבל. מכל סביבה ערכו מלחמה על בבל:

ידו אליה. השליכו חצים אליה:
אל תחמלו. לא תחוסו על החץ לאמר אולי לא יכה אדם וילך לבטלה:
כי לה' חטאה. ולכן תצלחו בה וכל החצים שתשליכו שמה יהרגו אנשים:

פסוק טו

הריעו. להבהיל את העם הריעו עליה מסביב:
נתנה ידה. כדרך אדם הנופל המושיט יד למי שאצלו לעזור לו ולהקימו וכן מצרים נתנו יד (איכה ה):
נפלו אשיותיה. נפלו יסודות חומות העיר:
כי נקמת. על כי היא נקמת ה' לכן הנקמו בה וכאשר עשתה לישראל כן עשו לה:

פסוק טז

כרתו. ר"ל לא ימצא עוד בבבל זורע שדות ואוחז מגל בעת הקציר כי תהיה שממה ולא יזרע שמה:
מפני חרב היונה. מפני חרב האויב המאנה ואונסת לעשוק הגוף והממון יפנו משם השכירים עובדי האדמה וינוסו כ"א לעמו ולארצו אשר באו משם:

פסוק יז

שה פזורה ישראל. הנה ישראל היה כשה פזורה ופרודה מן העדר אשר אריות הדיחו אותה והבריחוה מעדרה כי כן הדיחו אותו מארצו:
הראשון. המדיח הראשון אכל בשרו והוא מלך אשור שגלה עשרת השבטים:
וזה האחרון. זה המדיח האחרון שבר עצמותיו והוא נ"נ מלך בבל שגלה יהודה ובנימין:

פסוק יח

הנני פוקד. אשגיח להביא גמול על בבל וכו':

פסוק יט

ושובבתי. ר"ל עוד יבא זמן בימי המשיח שאשיב אותו אל נוהו וירעה במרעה הכרמל והבשן שהמה מקום מרעה שמן ולפי שהמשילם לשה אמר לשון הנופל בשה:
תשבע נפשו. מרוב המרעה המצוי שם:

פסוק כ

יבוקש. אף אם יבוקש לא יהיה:
לאשר אשאיר. לאלו שאשאיר מהם אסלח לעונם כי יהיו נמרקים בקושי השעבוד וילכו להם:

פסוק כא

על הארץ מרתים. חזר לדבריו הראשונים אמר אל מול המחריב את בבל עלה למלחמה על הארץ שמרדה ופשעה בכל העובדי כוכבים והיא בבל:

ואל יושבי פקוד. שם עיר מערי בבל כמ"ש פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כ"ג:כ"ג) או על בבל יאמר וקראה כן לפי שבא עת לפקוד ולזכור עוונה:

חרוב. תחרב אותה והנסים רדוף אחריהם והחרימם:

ועשה וכו'. חזר לזרזו:

פסוק כב

בארץ. נשמע בארץ בבל:

פסוק כג

איך נגדע. איך נכרת בבל שהיה משבר ומפוצץ כל הארץ, כפטיש המפוצץ סלע:

לשמה. לתמהון היתה בין העובדי כוכבים כולם יתמהו על חורבנה:

פסוק כד

יקושתי. הכנתי לך מוקש וגם נלכדת בה ולא ידעת להשמר ממנה כי פתאום באה:

התגרית. עם ה' עשית תגר ומלחמה כי עמו טבחת ולא חמלת:

פסוק כה

את כלי זעמו. הם פרס ומדי ור"ל המקום העיר לבם לבוא על בבל להשחיתה:

כי מלאכה היא לאד'. השחתת ארץ כשדים היא דבר שליחות של ה':

פסוק כו

בואו לה מקץ. מקצה המדינה בואו להלחם בה פתאום עד לא יכונו למלחמה:

פתחו מאבוסיה. לקחת התבואות האצורים שמה:

סלוה. רמסו אנשיה כמו שרומסים על אגודות שבלים לדושם להוציא התבואה:

והחרימוה. אבדו וכלו אנשיה:

פסוק כז

חרבו. הרגו בחרב:

כל פריה. הם השרים:

ירדו לטבח. כפל הדבר במ"ש:

הוי עליהם. אוי להם כי בא יום גמולם עת זכרון עוונם:

פסוק כח
קול נסים. הנה נשמע קול מאנשי ישראל הנסים מבבל ובאים להגיד בציון את נקמת ה' וחוזר ומפרש את נקמת היכלו שלקח נקם מיד בבל:

פסוק כט
השמיעו. התאספו אל בבל רובי חצים כל דורכי קשת חנו עליה מסביב למען לא יהיה לה פליטה לבל יוכל מי לברוח:
ככל אשר עשתה. לישראל כן עשו לה:
זדה. הרשיעה אל ה':

פסוק ל
לכן. הואיל וזדה אל ה' לכן יפלו וכו':

פסוק לא
הנני אליך זדון. אתה בלשצר איש זדון הנה אני אלחם עליך כי בא יום תשלום גמולך עת זכרון עוונך:

פסוק לב
וכשל זדון. בלשצר יהרג:
ואין לו מקים. ר"ל לא ימלוך מי מזרעו בבבל:
סביבותיו. סביבות עריו:

פסוק לג
עשוקים וכו': **יחדיו**. ר"ל כמו שנעשקו עשרת השבטים על ידי אשור כן נעשקו בני יהודה על ידי מלך בבל:
וכל שוביהם. כמו אשור כן בבל החזיקה בהם וממאנים לשלחם חפשי:

פסוק לד
גאלם חזק. אם כי אינם משלחים מרצונם הנה גאלם חזק והוא יריב את ריבם ויאבד את בבל ויצאו הגולים חפשי:
למען הרגיע. למען יהיה מרגוע בכל הארץ יביא רוגז וחרדה על יושבי בבל ולא יוסיפו למשול בעמים:

פסוק לה
חרב על כשדים. חרב תבוא על הכשדים:

פסוק לו
אל הבדים. אל הקוסמים שבודים דברים מלבם:

ונאלו. יסכלו בעצתם ולא ידעו במה ינצלו:

פסוק לז

ואל רכבו. קבוצת אנשי הרכב:

ואל כל הערב. תערובות האומות שהיו יושבים בבבל:

והיו לנשים. יהיו תשושי כח כנשים:

חרב אל אוצרותיה. אנשי חרב יבואו אל אוצרותיה ויבוזו אותה:

פסוק לח

חורב. לפי שנהר פרת היה עובר בבבל והיה משקה שדותם כנילוס במצרים לכן אמר שיבוא חורב אל מימיה ויבשו:

כי ארץ פסילים היא. הרבה פסילים עשו לעבודת כוכבים:

ובאימים יתהוללו. משתטים ומשתגעים עם העבודת כוכבים שלהם ויקרא העבודת כוכבים אימים כי מביאים אימה על עובדיהם וכאשר יקרא מפלצת כמ"ש אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ"א ט"ו):

פסוק לט

לכן. הואיל והיו כ"כ דבוקים בעבודת הצורות לכן תהיה לחרבה ושם ישבו ציים עם איים שדרכם לשכון בחרבות:

ולא תשב. לא תהיה עוד מיושבת עד עולם:

עד דור ודור. עד שיכלו כל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש:

פסוק מ

כמהפכת. תהיה כמו ההפכה אשר הפך אלהים את סדום ואת עמורה ואת שכניה:

ולא יגור. אף דרך עראי:

פסוק מא

מצפון. מדי ופרס המה מצפון בבל במקצוע צפונית מזרחית:

רבים. רצה לומר גדולים כמו ורבי המלך (לעיל מא):

מירכתי ארץ. מסוף הארץ ר"ל ממרחק:

פסוק מב

כים יהמה. כמו הים כשיהמה בעת יסוער הרוח:

ערוך כאיש. ערוך בכלי זיין כאיש גבור שיורד במלחמה:

עליך. ר"ל ועליך יבואו:

פסוק מג
את שמעם. את שמע גבורתם:
ורפו ידיו. ידיו נעשו רפויים מלהלחם למולם החזיקתהו. הצרה אחזה אותו והיה לו חיל כיולדה:

פסוק מד
הנה כאריה. האויב הבא עליה יעלה בחזקה רבה כמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו אל נוה איתן ר"ל אל מדור הרועה המחוזק בבשר כי זהו איתנו וטובו:
כי ארגיעה. כי חפצי להשקיט ולהרגיע את ישראל ואריץ אותם מעל ארץ בבל לשוב לארצם ולכן אצוה עליה להשחיתם את מי שאבחר בו:
כי מי כמוני. שיוכל למחות בידי:
ומי יועידני. מי יקבע עמדי זמן מיועד להלחם בי:
ומי זה רועה. מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל צאנו מידי ר"ל מי הוא הרועה שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק מה
לכן. הואיל ואין מי ימחה בידו וכן תקום לכן שמעו וכו':
אם לא. הוא ענין שבועה ור"ל העצה היא בשבועה אשר צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני יפת כי ארז"ל תירס הוא פרס (יומא י):
אם לא ישים. בשבועה אשר יעשה את כל נוה ונוה שממה:
עליהם. ר"ל לפניהם בעל כרחם:

פסוק מו
מקול נתפשה. מקול השמועה אשר נתפשה בבל תרעש הארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרם:
וזעקה. קול זעקת בבל יהיה נשמע בין העמים:

פרק נא

פסוק א
לב קמי. הם כשדים באי"ת ב"ש ואחז בלשון זה על כי קם לבם על ה' והחריבו נוהו:
רוח משחית. מוסב על מעיר לומר שיעורר עליהם רצון משחית והוא רצון פרס ומדי:

פסוק ב
ושלחתי וכו'. אשלח על בבל אנשים רודפים ומפזרים והם יפזרו אותם וירוקנו את ארצם כי את הכל יקחו:
כי היו עליה. האויבים יבואו עליה מסביב ביום בוא עליהם הרעה:

פסוק ג
אל ידרוך. ר"ל אליה אל בבל ידרוך הדורך קשתו ואליה יתעלה ויתגאה עם השריון:
צבאה. צבאות עמה:

פסוק ד
בחוצותיה. יפלו בחוצותיה:

פסוק ה
כי לא אלמן וכו'. כי הוא חי וקיים לעולם והוא לישראל לעזר לנקום נקמתם:
כי ארצם. של הכשדים:
מקדוש ישראל. ממה שעשו לקדוש ישראל שהחריבו נוהו וכלו עמו:

פסוק ו
נוסו. אתם הבאים מארצות אחרות השוכנים עתה בבבל נוסו משם ומלטו כל איש את נפשו ואל תתעכבו שמה להיות נכרתים עמה בעוונה:
כי עת. עתה באה העת לעשות נקמה בבבל ולשלם לה גמול הרעה:

פסוק ז
כוס זהב. עד הנה היה בבל ביד ה' ככוס יין נקי וצלול כזהב והיא היתה משכרת כל הארץ ר"ל על ידי בבל האביד הארצות כי הוא בלבל דעתם כיין המשתכר ומבלבל מיינה. מיין הכוס ההוא שתו העובדי כוכבים ולכן נעשו הוללים וסכלים כשכורים ולא יכלו להלחם:

פסוק ח
פתאום. הנה עתה נפלה פתאום ונשברה:
הילילו עליה. לכן עשו יללה עליה:
קחו צרי. דרך לרפאות המכאוב בצרי ולכן אמר בדרך לעג קחו צרי בעבור מכאובם אולי תרפא על ידי הצרי:

פסוק ט
רפאנו. כאלו הבאים ההם אשר שכנו בבבל ישיבו לומר הן עשינו רפואות לבבל אבל לא נרפתה ולכן עזבוה ואל תעסקו עוד ברפואתה והיא ענין מליצת הלעג:

ונלך. ואנחנו נלך משם כי אם נלך לארצנו לבל יתדבק בנו חלי מכאובה:
כי נגע. רצה לומר משפט פורענותה מאד גבהה עד כי נגע אל השמים:
ונשא וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק י

הוציא ה'. רצה לומר הצדקה שהבטיח לנו הנה עתה הוציאה מאוצרו הטוב וגלה לכל ולכן בואו וכו':
את מעשה. הוא אבדון בבל:

פסוק יא

הברו החצים. הנקו החצים מן החלודה:
מלאו השלטים. קבצו המגינים להביאם במלחמה:
העיר. הנה ה' העיר רצון מלכי מדי והם דריוש וכורש חתנו אשר ירש המלכות אחרי מות דריוש:
מזמתו. מחשבת ה' היא על בבל להשחיתה:
כי נקמת וכו'. רצה לומר הנקמה אשר הוא לוקח מבבל היא נקמת היכלו אשר שרפו באש ולא בעבור מה שעשה בבל לשאר העובדי כוכבים:

פסוק יב

שאו נס. הרימו נס לרמז להתאסף ולבוא למלחמה אל חומות בבל:
החזיקו המשמר. דרך הצרים על העיר להעמיד משמרות שילחם כל אחד בזמנו ואמר החזיקו המשמר ולא תעברו המועד הקבוע:
הקימו שומרים. הדרך להעמיד שומרים בלילה לבל יצאו מן העיר פתאום ויכו בהם:
הכינו האורבים. להסתר במקום מחבואה לארוב על היוצאים מן העיר:
כי גם זמם. ר"ל כמו שחשב ה' לעשות כן גם עשה וכו' אל יושבי. על יושבי בבל:

פסוק יג

שוכנת. את בבל השוכנת אצל מים רבים הוא נהר פרת המשקה שדותם:
רבת. בת רבת אוצרות:
בא קצך. הנה עתה בא סופך ומדת גמר השלמתך מן העולם והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יד

בנפשו. ר"ל בעצמו:
כי אם. כי אשר אמלא ארצך מבני אדם מלומדי מלחמה רבי המספר כארבה והם יצעקו עליך קול הידד שהוא קול שמחת שודדים:

פסוק טו
עושה ארץ בכוחו. כאומר והנה בידו לקיים מאמרו כי הוא עושה ארץ בכוחו וכו' ואם כן הכל שלו ובידו:
נטה שמים. פירש השמים כנטיית האוהל:

פסוק טז
לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את העננים לרום השמים: מקצה הארץ ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה:
ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם:
ויוצא. הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו:

פסוק יז
נבער. כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה הפסל יקבל בושה מן הפסל בראותו כי שקר המסכה שנסך ואין במי מהם רוח החיוני:

פסוק יח
מעשה תעתועים. המה מעשה ידי התועים מדרך השכל:
בעת פקודתם. בעת ישגיח המקום להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה:

פסוק יט
לא כאלה. לא כהפסילים האלה הוא אלהי יעקב הנתון לחלקו:
כי יוצר הכל הוא. לא כהפסילים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל:
ושבט נחלתו. ואת יעקב הנזכר בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו:
ה' צבאות שמו. כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה ומוסב למעלה לומר הואיל ואין לו ערך עם הפסילים כי הוא יוצר הכל ואת ישרים בחר לנחלה אם כן בודאי יקיים מאמרו לאבד את בבל להצמיח ישע לישרים:

פסוק כ
מפץ אתה לי. את בבל היית בידי ככלי מפץ וכלי מלחמה:

פסוק כא
רכב. הוא המרכבה המיוחדת לאנשים:
ורוכבו. הוא היושב על המרכבה:

פסוק כג
אכר וצמדו. עובד האדמה בחרישה עם צמד הבקר אשר יחרוש בהם:

פסוק כד
ושלמתי. והנה אשלם לבבל גמול רעתם:
לעיניכם. כולכם תראו בעיניכם הרעה הבאה על בבל:

פסוק כה
והנני אליך. הנה אני אלחם בך אתה הר המשחית והוא בבל המשחית את כל הארץ (ועם היותה בקעה קראה הר מפני חזקה):
ונטיתי וכו'. להכות בך:
מן הסלעים. הוא משל על המגדלים הגבוהים שבבבל:
להר שרפה. כי תהפך כסדום ותמטר עליה גפרית ואש כמוה:

פסוק כו
ולא יקחו וכו'. מאבני מפולת חרבותיך לא יקחו אבן הראוי לשומה בפנת הבית (כי הדרך לשום בפנת הבית האבן היותר יפה להיות נראה משתי הרוחות):
ואבן למוסדות. אבן חזק הראוי לשומו ביסוד:
כי שממות עולם. ולכן לא יבוא מי לשם לקחת מאבניה:

פסוק כז
שאו נס. לרמז על העובדי כוכבים שיתאספו לבוא למלחמה על בבל:
תקעו שופר. גם זה הוא רמז אסיפה:
קדשו. הזמינו עליה גוים התאספו ממלכות אררט וכו' מנו עליה שר לאסוף המלחמה והעלו קבוצת סוסים רבי המספר כארבה וכ"א מהסוסים תסמר שערות בשרו בעת הקרב (כי זהו דרך הסוסים הטובים בעלי כח ולב אשר יתקשו שערותם כמסמר):

פסוק כח
קדשו וכו'. חזר לומר שוב לפרש שהם מלכי מדי והם דריוש וחתנו כורש שירש המלוכה אחרי מותו:
ארץ ממשלתו. הארץ אשר הוא מושל בה:

פסוק כט
כי קמה. עמדה ונתקיימה על בבל מחשבות ה' שחשב לשום אותה לששמה:

פסוק ל
חדלו וכו'. כי בא מורך בלבבם:

ישבו במצדות. להתחזק במשגב המבצר:
נשתה. נעתקה וסרה מהם גבורתם והיו דומים לנשים בדבר תשות הכח:
הציתו. האויבים הציתו משכנותיה ונשברו בריחי שעריה ונפתחו לפני האויב לבוא בהם:

פסוק לא

רץ לקראת רץ ירוץ. מן המלחמה שלחו איש רץ להגיד למלך בבל דבר המלחמה ועד לא ישוב שלחו רץ אחר ובדרך מהלכו פגע בהרץ הראשון כשהוא חוזר ורץ א"כ רץ זה לקראת רץ זה:
ומגיד וכו'. כפל הדבר במ"ש כי הרץ הוא המגיד:
מקצה. רצה לומר אשר בקצה המדינה וכן נאמר בואו לה מקץ (לעיל נ):

פסוק לב

והמעברות. מקום מעבר המים נלכד ביד האויב לבלי תת למי לברוח דרך המים:
ואת האגמים. הגומא הגדל על פני המים שרפו באש לבל יוכל מי להסתר בין הגומא:

פסוק לג

כגורן וכו'. רצה לומר עם כי היא עתה מלאה טובה כגורן בעת ידרכו שם העמרים ודשים אותם כי אז ימלא הגורן מן התבואה הנה במעט זמן תהיה ריקנית ותבוא לה עת הקציר רצה לומר תהיה כגורן בעת הקציר כי אז כבר הוציאו כל התבואות ועדיין לא נאסף בה התבואה החדשה:

פסוק לד

אכלני. בני ישראל קובלים על הצער שסבלו ואומרים הנה נ"נ אכלני והמם אותי:
הציגני. העמיד אותי כלי ריק כי את הכל לקח ושלל ומיהר לבלוע אותי כתנין הבולע מבלי לעיסה ומילא הכרס שלו מן מעדני ר"ל שלל טוב ארצי והביאם לארצו:
הדיחני. ר"ל כמו כשמדיחים את הכלי לא נשאר בו מאומה מודבק בדפנותיה כן לא השאיר מאומה בידי:

פסוק לה

חמסי ושארי וכו'. ר"ל יושבת ציון תאמר צעקתי על החמס הנעשה לי ועל עבודת הפרך שעבד בי עד שבלה את בשרי הלא המה על בבל כי מידו בא לי החמס ובלייית הבשר:
ודמי וכו'. ירושלים תאמר צעקתי על הדם הנשפך בי הלא היא על יושבי כשדים כי הם שפכו דמי:

פסוק לו
לכן. הואיל וכן עשו בך לכן וכו':
והחרבתי. אוביש את ימה ר"ל אשבית השפעתה אשר היתה כמי הים:
והובשתי וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק לז
לגלים. דרך החורבות להמצא בהם הרבה גלים מנפילת כותלי הבתים:
מעון תנים. יהיו מדור לתנים השוכנים בחרבות:
שמה ושרקה. תהיה לתמהון כולם יתמהו על חורבנה וישרקו עליה (כי כן דרך בני אדם לשרוק בקול בראותם דבר חשוב שנאבד):
מאין יושב. על כי לא ישב מי שם לכן תהיה לתמהון וישרקו עליה:

פסוק לח
יחדו. כל בני בבל ישאגו בקול מר כאשר ישאגו כפירים בעת יחסר מאכלם:
נערו וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק לט
בחומם. על בלשאצר אמר הנה אסבב שיעשו משתיהם בזמן החום כדי שבסבת החום ישתו הרבה וישתכרו כי על כי ישמחו בעת המשתה ירבו לשתות יין:
וישנו. בעבור השכרות ישנו עד עולם ולא יקיצו עוד כי בעת השינה נהרג בלשאצר ואמר בדרך מליצה כאלו נרדם מן היין:

פסוק מ
אורידם. את אנשי בבל אוריד לטבח כמו שמורידים את הכרים:

פסוק מא
תהלת. שהיתה לתהלה ולתפארת בכל הארץ:
בגוים. בין כל הגוים היתה לתמהון על גודל חורבנה:

פסוק מב
הים. ר"ל אוכלוסין מרובים כמי הים:
בהמון. ר"ל במרבית הגבורים נאבדה:

פסוק מג
ארץ ציה. להיות ארץ ציה וערבה:
ולא יעבור. אפילו דרך העברה בעלמא:

פסוק מד

ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסל בל העומד בבבל כי האויב ישבר אותו וישא את זהבו:

את בלעו. את העושר שבלע אוציא מפיו ר"ל כל העושר שאסף לעובדיו אוציא מהם (ואמר לפי מחשבת בבל שחשבו שפסלו הוא הנותן להם כל העושר אשר לא כן הוא כי הוא הבל ואין בו ממש):

ולא ינהרו. עוד לא ימשכו העמים ללכת אליו לעבדו כי כולם יראו שאין בו ממש:

גם חומת וכו'. כ"א מהחומות תפול ולא יתחזקו במעוז העיר:

פסוק מה

מחרון. מלטו נפשיכם מחרון אף ה' שתחול על בבל שלא תהיו נלקים עמהם:

פסוק מו

ופן ירך. השמרו פן ירך לבבכם רצה לומר לא יבוא מורך בלבבכם ולא תיראו בשמועה הנשמעת בארץ והיא שמלכי מדי ופרס עולים להלחם בבבל:

ובא. ר"ל לא תיראו במה שבאה השמועה ההיא בשנה הזאת אשר כבר באו בארץ ונתקיימה הדבר ויצא לפועל:

ואחריו. ר"ל ולא תיראו בהשמועה הנשמעת אחריו בשנה ההיא אשר כבר כבשו את בבל ונעשה חמס בארץ והנה יהיה מושל על מושל רצה לומר פרס ומדי תמשול על בבל שהיתה עד הנה מושלת על כל הגוים וכאומר מכל אלה אל תיראו כי הכל הוא לטובתכם:

פסוק מז

ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסילי בבל כי האויב ישבר צורתם וישא את זהבם:

תבוש. תהיה יבש ר"ל חסר מכל טובה:

יפלו בתוכה. כי המורך יבוא בלבם ולא יצאו השדה להלחם מול האויב כי יסגרו בעיר ואחר שיכבוש האויב את העיר יהרוג אותם בתוכה:

פסוק מח

שמים וארץ. הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה תהיה בעולם באבדן בבל כי הרעו לכל העובדי כוכבים:

כי מצפון. כאשר יבואו עליה השודדים מצפון הם פרס ומדי השוכנים במקצוע צפונית מזרחית:

פסוק מט
גם בבל לנפול. כי בבל היה סבה גם לנפול חללי ישראל גם לבבל תחשב הסבה אשר נפלו חללי כל הארץ ולכן כולם ישמחו במפלתם:

פסוק נ
פליטים מחרב. אתם בני ישראל הפליטים מחרב האויב ולא נהרגתם עם אנשי בבל הלכו משם לארצכם ולא תעמדו שמה:
זכרו מרחוק. מבבל זכרו את ה' מה שבטלתם עבודת המקדש ומהרו לשוב אליה:
וירושלים וכו'. לזכור בה מה שהיא מתאבלת על שוממתה:

פסוק נא
בושנו. הנה עד הנה בושנו כי שמענו חרפת האויב וכסתה כלימה פנינו כאשר באו זרים על מקדשי בית ה' והם האולם וההיכל והדביר ר"ל כאשר החריבו את בית המקדש חרפו האויבים ואמרו מבלי יכולת ה' לא הציל מקדשו:

פסוק נב
ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסיליה:
ובכל ארצה. בכל מקומות ארצה:
יאנק חלל. בעת תצא הנשמה:

פסוק נג
כי תעלה. אם תעלה בבל אל השמים להשגב שם מפני האויב ואם תעשה מבצר חזק במרום לא תועיל לעצמה כי ממני יבואו לה השודדים ואין שום מבצר עומד נגדי והוא ענין מליצה והפלגה לומר אם תתחזק במלחמה בהרבה תחבולות לא תועיל לעצמה:

פסוק נד
מבבל. נשמע מבבל:

פסוק נה
קול גדול. כי היתה בת רבת עם וקול שאונם היה גדול מאד:
והמו גליהם. ר"ל ומה שגליהם היו הומים כלומר מה שהמו בגאוה ובהתרוממות כגלים וכמו המיית מים רבים כן היה נשמע קולם את כל זה יאבד המקום ממנה:

פסוק נו
חתתה קשתותם. לא יוכלו לירות ולהתגבר במלחמה כאלו נשברה קשתותם:
כי אל גמולות ה'. כי ה' הוא משלם גמול המעשה ולכן ישלם לבבל את גמולם שהרעה לעשות:

פסוק נז
והשכרתי. אשכר אותם עד כי ישנו עד עולם ולא יקיצו ר"ל אבלבל דעתם ויפלו ולא יקומו:
ה' צבאות שמו. המורה שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה:

פסוק נח
הרחבה. אשר כל אחת רחבה:
ערער תתערער. תחרב ותשחת:
ויגעו עמים. העמים אשר בבבל יגעו בהרבה ריק ר"ל מה שיגעו במלחמה מול האויב יהיה לריק כי לא יצליחו מאומה:
בדי אש. יגיעות הלאומים יהיה בהרבה אש כי אש יהיה תכליתם ויהיה עיפים ולא יוכלו לכבות את האש ותאכל עד אבדון:

פסוק נט
את צדקיהו. עם צדקיהו:
שר מנוחה. רצה לומר שעמד עם המלך בעת מנוחתו לדבר עמו מסתרות לבו:

פסוק ס
ויכתוב וכו'. בתחלה אמר שכתב ספר ואח"ז אמר שצוה לו בדבר הספר שכתב:
אל ספר. אמר ע"ש סופו כי אחר שכתב נעשה ספר:
הכתובים אל בבל. הכתובים פה על בבל:

פסוק סא
וראית. אז תראה בספר ותקרא בו:

פסוק סב
אתה דברת. ר"ל הלא מפיך אמר ירמיה ואם כן הלא בידך לקיים מאמריך:
למאדם. בין אדם בין בהמה:

פסוק סג
ככלותך. כאשר תכלה לקרוא את הספר תקשור אבן על הספר להכבידו לרדת בעומק המים:

פסוק סד
ככה. כמו ששקע הספר הזה כן תשקע בבל בעמק החורבן ולא יהיה לה תקומה מפני הרעה וכו':
ויעפו. אנשיה יהיו עיפים עד לא יוכלו להתחזק עוד:

עד הנה דברי ירמיהו. על כי מכאן ואילך עד סוף הספר אינם דברי ירמיהו אבל המה ספור דברים מהחורבן לזה אמר עד הנה דברי ירמיהו:

פרק נב

פסוק א
במלכו. בעת שנמלך:

פסוק ג
כי על אף ה'. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדולה עד להשליך אותם מעל פניו לזה העיר לב צדקיהו למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות לשלחם מעל פניו:

פסוק ד
למלכו. למלכות צדקיהו:

דיק. הוא מגדל הנבנה מול העיר ללכדה:

פסוק ה
ותבוא העיר במצור. עמדה העיר והמצור סביבה עד וכו':

פסוק ז
ותבקע העיר. חיל נ"נ בקעו חומתה וכאלו נעשית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם:

יברחו. היו בורחים:

דרך שער וכו'. בדרך השער העומד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך:

דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו:

פסוק ח
וירדפו. ארז"ל שברח דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו:

פסוק ט
רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה:

משפטים. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בד"ה:

פסוק יא
בית הפקודות. בית הסוהר:

פסוק יב
תשע עשרה. כי בעת שכבש את יהויכין היה ח' למלכו וצדקיהו מלך י"א שנה הרי י"ט:
עמד. ועמד לפני מלך בבל לשמשו:

פסוק יג
בית הגדול. הוא פירוש על מה שאמר כל בתי ירושלים לומר שהם כל בית אדם גדול אשר בירושלים ואותם לבד שרף ולא זולתם:

פסוק טו
הנשארים. אשר לא נהרגו:
ואת הנופלים. אותם שהטו עצמן אל מלך בבל לעבדו:
ואת יתר האמון. הנשארים בכל ערי יהודה:

פסוק טז
רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך:

פסוק יח
אשר ישרתו בהם. העשוים לעבוד ולשרת בהם בבה"מ:

פסוק יט
ואת המזרקות. על שהיו מזרקות של זהב לזה חזר והזכיר וכן הסירות והכפות אשר זהב וגו'. ר"ל בין של זהב בין של כסף הכל לקח:

פסוק כ
אשר תחת המכונות. ר"ל אשר היו אצל המכונות וגו' כי הבקר היו תחת ים הנחושת כמ"ש במלכים, או ר"ל במקום המכונות כי יתכן כשהוריד אחז את הים מעל הבקר ונתנו על מרצפת אבנים ואת הכיורות הסיר מעל המכונות כמ"ש (במ"ב) שם אז את הכיורות על הבקר במקום המכונות ונשאר כן עד הגולה:
לא היה משקל. לא היה מהאפשר לשקול הנחושת של כל הכלים האלה:

פסוק כא
והעמודים. ר"ל העמודים שלקח היה קומת כ"א י"ח אמה:
יסובנו. היה מסבב את היקף העמוד:
ועביו. עובי דופני העמוד היה ארבע אצבעות והחלל באמצעיתו:

פסוק כב
וכותרת עליו. על העמוד ממעל היה כעין כותרת עשוי מנחושת:
הכותרת האחת. ר"ל קומת כל אחת כי לכל עמוד היה כותרת:

ושבכה ורמונים על הכותרת. ר"ל ממעל על הכותרת היה מעשה שבכה וכדמות רמונים היו תלוים על הכותרת מסביב ובמלכים נתבאר מלאכת הכותרת:

הכל נחושת. הכותרת והרמונים:

וכאלה. כדמות הכותרת והשבכה שהיה להעמוד האחד היה גם להעמוד השני וגם רמונים היה גם להשני:

פסוק כג

תשעים ושמה רוחה. לרוח האולם ואוירו היה נראה צ' ושמה כי ארבע מהם היו נכסים מעין הרואה כי העמודים עמדו סמוכים לכותל:

כל הרמונים מאה. מספר הזה היה לטור האחד אבל היה לכ"א שני טורי רמונים כמו שמפורש במלכים:

על השבכה. היו תלוים על השבכה סביב:

פסוק כד

כהן הראש. הוא היה כ"ג:

כהן המשנה. שני לו הוא הסגן:

שומרי הסף. שומרי מזוזת השער הם השערים:

פסוק כה

מרואי פני המלך. ר"ל היושבים תמיד עם המלך:

אשר נמצאו בעיר. ולא ברחו ממנה כיתר השרים:

ואת סופר שר הצבא. הסופר של שר הצבא:

המצביא. על פיו מוציאה כל עיר אנשיה לצאת במלחמה:

מעם הארץ. מהמכובדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו:

פסוק כח

זה העם. זהו חשבון כל העם הגולים לבבל:

בשנת שבע. הוא גלות יכניה היתה בשנת שבע לכיבוש יהויקים בראשונה:

יהודים. מבני יהודה:

פסוק כט

בשנת שמונה עשרה. הוא גלות צדקיהו שהיתה בשנת י"ח לכבוש יהויקים בראשונה וי"ט למלכות נ"נ:

מירושלים. הגלה מירושלים:

פסוק ל
בשנת שלש ועשרים. אז כבש את צור ושטף את היהודים שבסביבות עמון ומואב כן הוא בס"ע:
כל נפש. של שלשת הגליות מבני יהודה:

פסוק לא
נשא וגו': **את ראש**. ר"ל הרים וגדל אותו בשנה הראשונה למלכותו:

פסוק לב
טובות. דברים טובים ונחומים:
ממעל. עליון לכסא שאר המלכים אשר היו עמו:

פסוק לג
ושנה. היה משנה את בגדיו אשר ישב בהן בבית הכלא להחליפם באחרים:
לחם. כל הסעודה קרויה על שם הלחם:
לפניו. ר"ל עמו יחד:
כל ימי חייו. של יהויכין:

פסוק לד
וארוחתו ארוחת תמיד. פרס הנתונה לו היתה פרס הנתונה תמיד מבלי הפסק והיה למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד:
דבר יום ביומו. דבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד: